

De Digitale Schandpaal

En wat we er tegen kunnen doen

R.B. Maalderink

Universiteit van Amsterdam - 6180612

Scriptie master Informatierecht

Begeleid door dr. T. McGonagle

Januari 2016

"In 1998, I lost my reputation and my dignity. I lost almost everything, and I almost lost my life."

- Monica Lewinsky, maart 2015.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
1. Inleiding.....	4
2. Wat is de definitie van de ‘digitale schandpaal’?	9
3. Wat en hoe effectief zijn de huidige Europese regimes met betrekking tot de digitale schandpaal?	17
3.1 Balans bescherming privésfeer en vrijheid van meningsuiting	17
3.1.1 Twee Europese systemen	17
3.1.2 Recht op bescherming privésfeer	17
3.1.3 Recht op vrijheid van meningsuiting	19
3.1.4 Positieve verplichtingen onder 8 en 10 EVRM	20
3.1.5 Schending 8 en 10 EVRM: drie-stappentest	23
3.1.6 EVRM en Twitter	26
3.1.7 Relatie 8 en 10 EVRM	27
3.1.8 Reikwijdte 10: type uitingen.....	29
3.1.9 Reikwijdte 10: andere factoren.....	33
3.1.10 Reikwijdte 10: journalisten	35
3.1.11 Afweging 8 & 10.....	42
3.1.12 Evaluatie	47
3.2 <i>Hate speech</i>	50
3.2.1 Wat is <i>hate speech</i> ?	50
3.2.2 <i>Hate speech</i> onder het EHRM.....	51
3.2.3 <i>Hate speech</i> en de digitale schandpaal	54
3.2.4 Evaluatie	59
4. Hoe zouden (onderdelen van) de regimes effectiever kunnen worden zodat ze een betere bescherming bieden aan de slachtoffers?	61
5. Vervolgonderzoek en Conclusie.....	67
Literatuurlijst	69
Bijlagen.....	78
Bijlage 1: Justine Sacco	78
Bijlage 2: Marius Blok	81
Bijlage 3: Treinplasser	84
Bijlage 4: Eva Hoeke.....	88
Bijlage 5: Overig.....	92

1. Inleiding

Voordat de Amerikaanse PR-medewerker Justine Sacco het vliegtuig naar Zuid-Afrika instapte, plaatste ze nog één tweet: “Going to Africa. Hope I don't get AIDS. Just kidding. I'm white!”.¹ Terwijl Sacco in het vliegtuig zat, werd de tweet opgepikt door Sam Biddle, medewerker van de populaire weblog Gawker. Biddle retweette het bericht en schreef er een blogpost over op Gawker.² Vanaf dat moment verspreidde het bericht zich als een lopend vuurtje en terwijl Sacco in het vliegtuig zat, ontstond er wereldwijd ophef over het racistische karakter van haar tweet.

Binnen een paar uur werd #hasjustinelandedyet wereldwijd *trending topic* met meer dan 100.000 vermeldingen en werd haar naam 30.000 keer genoemd.³ In de reacties meldden gebruikers van Twitter dat ze hoopten dat Justine haar baan zou verliezen of dat ze zelf aids zou krijgen. Gogoair, een bedrijf dat wifi in vliegtuigen verzorgt, gebruikte de situatie om reclame te maken voor haar eigen diensten: “Next time you plan to tweet something stupid before you take off, make sure you are getting on a @Gogo flight! CC: @JustineSacco”.⁴ Ook begonnen gebruikers *gephotoshopte* filmposters te maken als : “how to lose a job in 10 seconds”⁵ en claimde iemand www.justinesacco.com om deze vervolgens door te verwijzen naar de site van AID for Africa. Na de vlucht van 11 uur, landde Sacco in Zuid-Afrika. Geschrokken verwijderde ze direct haar bericht, maar het kwaad was al geschied: tijdens de vlucht was ze ontslagen en ze moest vanwege bedreigingen haar vakantie voortijdig afbreken.⁶ Jaren later ondervindt Sacco nog steeds de gevolgen van wat er op internet over haar is geschreven. Zo heeft ze moeite met het vinden van een baan, een relatie en het onderhouden van vriendschappen.⁷ Gawker-blogger Biddle verklaarde later dat het gerechtvaardigd was om Justine ten schande te maken, omdat ze een racist is.⁸

Het geval van Justine Sacco is geen uitzondering; de lijst van mensen die door het digitale slijk zijn gehaald is lang. Tussen deze verhalen zitten grote verschillen: bekende en onbekende mensen, veroorzaakt door strafbare feiten of niet, grootschalig of kleinschalig, gedaan door anonieme internetgebruikers of journalisten, in Nederland of erbuiten, enzovoort. Toch vertonen deze verhalen ook overeenkomsten, in alle verhalen is er sprake van een grote (online) groep die één persoon publiekelijk bespot.

Relevantie

¹ E. Pilkington, ‘Justine Sacco, PR executive fired over racist tweet, ‘ashamed’’, *The Guardian* 22 december 2013.

² S. Biddle, ‘And Now, a Funny Holiday Joke from IAC’s PR Boss’, *Gawker* 20 december 2013.

³ A. Vingiano, ‘This Is How A Woman’s Offensive Tweet Became The World’s Top Story’, *Buzzfeed* 22 december 2013.

⁴ Zie bijlage 1.3.

⁵ Zie bijlage 1.4.

⁶ J. Ronson, *So you’ve been publicly shamed*, Londen: Picador 2015, p. 71.

⁷ Idem., p. 75.

⁸ Idem., p. 73-74. Overigens heeft Biddle later zijn excuses aangeboden, zie: S. Biddle, ‘Justine Sacco is good at her job and how I came to peace’, *Gawker* 20 december 2014.

Het is niet bekend hoe vaak het exact voorkomt, maar de voorbeelden zijn talrijk en de gevolgen voor de slachtoffers zijn ernstig. Zo zijn er slachtoffers die (permanent) hun baan verliezen.⁹ Agent Marius Blok werd bedreigd nadat hij op internet (onterecht) was beschuldigd van de dood op een man.¹⁰ Monica Lewinsky (die in de literatuur wordt omschreven als het eerste slachtoffer van de digitale schandpaal)¹¹ werd zelfs ruim een decennium later nog stevast afgewezen bij sollicitatiegesprekken, omdat ze – hoewel geschikt voor de functie – een te groot risico vormde voor het bedrijf.¹² Andere bekende gevolgen zijn depressiviteitsklachten en klachten in de relationele sfeer.¹³

De digitale schandpaal wordt steeds meer gezien als een maatschappelijk probleem en de roep om er maatregelen tegen te nemen wordt steeds harder.¹⁴ Begin 2015 hield Monica Lewinsky een veelbesproken TED-talk waarin ze bepleitte dat er “een einde [moet] komen aan publieke vernedering als bloedsport.”¹⁵ Na het lezen van verhalen van slachtoffers van en deelnemers aan deze publieke vernedering, meen ik dat Lewinsky een belangrijke boodschap heeft en dat deze vorm van publieke vernedering inderdaad een halt dient te worden toegeroepen. Daar waar Lewinsky’s oproep van morele aard is, wil ik in deze scriptie onderzoeken welke rol het recht hierin momenteel speelt en hoe deze rol nog effectiever kan worden. Op welke regimes kunnen slachtoffers van de digitale schandpaal zich beroepen? In hoeverre zijn deze regimes effectief? En hoe zouden deze regimes verbeterd kunnen worden zodat ze effectiever zijn tegen de digitale schandpaal?

De **hoofdvraag** van deze scriptie is dan ook:

In welke opzichten zijn de huidige Europese juridische regimes, die zien op de bescherming van de slachtoffers van de digitale schandpaal, effectief ter bescherming van de rechten van die slachtoffers en hoe zouden (onderdelen van) deze regimes effectiever kunnen worden zodat ze een betere bescherming bieden aan de slachtoffers?

Het doel van deze scriptie is drieledig. Ten eerste is het een inventarisatie van de bestaande juridische regimes op dit gebied. Vervolgens evalueer ik in welke opzichten de geschetste regimes effectief zijn en waar de zwakke punten zitten. Ten slotte doe ik enkele aanbevelingen hoe de regimes aangepast zouden kunnen worden om ze (nog) effectiever te maken ter bescherming van de rechten van slachtoffers.

De term ‘regime’ ziet op de verschillende juridische (beschermings)regimes die van toepassing (kunnen) zijn op de digitale schandpaal, zoals het regime *hate speech*, portretrecht of strafrecht. In

⁹ E. Pilkington, ‘Justine Sacco, PR executive fired over racist tweet, ‘ashamed’’, *The Guardian* 22 december 2013.

¹⁰ J. Visser, ‘Bedreigde agent Schilderswijk: ‘Ik wilde van de aardbodem verdwijnen’’, *Volkscrant* 7 juli 2015.

¹¹ H. Detel, ‘Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility’, in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 85.

¹² S. Kouters, ‘Die Vrouw’, *VK Magazine* 20 juni 2015, p. 29.

¹³ M. Lewinsky, ‘De Prijs van Schaamte’, *TEDtalk* maart 2015 en J. Ronson, *So you’ve been publicly shamed*, Londen: Picador 2015, p. 75 & 77.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld het voorstel van de Minister van Veiligheid en Justitie om een wetsvoorstel in te dienen waardoor het “strafbaar wordt om vertrouwelijke gegevens van personen, zoals seksueel getint beeldmateriaal, te kopiëren of gegevens die door misdrijf zijn verkregen voorhanden te hebben of bekend te maken.” Kamerbrief 649381, ‘Verzoek VKC reactie RTL Nieuwsuitzending over ‘wraakporno’’, 12 juni 2015.

¹⁵ M. Lewinsky, ‘De Prijs van Schaamte’, *TEDtalk* maart 2015.

andere woorden, 'regime' ziet op de juridische wet- en regelgeving die relevant is (of kan zijn) in een situatie waar sprake is van de digitale schandpaal.

In deze scriptie zal ik twee regimes behandelen, namelijk (1) de balans tussen de bescherming privésfeer en vrijheid van meningsuiting en (2) *hate speech*. Aangezien de digitale schandpaal zowel het recht op privésfeer als de vrijheid van meningsuiting raakt, zal het eerste regime in veel gevallen van toepassing zijn. Op zaken die buiten dat regime vallen, zou *hate speech* van toepassing kunnen zijn. Andere relevante regimes zijn bijvoorbeeld de bescherming van persoonsgegevens, de aansprakelijkheid van tussenpersonen en portretrecht. Vanwege de beperkte omvang van deze scriptie, heb ik ervoor gekozen om alleen de regimes te behandelen die zien op de rechten van de "schandpalers" en het slachtoffer. De aansprakelijkheid van tussenpersonen ziet ook op de rechten van de tussenpersonen en valt daardoor buiten deze scriptie. Daarnaast heb ik gekozen voor de regimes met de grootste relevantie en op basis van de jurisprudentie van het EHRM zijn de twee gekozen regimes het meest relevant bij dergelijke zaken.

Voor alle verschillende regimes samen gebruik ik de term 'systeem'. Het juridische 'systeem' is dus de verzameling van alle mogelijke regimes die van toepassing zijn op de digitale schandpaal. "In welke opzichten zijn de huidige Europese juridische regimes (...)" in de hoofdvraag, zou dus ook gelezen kunnen worden als "In welke opzichten is het huidige Europese systeem (...)".

Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM of Hof) heeft bepaald dat de rechten uit het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) "practical and effective" dienen te zijn en niet "theoretical or illusory".¹⁶ Voor deze scriptie bouw ik voort op die doctrine en stel ik dat niet alleen de rechten uit het EVRM "practical and effective" dienen te zijn, maar ook de beschermingsregimes zelf. In deze scriptie ziet de term 'effectief' dan ook op een situatie waarin het regime daadwerkelijk bescherming biedt aan de slachtoffers. Die effectiviteit meet ik door het eindresultaat te onderzoeken: komt het slachtoffer door de toepasbaarheid van het regime in een voordeligere (of eigenlijk: minder nadelige) positie dan wanneer het regime niet van toepassing zou zijn? Een regime, of onderdeel van een regime, is dus niet effectief als het resultaat van de toepassing van dat regime neutraal is, of als het slachtoffer niet in een betere positie belandt (bijvoorbeeld doordat het regime geheel niet van toepassing is of het slachtoffer er geen beroep op kan doen).

De term 'digitale schandpaal', het onderwerp van deze scriptie, ziet op de situatie "wanneer een persoon die een misstap maakt of verdacht wordt een misstap gemaakt te hebben, wordt 'genamed en shamed' door een grote groep mensen op Twitter." In hoofdstuk 2 zet ik uiteen hoe ik tot deze definitie ben gekomen. De term 'schandpalers' gebruik ik om de mensen aan te duiden die (in de ruimste zin van het woord) deelnemen aan de digitale schandpaal. In het geval van Justine Sacco waren er dus 100.000 individuele schandpalers. 'Schandpaler(s)' is geen correct Nederlands woord, maar wel de meest heldere manier om deze groep aan te duiden. De persoon op wie de digitale schandpaal is gericht noem ik het 'slachtoffer' of het neutrale 'onderwerp' van de digitale schandpaal. Zo waren Sacco en Lewinski slachtoffer (en onderwerp) van de digitale schandpaal.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld: EHRM 9 oktober 1979, app. 6289/73 (*Airey*) en EHRM 24 juni 2004, app. 59320/00 (*Hannover-1*), para. 71.

Verder beperkt deze scriptie zich tot Twitter, omdat dat de Social Networking Site (SNS) is waar de digitale schandpaal het vaakst voorkomt.¹⁷ Berichten die geplaatst worden op Twitter heten ‘tweets’. Gebruikers van Twitter worden ook wel aangeduid als ‘twitteraars’. In hoofdstuk 2 bespreek ik Twitter meer in detail.

In deze scriptie komen verschillende deelvragen aan bod:

1. Wat is de definitie van de ‘digitale schandpaal’?

Deze vraag is descriptief en is bedoeld om een heldere definitie te krijgen van het onderzoeksobject, de digitale schandpaal. Deze definitie dient tevens als werkbegrip: de effectiviteit van de regimes zal ik immers toetsen aan deze definitie. Tenslotte dient deze vraag ter afbakening van het onderzoeksobject van deze scriptie: wat valt er wel en wat valt er niet binnen de definitie.

2. Wat zijn de huidige juridische regimes omtrent de digitale schandpaal in Europa?

Uitgangspunt van deze scriptie is het Europese stelsel - zowel de Europese Unie (EU) als de Raad van Europa -, maar de nadruk zal komen te liggen op het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM of Hof) en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM). Het EHRM heeft een omvangrijke hoeveelheid zaken gewezen en heeft bovendien een grote impact op uitspraken van de nationale rechters. Deze vraag is descriptief en dient als *baseline* voor de rest van de scriptie. Daarnaast evalueer ik de huidige regimes door kritiek op bepaalde uitspraken en leerstukken te bespreken.

3. In welke opzichten zijn die verschillende juridische regimes effectief in het tegengaan van de digitale schandpaal?

Hier onderzoek ik de toepassing van de juridische regimes op het werkbegrip van de digitale schandpaal om deze vervolgens te kunnen evalueren. Zo onderzoek ik hoe effectief de regimes zijn en waar de zwakke punten en punten van aandacht van de regimes zitten. Deze evaluatie biedt handvatten voor het advies van de volgende deelvraag.

4. Hoe zouden (onderdelen van) de regimes effectiever kunnen worden zodat ze een betere bescherming bieden aan de slachtoffers?

Deze vraag is adviserend en bouwt voort op de vorige vraag. Op basis van de vorige deelvragen en juridische literatuur, doe ik enkele concrete aanbevelingen die de effectiviteit van de regimes kunnen vergroten.

Deze deelvragen zullen op de volgende wijze in de hoofdstukken van de scriptie worden beantwoord:

1. Introductie

2. Wat is de definitie van de ‘digitale schandpaal’?

In dit hoofdstuk beantwoord ik de eerste deelvraag aan de hand van (literatuur)onderzoek. Allereerst bespreek ik enkele recente voorbeelden van de digitale schandpaal. Vervolgens stel ik op basis van deze voorbeelden en van (juridische en communicatiewetenschappelijke) literatuur een definitie samen van de digitale schandpaal. Deze definitie geldt als werkbegrip en afbakening voor de volgende hoofdstukken.

3. Wat en hoe effectief is het huidige Europese juridische regime met betrekking tot de digitale schandpaal omtrent:

¹⁷ Meer over Twitter, Social Network Sites en de frequentie van de digitale schandpaal: zie hoofdstuk 2.

In dit hoofdstuk beantwoord ik zowel de tweede als de derde deelvraag. Dit hoofdstuk is dus zowel analyserend als evaluerend. De analyse en evaluatie volgen elkaar steeds op, dus na het analyseren van een bepaald aspect, evalueer ik dit aspect. Dat zal ik doen voor beide regimes.

3.1. Balans bescherming privésfeer en vrijheid van meningsuiting

Hierin behandel ik de afweging tussen de bescherming van de privésfeer en de vrijheid van meningsuiting. Daarbij analyseer ik hoe de deze afweging wordt gemaakt in gevallen van de digitale schandpaal, evalueer ik hoe effectief dat is voor het slachtoffer en evalueer ik waar de zwakke punten van het regime liggen.

3.2 Hate speech

Hierin behandel ik het juridisch kader omtrent *hate speech*. Ik analyseer wat *hate speech* precies inhoudt en hoe het EHRM hiermee omgaat. Vervolgens onderzoek ik in hoeverre dit regime van toepassing is op de digitale schandpaal. Ten slotte evalueer ik hoe effectief het regime is voor het slachtoffer en evalueer ik waar de zwakke punten in het systeem liggen.

4. Hoe zouden (onderdelen van) de regimes effectiever kunnen worden zodat ze een betere bescherming bieden aan de slachtoffers?

In dit hoofdstuk beantwoord ik de vierde deelvraag. Op basis van de analyse en evaluatie in het vorige hoofdstuk en juridische literatuur, maak ik vier aanbevelingen hoe de regimes effectiever kunnen worden ter bescherming van de slachtoffers.

Onderzoekstype

Deze scriptie onderzoekt hoe het recht kan dienen ter realisatie van een bepaalde maatschappelijke doelstelling, namelijk het doen stoppen van de digitale schandpaal.¹⁸ Het bestaande recht op dit gebied wordt vergeleken met het beoogde recht, waarbij het eerste kritisch wordt geëvalueerd.

Het rechtswetenschappelijke paradigma waarin deze scriptie zich bevindt is dan ook een extern perspectief, normatief en leidend tot een prescriptieve uitspraak. Het perspectief is extern, omdat er wordt gekeken naar de bestaande rechtsregels binnen Europa en hoe deze door de rechter worden geïnterpreteerd. Het onderzoek is normatief, aangezien er een waardeoordeel wordt gegeven aan het bestaande recht en prescriptief omdat het onderzoek leidt tot aanbevelingen hoe het recht zou horen te zijn, namelijk om de digitale schandpaal aan te pakken.

¹⁸ Zie ook: P. Rijpkema, 'Methodologie van de rechtswetenschap' *UVA masterscriptie*, p. 11.

2. Wat is de definitie van de ‘digitale schandpaal’?

Schandstraffen: geschiedenis tot nu

De Win promoveerde op schandstraffen en definieert deze als “die straffen die tot (hoofd-)doel hadden een persoon expliciet te schande te maken, dat wil zeggen zijn moreel en sociaal aanzien te verminderen door hem in persoon of via voorstelling expliciet over te leveren aan de publieke bespotting.”¹⁹ In Nederland is de fysieke schandpaal, oftewel “tentoonstelling op een schavot”, officieel afgeschaft in 1870.²⁰ Ook in de Verenigde Staten werden schandstraffen in de loop van de 19^e eeuw afgeschaft in vrijwel alle staten.²¹

Tegenwoordig heeft de overheid een monopolie op het opleggen en uitvoeren van straffen.²² Bovendien wordt (het publiekelijk toebrengen van) schaamte niet langer gezien als een aanvaardbaar strafdoeleind.²³ Hess en Waller, twee Australische communicatiewetenschappers gespecialiseerd in de impact van de media, stellen dat de digitale schandpaal gezien moet worden als een heropleving van de klassieke schandstraffen.²⁴ Volgens hen bestaat er namelijk nog steeds een verlangen om mensen die grenzen overtreden publiekelijk aan te pakken.²⁵ Om die reden zou schaamte weer terug op het toneel zijn verschenen als vorm om iemand te straffen.²⁶

3 zaken in Nederland

De lijst met voorbeelden van de digitale schandpaal is lang en elke dag komen er in binnen- en buitenland weer gevallen bij. In de inleiding kwamen de verhalen van Justine Sacco en Monica Lewinsky al aan bod. Hier zal ik nog drie recente Nederlandse voorbeelden bespreken.

Marius Blok

Eind juni 2015 werd de 42-jarige Mitch Henriquez na afloop van een muziekfestival in Den Haag aangehouden. Volgens het Openbaar Ministerie gebeurde dat omdat hij zou hebben geroepen dat hij een wapen droeg.²⁷ Bij de aanhouding gebruikte de politie een nekklem waardoor Henriquez overleed aan zuurstofgebrek.

De dood leidde tot rellen in Den Haag, voornamelijk in de Schilderswijk, en op internet ontstond een zoektocht naar de agenten die verantwoordelijk waren voor de dood van Henriquez. Eén van de

¹⁹ P. de Win, ‘De schandstraffen in het wereldlijk strafrecht in de Zuidelijke Nederlanden van de middeleeuwen tot de Franse tijd, Brussel: Paleis der academieën’, In: A. Huussen, ‘Recensies’, *Low Countries Historical Review* 1994, 2, p. 268-269.

²⁰ Wet van 4 April 1870 (Stbl. no. 56) tot afschaffing van de tentoonstelling op een schavot en van de lijfstraf (geeseling) in de gevallen waarin deze straffen nog zijn bedreigd

²¹ J. Ronson, *So you’ve been publicly shamed*, Londen: Picador 2015, p. 51.

²² G.J.M. Corstens & M.J. Borgers (ed.), *Het Nederlands Strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2011, p. 2.

²³ J. de Hullu, *Materieel Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2012, p. 5-7.

²⁴ K. Hess & L. Waller, ‘The digital pillory: media shaming of ‘ordinary’ people for minor crimes’, *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies* 2014, 1, p. 102.

²⁵ Idem., p. 103.

²⁶ Zie ook: S.A. Kohm, ‘Naming, shaming and criminal justice: Mass-mediated humiliation as entertainment and punishment’, *Crime Media Culture* 2009, 5(2), p. 190.

²⁷ ‘Vijf agenten verdacht na dood Henriquez’, *Volkskrant* 1 juni 2015.

agenten die op internet werd beschuldigd betrokken te zijn bij de dood was Marius Blok.²⁸ Zo plaatste de Nederlandse rapper Appa een foto van Blok met daarbij de tekst “Moordenaar”.²⁹ Blok was in werkelijkheid helemaal niet betrokken bij de dood van Henriquez, hij was die dag niet eens in de buurt van Den Haag. Desondanks verscheen zijn foto op internet met de tekst “dit is de moordenaar van Mitch”. De foto werd op meerdere sites gedeeld, waaronder op Twitter.³⁰ Blok werd vervolgens bedreigd, voornamelijk via sociale media, en verklaarde op straat te worden aangesproken met “ik vind u zo'n vieze man, zo'n vieze man omdat u Mitch heeft vermoord”.³¹

Treinplasser

Op 9 mei 2015 verscheen een foto in de sociale media van een jongen die over een treinstoel uit de eerste klas staat de urineren. De eerste dag werd de foto van deze zogenoemde ‘treinplasser’ 19.000 keer gedeeld.³² Op Twitter werd de jongen uitgemaakt voor ééncellige, werd hem veel succes gewenst met het vinden van een baan en hoopte iemand dat hij nog lang last zou houden van de gevolgen van zijn daad.³³

In sommige berichten werd vermeld dat de jongen Joram Tollenaar heet en waar hij woont.³⁴ Op 11 mei 2015 verscheen er een (nep) Twitteraccount van Joram Tollenaar met de link www.Twitter.com/viezerik1.³⁵

Op 12 mei 2015 verschijnt er een nieuwe foto van de treinplasser vanuit een andere hoek. De jongen beweert tegen de media dat het ging om een grap en dat hij niet daadwerkelijke plaste, maar in plaats daarvan een flesje drinken leegkneep.³⁶

Eva Hoeke

Eind 2011 schreef Jiska Fischer voor tijdschrift Jackie (“een glossy voor vrouwen met karakter”³⁷) een artikel over de kledingstijl van Rihanna.³⁸ Het artikel met de kop “niggabitch” omschrijft Rihanna als de “ultieme niggabitch”, mede vanwege haar “ghetto ass”.³⁹

Journaliste Zarayda Groenhart uitte haar verbazing op Twitter: “sorry, maar dit soort nonsense verdient inderdaad een BITCHSLAP #jackie.”⁴⁰ Hoofdredactrice Eva Hoeke mengde zich in de discussie en tweette: “Volgens mij ligt de grap er duimendik bovenop. Wie dat niet ziet, is extreem gevoelig op

²⁸ J. Visser, 'Bedreigde agent Schilderswijk: 'Ik wilde van de aardbodem verdwijnen', *Volkskrant* 7 juli 2015.

²⁹ Zie bijlage 2.2.

³⁰ Overigens voltrok in dit geval de digitale schandpaal zich meer op Facebook dan op Twitter. Desondanks is deze zaak een goede illustratie.

³¹ J. Visser, 'Bedreigde agent Schilderswijk: 'Ik wilde van de aardbodem verdwijnen', *Volkskrant* 7 juli 2015.

³² 'NS doet aangifte tegen 'treinplasser', *Volkskrant*, 10 mei 2015.

³³ "#JoramTollenaar #treinpisser Dat je hier nog heel lang last van houdt.. (...)", zie bijlage 3.4.

³⁴ "Nou Joram Tollenaar uit Ederveen, veel succes bij een sollicitatie (...)", zie bijlage 3.3.

³⁵ Zie bijlage 3.7.

³⁶ T. Voetmans, 'Ondanks excuses doet NS aangifte tegen treinplasser', *AD* 11 mei 2015. Overigens besloot het Openbare Ministerie uiteindelijk af te zien van vervolging, zie: 'Treinplasser wordt niet vervolgend', *Telegraaf* 15 oktober 2015.

³⁷ 'Jackie Magazine', Jackie Magazine Facebook <<https://www.facebook.com/Jackie.Magazine>>.

³⁸ P. Zantingh, 'Nederlands magazine krijgt Rihanna pissig: ze is geen 'niggabitch'', *NRC* 20 december 2011.

³⁹ Zie bijlage 4.1.

⁴⁰ Zie bijlage 4.2.

onderwerp. Maar indien gekwetst: excuus!".⁴¹ Vanaf dat moment werd er op Twitter wereldwijd schande gesproken van het artikel.⁴²

Eind december reageerde Rihanna zelf op het artikel. Ze stuurde een tweet naar hoofdredacteur Hoeke waarin ze haar onder andere respectloos en wanhopig noemde en die ze afsloot met "Well with all respect, on behalf of my race, here are my two words for you...FUCK YOU!!".⁴³ Rihanna had op dat moment 10,8 miljoen volgers, waardoor het artikel – en haar reactie daarop – nog meer mensen bereikte en nog meer reacties uitlokte.⁴⁴ Een dag na de tweet van Rihanna stapte hoofdredactrice Hoeke op.⁴⁵ Na de affaire had Hoeke enige tijd last van slapeloosheid en overmatig drinken.⁴⁶

Definitie werkbegrip

In de literatuur is vrij veel geschreven over 'defamation' en over smaad en laster.⁴⁷ 'Defamation' heeft overeenkomsten met 'de digitale schandpaal', maar dekt niet de hele lading. Zo is het bij de digitale schandpaal essentieel dat er sprake is van een grote groep die bepaalde uitingen doet.

De literatuur die wel specifiek ziet op de digitale schandpaal richt zich voornamelijk op de thematiek vanuit een communicatiewetenschappelijke hoek, bijvoorbeeld op de vraag hoe de digitale schandpaal zich verspreidt.⁴⁸ Deze artikelen geven echter geen werkbare definitie voor juridisch onderzoek.

Om die reden zal ik zelf 'de digitale schandpaal' definiëren om dit begrip toe te kunnen passen in deze scriptie. De definitie van het werkbegrip 'de digitale schandpaal' heb ik samengesteld op basis van (communicatiewetenschappelijke en juridische) literatuur en relevante rechtszaken. Voor deze scriptie definieer ik de digitale schandpaal als volgt: **"Wanneer een persoon die een misstap maakt of verdacht wordt een misstap gemaakt te hebben, wordt 'genamed en shamed' door een grote groep mensen op Twitter."**

Wanneer:

1 Een persoon

Er moet sprake zijn van een natuurlijk persoon. ARTICLE 19, een NGO die zich richt op vrijheid van meningsuiting, stelt dat het essentiële criterium is of er sprake is van "entities with the right to sue and be sued".⁴⁹ Daarnaast is volgens ARTICLE 19 "naming and shaming" per definitie "personal in

⁴¹ Zie bijlage 4.3. De originele tweet is inmiddels verwijderd.

⁴² Zie bijlage 4 voor een selectie van tweets.

⁴³ Zie bijlage 4.4.

⁴⁴ P. Zantingh, 'Nederlands magazine krijgt Rihanna pissig: ze is geen 'niggabitch'', *NRC* 20 december 2011.

⁴⁵ A. Van den Breemer, 'Over het racistische randje', *Volkskrant* 23 februari 2012.

⁴⁶ 'Eva Hoeke zocht toevlucht in drank na 'niggabitch'-affaire', *Telegraaf* 21 juni 2012.

⁴⁷ Zie bijvoorbeeld: A. Mills, 'The law applicable to cross-border defamation on social media: whose law governs free speech in "Facebookistan"', *Journal of Media Law* 2015, 7(1), p. 1-35 en M. McGonagle, *Media Law*, Dublin: Thomson Round Hall 2003 en S. van Velze, 'Not so Social Defamation Law?' 3 juni 2015 (ongepubliceerd)

⁴⁸ Zie bijvoorbeeld: H. Detel, 'Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 80-96.

⁴⁹ ARTICLE 19, 'Defining defamation: Principles on Freedom of Expression and Protection of Reputation', 1 juli 2000, p. 5.

nature".⁵⁰ De "entity" dient dus een sterk persoonlijk karakter te hebben, wat sowieso essentieel is om binnen de reikwijdte van artikel 8 EVRM te vallen.⁵¹ Daarnaast impliceert het sterke persoonlijke karakter dat de "entity" identificeerbaar dient te zijn als individu.

Groepen (gebaseerd op bijvoorbeeld ras, godsdienst, geslacht, geaardheid of handicap) vallen buiten de definitie. Groepen zijn immers niet identificeerbaar als individu. Ook kleine, verwante groepen (bijvoorbeeld een echtpaar of een gezin) vallen om dezelfde reden buiten de definitie. Zo zal er wanneer een echtpaar slachtoffer is van de digitale schandpaal sprake zijn van twee individuele gevallen van de digitale schandpaal.

Rechtspersonen en producten vallen ook buiten de definitie. Deze kunnen natuurlijk ook aan de schandpaal genageld worden en in de literatuur worden hier ook wel voorbeelden van gegeven.⁵² Hoewel ze wel degelijk een "right to sue and be sued" kunnen hebben, hebben ze echter geen persoonlijk karakter. Bovendien zijn ze niet identificeerbaar als individu. Overigens zouden eenmanszaken kunnen samenvallen met natuurlijke personen en valt het aan de schandpaal nagelen van eenmanszaken daardoor wel binnen de definitie.⁵³

De persoon in kwestie kan zowel bekend of onbekend zijn. Het kan gaan om een (nog onbekende) stagiair in het Witte Huis of een (onbekende) politieagent, maar ook om een Formule 1-coureur of een minister van Buitenlandse Zaken. Om wat voor persoon het gaat, kan effect hebben op de andere factoren. Zo beïnvloedt geslacht en cultuur bijvoorbeeld de manier waarop mensen zich op het internet uiten.⁵⁴ Bovendien heeft het profiel van het slachtoffer - bijvoorbeeld geslacht, afkomst of mate van beroemdheid - invloed op de wijze waarop iemand aan de schandpaal wordt genageld.⁵⁵ Wanneer het slachtoffer vrouwelijk is, gaat de digitale schandpaal vaak gepaard met seksuele dreigementen en verwensingen.⁵⁶ Daarnaast worden vrouwen vaak gereduceerd tot (lichamelijk) object.⁵⁷ In de literatuur wordt gesteld dat dit komt doordat de (voornamelijk mannelijke) internetgebruikers op deze wijze het gevoel krijgen grote macht te kunnen uitoefenen over het leven van (bepaalde) vrouwen.⁵⁸ Een schandpaler zelf legt de verklaring in het feit dat de schandpaal tot doel heeft om iemand publiekelijk te vernederen en dat verkrachting in het algemeen wordt gezien als het meest vernederende wat een vrouw kan overkomen.⁵⁹ Ook Hoeke werd uitgemaakt voor

⁵⁰ Idem., p. 6.

⁵¹ Meer hierover in hoofdstuk 3.1.2.

⁵² J. Rowbottom, 'To Punish, to Inform and to Criticise: The Goals of Naming and Shaming', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 26.

⁵³ Zie ook: Rb. Amsterdam 12 september 2014, ECLI:NL:RBAMS:2014:5938 (*nationaal wanbetalersregister*) waarin de rechtbank oordeelt dat de naam van eenmanszaak herleidbaar is tot een persoon en daardoor een persoonsgegeven is.

⁵⁴ J. Wu & H. Lu, 'Cultural and Gender Differences in Self-Disclosure on Social Networking Sites', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 97.

⁵⁵ Zie hierover bijvoorbeeld: M.C. Nussbaum, 'Objectification and Internet Misogyny', in: L. Nussbaum, S. Levmore & M.C. Nussbaum (eds.), *The Offensive Internet*, Londen: Harvard University Press 2010, p. 73-75.

⁵⁶ J. Ronson, *So you've been publicly shamed*, Londen: Picador 2015, p. 113 & 121.

⁵⁷ M.C. Nussbaum, 'Objectification and Internet Misogyny', in: L. Nussbaum, S. Levmore & M.C. Nussbaum (eds.), *The Offensive Internet*, Londen: Harvard University Press 2010, p. 73.

⁵⁸ Idem., p. 69.

⁵⁹ J. Ronson, *So you've been publicly shamed*, Londen: Picador 2015, p. 121-122.

“hoer” en “cunt” en iemand plaatste een tweet met “lets anal rape this whitebitch”.⁶⁰ Dergelijke tweets zijn niet te vinden zijn bij de andere (mannelijke) slachtoffers Blok en de Treinplasser.

2 die een misstap maakt of verdacht wordt een misstap gemaakt te hebben

Het is niet makkelijk om een definitie van misstap te geven. Cruciaal is immers niet of er objectief gezien sprake is van een misstap (of er voldaan is aan de “voorwaarden van een misstap”) maar of er subjectief gezien sprake is van een misstap. Doorslaggevend is of het publiek (de Twittergemeenschap) de actie van de persoon beschouwt als een misstap, waarvoor die persoon dus gestraft dient te worden.⁶¹

De misstap dient wel op een bepaalde manier naar buiten te komen, zodat het publiek op de hoogte is dat het überhaupt heeft plaatsgevonden.⁶² De eerste manier hiervan is door middel van een externe onthulling, waarin óf een vreemde de misstap wil aankaarten óf een bekende de persoon wil schaden. De tweede manier is door middel van zelfonthulling, waarin de persoon zelf met zijn verhaal naar buiten komt.

De misstap hoeft geen misdrijf te zijn, vaak is er immers sprake van een klein vergrijp.⁶³ Zelfs wanneer er helemaal geen sprake is van een strafbaar feit, kan een enkele normoverschrijding al voldoende zijn.⁶⁴

Verder is het in principe niet relevant of de persoon de misstap daadwerkelijk heeft begaan of dat de persoon alleen verdacht wordt van het begaan van deze misstap. Ook hier is het weer het publiek dat oordeelt of de persoon al dan niet schuldig is aan de misstap. Het publiek is niet gebonden aan de strenge bewijsregels waaraan de rechter wel is gebonden om iemand te veroordelen.⁶⁵ Daarnaast kan het “bewijs” van de vermeende misstap eenvoudig vervalst worden op internet, bijvoorbeeld door middel van het hacken van accounts of *photoshopen* van foto's.⁶⁶ Bovendien kan er sprake zijn van ‘context collapse’. Dit houdt in dat er eigenlijk helemaal geen sprake is van een misstap, maar dat de handeling van de persoon wel als misstap wordt gezien, door het wegvallen van relevante informatie.⁶⁷

3 wordt ‘genamed en shamed’⁶⁸

⁶⁰ Zie bijlage 4.7.

⁶¹ J. Rowbottom, ‘To Punish, to Inform and to Criticise: The Goals of Naming and Shaming’, in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 25-26.

⁶² H. Detel, ‘Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility’, in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 89.

⁶³ K. Hess & L. Waller, ‘The digital pillory: media shaming of ‘ordinary’ people for minor crimes’, *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies* 2014, 1, p. 108.

⁶⁴ H. Detel, ‘Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility’, in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 84.

⁶⁵ J. Rowbottom, ‘To Punish, to Inform and to Criticise: The Goals of Naming and Shaming’, in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 25.

⁶⁶ H. Detel, ‘Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility’, in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 90-91.

⁶⁷ Idem., p. 81.

⁶⁸ ‘Naming en shaming’ is geen goed Nederlands, net zo min als ‘genamed en geshamed’. Omdat dit echter wel de beste term is om de situatie te omschrijven, heb ik ervoor gekozen om deze term toch te gebruiken.

Rowbottom definieert 'naming en shaming' als "(...) induce shame in that person, or at least express a judgment that the person ought to feel ashamed of themselves."⁶⁹ Ook als de persoon zich niet beschaamd voelt, kan *naming en shaming* leiden tot reputatieverlies. ARTICLE 19 definieert reputatie als "de waardering die een persoon heeft binnen een bepaalde groep."⁷⁰ Het doel van *naming en shaming* is dus om door middel van schaamte iemands reputatie naar beneden te halen.

Volgens Rowbottom zijn er diverse motivaties voor deze *naming en shaming*, namelijk om (1) te straffen, (2) te informeren of (3) te bekritisieren. Daarnaast zijn er nog andere motivaties, zoals het opstuwen van verkoopcijfers van de media en vermaak.⁷¹ *Naming en shaming* kan verschillende vormen aannemen. Dreigende teksten, grapjes ten koste van iemand, het aanmaken van nepprofielen, grappige foto's en filmpjes, publiceren van iemands adresgegevens, enzovoort.

Inbreuk maken op iemands reputatie is iets anders dan inbreuk maken op iemands privacy. Deze twee dienen dan ook van elkaar te worden onderscheiden.⁷² Wanneer iemand op Twitter bijvoorbeeld wordt uitgemaakt voor 'hoer' of 'smerig varken', wordt die persoon wel *genamed en shamed*, maar wordt daarmee geen inbreuk gemaakt op zijn privacy. Overigens kan er natuurlijk wel degelijk sprake zijn van inbreuk op privacy in het geval van *naming en shaming*, bijvoorbeeld wanneer er privégegevens of (intieme) foto's van iemand worden verspreid.

4 door een grote groep mensen

In theorie kan één persoon een ander persoon aan de schandpaal nagelen en zou dit zelfs een aanzienlijk bereik en impact kunnen hebben wanneer de schandpaler een persoon is met een groot bereik. Dat is echter niet waar ik me in deze scriptie op richt. Met in het achterhoofd de toespraak van Lewinsky (die door veel mensen werd bespot) en het feit dat de digitale schandpaal een heropleving vormt van de klassieke schandpaal (waarbij een grote groep omstanders ook essentieel was), geldt voor de digitale schandpaal ook dat er sprake moet zijn van een grote groep mensen.

Door convergentie zijn de grenzen tussen publieke communicatie en individuele communicatie weggefallen, waardoor communicatie nu *one-to-many* of *many-to-many* vormen kan aannemen.⁷³ Hierdoor kan één individu (one) eenvoudig de grote massa (many) bereiken en kan een groep (many) nog eenvoudiger een (andere/grotere) groep (many) bereiken.

In hoeverre het grote publiek over zal gaan tot schandpalen van het slachtoffer is volgens onderzoek afhankelijk van drie factoren.⁷⁴ Relevant zijn (1) de prominentie/bekendheid van het onderwerp, (2) of de misstap betrekking heeft op intimiteit/seksualiteit en (3) of er een ludiek element inzit. Wanneer een misstap aan deze drie factoren voldoet, is de kans groot dat deze misstap een groot deel van het internetpubliek zal aanspreken. Daarnaast denk ik dat een relevante factor is of het

⁶⁹ J. Rowbottom, 'To Punish, to Inform and to Criticise: The Goals of Naming and Shaming', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 23.

⁷⁰ ARTICLE 19, 'Defining defamation: Principles on Freedom of Expression and Protection of Reputation', 1 juli 2000, p. 1.

⁷¹ J. Rowbottom, 'To Punish, to Inform and to Criticise: The Goals of Naming and Shaming', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 21-24.

⁷² Idem., p. 21.

⁷³ K. Jakubowicz, *A new notion of media? Media and media-like content and activities on new communication services*, Straatsburg: Council of Europe 2009, p. 12-13.

⁷⁴ H. Detel, 'Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 89.

slachtoffer kan worden gezien als vertegenwoordiger van een bredere maatschappelijke misstand. Zo kon Hoeke gezien worden als vertegenwoordiger van racisme en *white privilege*, Blok als vertegenwoordiger van wantoestanden bij de politie en de treinplasser als vertegenwoordiger van hufterigheid in het openbaar vervoer.

Het potentiële publiek is zeer groot, aangezien de digitale schandpaal niet beperkt wordt door landsgrenzen of een afgebakende tijdsperiode.⁷⁵ Taal kan daarentegen wel een mogelijke beperking vormen.⁷⁶

5 op Twitter.

De ‘naming and shaming’ uit punt 3 kan op diverse manieren plaatsvinden. In het geval van de digitale schandpaal is echter een vereiste dat dit door “een grote groep mensen” gebeurt. Social Networking Sites (SNSs), als Twitter en Facebook, bieden grote groepen mensen de mogelijkheid om te communiceren.⁷⁷ Dit wordt door Jakubowicz beschreven als *many-to-many*-communicatie.⁷⁸

Op Twitter kunnen gebruikers berichten, foto’s en video’s plaatsen. De berichten (tweets) hebben een maximale lengte van 140 tekens. Berichten kunnen geplaatst worden over elk mogelijk onderwerp. Afhankelijk van de instellingen zijn de tweets zichtbaar voor iedereen of alleen voor mensen die de gebruiker (twitteraar) volgen. De standaardinstelling is dat tweets zichtbaar zijn voor iedereen en dat laten veel gebruikers ook zo staan. Uit het Nationale Sociale Media Onderzoek blijkt dat er begin 2015 2,8 miljoen geregistreerde twitteraars zijn in Nederland, waarvan een miljoen dagelijks actief zijn.⁷⁹ Uit onderzoek blijkt dat er diverse redenen zijn waarom mensen Twitter gebruiken.⁸⁰ Belangrijke motivaties zijn het krijgen van aandacht van anderen, het delen van informatie en vermaak.⁸¹

Alle drie de hierboven besproken voorbeeldzaken vonden plaats op Twitter. Ik vermoed dat dit geen toeval is, maar dat Twitter bij uitstek de SNS is waar de digitale schandpaal plaatsvindt. Hiervoor heb ik twee verklaringen. Allereerst het open karakter van Twitter: een bericht op Twitter is in principe voor alle andere gebruikers te lezen, waardoor het potentiële bereik zeer groot is. Op SNSs als Facebook blijven de berichten veel meer binnen de bestaande vriendencirkels. Bovendien draagt dit bij aan het ontstaan van *trending topics*, onderwerpen waar veel over wordt getweet en door Twitter

⁷⁵ K. Hess & L. Waller, ‘The digital pillory: media shaming of ‘ordinary’ people for minor crimes’, *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies* 2014, 1, p. 108.

⁷⁶ Zo is het bijvoorbeeld onwaarschijnlijk dat een Duitse schandpaalzaak zich uitbreidt naar Amerika. Zie: H. Detel, ‘Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility’, in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 88. Overigens verspreidde bij Hoeke de schandpaal zich van Nederland naar de Verenigde Staten en vormt die dus een uitzondering op de regel.

⁷⁷ Voor een uitvoerige discussie over SNS zie: D. Trottier & C. Fuchs, ‘Theorising politics, social media and the state’, in: D. Trottier & C. Fuchs (eds.), *Social media, politics and the state*, New York: Routledge 2014, p. 5.

⁷⁸ K. Jakubowicz, *A new notion of media? Media and media-like content and activities on new communication services*, Straatsburg: Council of Europe 2009, p. 12-13.

⁷⁹ L. Turpijn, S. Kneefel & N. van der Veer, *Nationale Social Media Onderzoek 2015*, Amsterdam: Newcom Research & Consultancy 2015, p. 5.

⁸⁰ H. Rui & A. Whinston, ‘Information or attention? An empirical study of user contribution on Twitter’, *Information Systems and e-Business Management* 2012, 10(3), p. 309-324.

⁸¹ Idem., p. 322 en K. Lin & H. Lu, ‘Why people use social networking sites: An empirical study integrating network externalities and motivation theory’, *Computers in Human Behavior* 2011, 27, p. 1159.

extra worden uitgelicht. Zodra een onderwerp veel besproken wordt, bereikt dat als *trending topic* nog meer mensen, wat de groep mensen die deelneemt in de digitale schandpaal alleen maar verder vergroot.⁸² De tweede verklaring is de 'context collapse'.⁸³ Op Facebook worden berichten voornamelijk gelezen door kennissen van de gebruiker en is de lengte van de berichten in principe onbeperkt. Op Twitter kunnen berichten worden gelezen door wildvreemden, die de achtergrond van de gebruiker niet kennen, en bovendien zijn de tweets beperkt tot 140 tekens waarin weinig ruimte is voor nuance. Uit onderzoek blijkt dat SNS-gebruikers er weinig rekening mee houden dat door 'context collapse' hun berichten verkeerd geïnterpreteerd kunnen worden.⁸⁴

Het risico dat een bericht op Twitter leidt tot een digitale schandpaal is dus groter dan op andere SNSs. Vanwege de beperkte omvang van deze scriptie, heb ik dan ook gekozen om mijn onderzoek naar de digitale schandpaal te beperken tot Twitter.

⁸² H. Detel, 'Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 92.

⁸³ Zie 2^e element werkbegrip: "die een misstap maakt of verdacht wordt een misstap gemaakt te hebben".

⁸⁴ J. Vitak, 'The Impact of Context Collapse and Privacy on Social Network Site Disclosures', *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 2012, 56(4), p. 468.

3. Wat en hoe effectief zijn de huidige Europese regimes met betrekking tot de digitale schandpaal?

In dit hoofdstuk onderzoek ik de twee regimes die betrekking hebben op de digitale schandpaal, namelijk (1) de balans tussen de bescherming privésfeer en vrijheid van meningsuiting en (2) *hate speech*. De digitale schandpaal raakt zowel het recht op vrijheid van meningsuiting van de schandpalers als het recht op bescherming van de privésfeer van het slachtoffer, daarom is het eerste regime belangrijk om te onderzoeken. Uitingen die buiten dat regime vallen kunnen worden aangemerkt als *hate speech* en om die reden is het interessant om dat regime ook te onderzoeken.

3.1 Balans bescherming privésfeer en vrijheid van meningsuiting

3.1.1 Twee Europese systemen

Het recht op bescherming van de privésfeer en op vrijheid van meningsuiting zijn vastgelegd in verschillende juridische kaders. In Europa is het recht op bescherming van de privésfeer vastgelegd in artikel 7 en 8 van het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie (hierna: Handvest)⁸⁵ en in artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM). Het recht op vrijheid van meningsuiting is vastgelegd in artikel 11 Handvest en artikel 10 EVRM.

Het Handvest is sinds het Verdrag van Lissabon uit 2009 bindend voor zowel de lidstaten als voor de (instellingen van de) Europese Unie (hierna: EU)zelf.⁸⁶ Het Handvest is alleen van toepassing op de lidstaten “wanneer zij het recht van de Unie ten uitvoer brengen.”⁸⁷ Doordat het Handvest Europees recht is, ziet het Hof van Justitie van de Europese Unie (hierna: HvJEU) toe op een correcte uitleg en toepassing van het verdrag.⁸⁸

Het EVRM is opgesteld door de Raad van Europa naar aanleiding van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens opgesteld door de Verenigde Naties.⁸⁹ Alle landen die lid zijn van de EU zijn ook lid van de Raad van Europa. Wanneer een recht uit het EVRM is geschonden, kunnen individuen een zaak aanhangig maken bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM of Hof).⁹⁰ Dit kan echter alleen als alle nationale rechtsmiddelen zijn uitgeput.⁹¹ Op deze wijze zorgt het systeem ervoor dat alle lidstaten zich houden aan het EVRM.

3.1.2 Recht op bescherming privésfeer

Zowel het Handvest als het EVRM zien toe op de bescherming van de privésfeer. In het Handvest is dit recht verspreid over 2 artikelen:

⁸⁵ In de literatuur wordt dit ook wel aangeduid als Handvest van de Fundamentele Rechten van de Europese Unie. Het gebruik van deze aanduiding in de literatuur is echter zeer uitzonderlijk en de officiële naam van het document is ‘Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie’, daarom zal ik ook die aanduiding gebruiken.

⁸⁶ Artikel 6 Verdrag van Lissabon.

⁸⁷ Artikel 51 Handvest.

⁸⁸ Artikel 19(1) VEU.

⁸⁹ Aanhef EVRM.

⁹⁰ Artikel 34 EVRM. Overigens kunnen naast individuen ook NGO's en iedere groep mensen een verzoekschrift indienen.

⁹¹ Artikel 35 EVRM.

Artikel 7: Eerbiediging van het privé-leven en het familie- en gezinsleven
Eenieder heeft recht op eerbiediging van zijn privé-leven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn communicatie.

Artikel 8: Bescherming van persoonsgegevens

- 1. Eenieder heeft recht op bescherming van de hem betreffende persoonsgegevens.*
- 2. Deze gegevens moeten eerlijk worden verwerkt, voor bepaalde doeleinden en met toestemming van de betrokkene of op basis van een andere gerechtvaardigde grondslag waarin de wet voorziet. Eenieder heeft recht op toegang tot de over hem verzamelde gegevens en op rectificatie daarvan.*
- 3. Een onafhankelijke autoriteit ziet toe op de naleving van deze regels.*

De beperkingen van de rechten uit het Handvest staan in een algemene beperkingsgrond in artikel 52(1) Handvest:

Beperkingen op de uitoefening van de in dit Handvest erkende rechten en vrijheden moeten bij wet worden gesteld en de wezenlijke inhoud van die rechten en vrijheden eerbiedigen. Met inachtneming van het evenredigheidsbeginsel kunnen slechts beperkingen worden gesteld, indien zij noodzakelijk zijn en daadwerkelijk aan door de Unie erkende doelstellingen van algemeen belang of aan de eisen van de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen beantwoorden.

In het EVRM is het recht vastgelegd in één artikel, namelijk artikel 8(1) EVRM :

Een ieder heeft recht op respect voor zijn privé leven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn correspondentie.

Hoe dit recht beperkt mag worden staat in artikel 8(2) EVRM:

Geen inmenging van enig openbaar gezag is toegestaan in de uitoefening van dit recht, dan voor zover bij de wet is voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.

Tussen de tekst van art. 52(1) Handvest en art. 8(2) EVRM bestaan verschillen. Artikel 52(3) Handvest bepaalt echter dat rechten in het Handvest die corresponderen met rechten in het EVRM dezelfde inhoud en reikwijdte dienen te krijgen als de rechten in het EVRM. Oftewel, tenzij het Handvest aanvullende bescherming biedt, is de bescherming die het Handvest biedt gelijk aan de bescherming van het EVRM. Hetzelfde geldt voor het recht op vrijheid van meningsuiting dat later wordt besproken.

8 EHRM

Het EHRM heeft in haar talrijke jurisprudentie de omvang van het recht op privéleven (en het recht op vrijheid van meningsuiting) verder uitgewerkt. Om deze reden zullen het EVRM en het EHRM de hoofdmoot vormen van dit hoofdstuk en zal ik alleen aan het Handvest refereren wanneer dat relevant is.

Uit de jurisprudentie van het EHRM blijkt dat artikel 8 een breed scala aan belangen beschermt.⁹² Zo vallen huiszoekingen, databescherming, milieu-issues en kinderopvang allemaal binnen de reikwijdte van dit artikel.⁹³

In de jurisprudentie is een 'privacyzone' ontwikkeld, waar iedereen (ook publieke personen en criminelen) recht op heeft.⁹⁴ Deze zone garandeert een persoonlijke ontwikkeling en de mogelijkheid om relaties op te bouwen met andere personen.⁹⁵ Bovendien beschermt deze zone de psychologische, fysieke en sociale integriteit.⁹⁶ Perspublicaties met betrekking tot het privéleven van mensen maken mogelijkwerwijs inbreuk op deze privacyzone, waarover later meer.⁹⁷

3.1.3 Recht op vrijheid van meningsuiting

Het recht op vrijheid van meningsuiting is vastgelegd in artikel 11 Handvest:

1. Eenieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te hebben en de vrijheid kennis te nemen en te geven van informatie of ideeën, zonder inmenging van enig openbaar gezag en ongeacht grenzen.

2. De vrijheid en de pluriformiteit van de media worden geëerbiedigd.

Net als bij het recht op privéleven bevindt de beperkingsclausule zich in 52(1) Handvest.

In het EVRM is het recht vastgelegd in artikel 10(1) EVRM:

Een ieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of te verstrekken, zonder inmenging van enig openbaar gezag en ongeacht grenzen. Dit artikel belet Staten niet radio- omroep-, en bioscoop- of televisieondernemingen te onderwerpen aan een systeem van vergunningen.

De beperkingsclausule van dit recht is vastgelegd in artikel 10(2) EVRM:

Daar de uitoefening van deze vrijheden plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, kan zij worden onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties, die bij de wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving noodzakelijk (proportioneel en subsidiair) zijn in het belang van de nationale veiligheid, territoriale integriteit of openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen, om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen.

⁹² D.J. Harris, M. O'Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 590.

⁹³ Idem., p. 522.

⁹⁴ Idem., p. 551.

⁹⁵ EHRM 29 april 2002, app. 2346/02 (*Pretty v VK*), para. 61.

⁹⁶ Idem.

⁹⁷ D.J. Harris, M. O'Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 551.

10 EVRM

De inhoud en reikwijdte van artikel 10 EVRM heeft zich verder ontwikkeld in de rechtspraak van het EHRM. Zo heeft het EHRM bepaald dat de vrijheid van meningsuiting “one of the essential foundations of (...) a [democratic] society” vormt en dat het “one of the basic conditions for its progress and for the development of every man” is.⁹⁸ Het recht is niet alleen van toepassing op informatie, uitingen of ideeën “that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference”, maar ook van toepassing op uitingen die “offend, shock or disturb the State or any sector of the population.”⁹⁹ Het EHRM oordeelt dat dit vereist is voor de “pluralism, tolerance and broadmindedness without which there is no “democratic society””.¹⁰⁰

Het EHRM heeft in haar jurisprudentie een grote reikwijdte toegekend aan de vrijheid van meningsuiting.¹⁰¹ Zo beschermt artikel 10 EVRM niet alleen de inhoud van de informatie en ideeën, “but also the form in which they are conveyed.”¹⁰² Dit betekent dat een persoon zelf mag bepalen welk middel hem het meest geschikt lijkt om een bepaalde boodschap te uiten, bijvoorbeeld schilderijen, boeken, films, radiointerviews, pamfletten en internet.¹⁰³

Artikel 10(2) EVRM bepaalt dat de vrijheid van meningsuiting komt met “plichten en verantwoordelijkheden”. Hierdoor kan de vrijheid van meningsuiting worden “onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties”, mits er voldaan is aan de bepaalde voorwaarden. Beperkingen zijn soms noodzakelijk, omdat de vrijheid van meningsuiting immers niet alleen gebruikt kan worden om democratie te promoten of om misstanden bloot te leggen, maar ook om inbreuk te maken op iemands rechten, zoals privacy en reputatie.¹⁰⁴ Hoe het EHRM oordeelt over beperkingen op de vrijheid van meningsuiting en deze afweegt met andere rechten, bespreek ik in de rest van dit hoofdstuk.

3.1.4 Positieve verplichtingen onder 8 en 10 EVRM

Achtergrond

Het EHRM heeft bepaald dat het kerndoel van het EVRM is om individuele burgers te beschermen tegen arbitraire inbreuken van de staat.¹⁰⁵ Dit wordt een negatieve verplichting genoemd.¹⁰⁶ Het EVRM kan echter in bepaalde gevallen ook toegepast worden in de relatie tussen burgers onderling.

⁹⁸ EHRM 7 december 1976, app. 5493/72 (*Handyside v UK*), para. 49. Zie bijvoorbeeld ook: EHRM 8 juli 1986, app. 9815/82 (*Lingens*), para. 41.

⁹⁹ Idem.

¹⁰⁰ Idem.

¹⁰¹ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 614.

¹⁰² EHRM 23 september 1994, app. 15890/89 (*Jersild*), para. 31.

¹⁰³ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 615.

¹⁰⁴ F. Jacobs, R. White & C. Ovey, *The European Convention on Human Rights*, NY: Oxford University Press 2010, p. 318.

¹⁰⁵ EHRM 7 februari 2012, app. 40660/08 & 60641/08 (*Hannover-2*), para. 98. Zie ook: EHRM Press Unit, *Positive obligations on member States under article 10 to protect journalists and prevent impunity*, december 2011.

¹⁰⁶ A. Mowbray, *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*, Oxford: Hart Publishing 2004, p. 5.

Een situatie waarin een burger zich kan beroepen op het EVRM wanneer een andere burger inbreuk maakt op een recht uit het EVRM, wordt in de literatuur omschreven als de leer van de *Drittwirkung*.¹⁰⁷ In zo'n situatie heeft de staat een positieve verplichting om de rechten uit het EVRM te garanderen in de relatie tussen burgers onderling.¹⁰⁸ Het EVRM heeft bepaald dat onder artikel 2 (recht op leven), 3 (verbod op foltering), 6 (recht op eerlijk proces) 8 (recht op bescherming privésfeer), 9 (vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst), 10 (vrijheid van meningsuiting) en 11 EVRM (vrijheid van vergadering en vereniging) een dergelijke positieve verplichting op de staat kan rusten.¹⁰⁹

Positieve verplichtingen onder 8 EVRM

In het verleden riep het idee dat staten positieve verplichtingen hebben om de rechten van burgers te garanderen veel weerstand op.¹¹⁰ In *Marckx* oordeelde het EVRM voor de eerste keer dat lidstaten naast hun primaire negatieve verplichtingen, ook positieve verplichtingen kunnen hebben om een effectief "family life" te waarborgen.¹¹¹ Later oordeelde het Hof dat lidstaten ook de rechten uit artikel 8 EVRM dienen te waarborgen in relaties tussen burgers onderling en gaf zo artikel 8 indirect horizontaal effect.¹¹² De doctrine dat artikel 10 EVRM ook positieve verplichtingen heeft, is pas later in de rechtspraak ontwikkeld.¹¹³

Criteria voor positieve verplichtingen

De benadering van het EHRM houdt in dat de lidstaten een effectieve bescherming van de rechten uit het EVRM moet garanderen.¹¹⁴ In de rechtspraak zijn een aantal algemene criteria ontwikkeld om te beoordelen of een lidstaat een dergelijke positieve verplichting heeft en hoe ver deze verplichting

¹⁰⁷ D.J. Harris, M. O'Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 617 en T. McGonagle, 'Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?', in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 14.

¹⁰⁸ EHRM 16 maart 2000, app. 23144/93 (*Özgür Gündem v Turkije*), para. 42 en EHRM 7 februari 2012, app. 40660/08 & 60641/08 (*Hannover-2*), para. 98.

¹⁰⁹ EHRM Press Unit, *Positive obligations on member states under article 10 to protect journalists and prevent impunity*, december 2011 en T. McGonagle, 'Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?', in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 11.

¹¹⁰ T. McGonagle, 'Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?', in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 10.

¹¹¹ EHRM 13 juni 1979, app. 6833/74 (*Marckx v België*), para. 31. Overigens wordt in de literatuur ook wel EHRM 23 juli 1968, app. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64 (*Belgian Linguistic nr. 2*) genoemd als startpunt, zie: T. McGonagle, 'Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?', in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 11.

¹¹² EHRM 26 maart 1985, app. 8978/80 (*X en Y v Nederland*), zie ook: T. McGonagle, 'Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?', in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 14.

¹¹³ A. Mowbray, *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*, Oxford: Hart Publishing 2004, p. 192-195.

¹¹⁴ EHRM 16 maart 2000, app. 23144/93 (*Özgür Gündem v Turkije*), para. 42. Zie ook: D.J. Harris, M. O'Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 617.

reikt. Of er sprake is van een positieve verplichting onderzoekt het Hof op een *case-to-case* basis.¹¹⁵ Dit onderzoekt het Hof aan de hand van de *fair-balance*-test, welke inhoudt dat een “fair balance (...) has to be struck between the general interest of the community and the interests of the individual.”¹¹⁶ Deze positieve verplichting mag echter geen disproportionele last op de staatsorganen leggen.¹¹⁷ Staten hebben een zekere *margin of appreciation* (meer hierover in paragraaf 3.1.5), zeker waar het gaat om zaken waar weinig Europese consensus over bestaat.¹¹⁸

In het geval van artikel 10 weegt het EHRM een aantal factoren mee om te onderzoeken of de staat een positieve verplichting heeft. Deze factoren zijn bijvoorbeeld het type uitingsrecht, in hoeverre de uiting bijdraagt aan het maatschappelijke debat, omvang en aard van de inbreuk op de vrijheid van meningsuiting, of er nog alternatieve mogelijkheden zijn om de mening te uiten en de zwaarte van overige, conflicterende rechten.¹¹⁹

In veel zaken heeft het EHRM geoordeeld over de vraag of de staat een positieve verplichting heeft. Zo heeft het EHRM bijvoorbeeld bepaald dat de staat een positieve verplichting heeft om journalisten te beschermen tegen geweld of geweldsdreigingen.¹²⁰ Ook heeft het EHRM bepaald dat lidstaten een positieve verplichting hebben in gevallen waar de rechten uit artikel 8 en 10 met elkaar botsen.¹²¹ Het gebied van positieve verplichtingen onder artikel 10 EVRM was lange tijd zeer gefragmenteerd, tot het EVRM een sterke doctrine ontwikkelde in *Dink*.¹²² In *Dink* oordeelde het Hof dat “states are obliged to put in place an effective system of protection for authors and journalists as part of their broader obligation to create a favourable environment for participation in public debate by everyone and to enable the expression of opinions and ideas without fear”.¹²³ Dat het EHRM

¹¹⁵ EHRM 17 oktober 1986, app. 9532/81 (*Rees v VK*), para. 37. Zie ook: T. McGonagle, ‘Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?’, in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 12.

¹¹⁶ EHRM 7 juli 1989, app. 10454/83 (*Gaskin v VK*) en EHRM 16 maart 2000, app. 23144/93 (*Özgür Gündem v Turkije*), para. 43.

¹¹⁷ EHRM 17 oktober 1986, app. 9532/81 (*Rees v VK*), para. 37 en EHRM 16 maart 2000, app. 23144/93 (*Özgür Gündem v Turkije*), para. 43. Zie ook: EHRM Press Unit, *Positive obligations on member states under article 10 to protect journalists and prevent impunity*, december 2011, p. 4.

¹¹⁸ T. McGonagle, ‘Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?’, in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 12.

¹¹⁹ EHRM Press Unit, *Positive obligations on member states under article 10 to protect journalists and prevent impunity*, december 2011, p. 4-5 en D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 617.

¹²⁰ EHRM 16 maart 2000, app. 23144/93 (*Özgür Gündem v Turkije*), para. 42-3.

¹²¹ EHRM 7 februari 2012, app. 40660/08 & 60641/08 (*Hannover-2*), para. 98.

¹²² T. McGonagle, ‘Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?’, in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 30.

¹²³ EHRM 14 september 2010, app. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 en 7124/09 (*Dink*), para. 137. Vertaling door T. McGonagle. Zie: T. McGonagle, ‘Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?’, in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 10.

oordeelt dat staten dienen te waarborgen dat er een gunstig klimaat is voor een publiek debat, vrij van angst, is een aanzienlijke verruiming van de positieve verplichtingen van de lidstaten.¹²⁴

Digitale schandpaal

In het geval van de digitale schandpaal lijkt het me waarschijnlijk dat lidstaten een positieve verplichting hebben om te waarborgen dat individuele personen hun rechten uit het EVRM onderling kunnen invoeren. Hier heb ik twee redenen voor. Allereerst maakt de digitale schandpaal potentieel inbreuk op de rechten uit artikel 8 en heeft het EHRM geoordeeld dat in zo'n geval "an obligation may require the adoption of positive measures designed to secure effective respect for private life even in the sphere of the relations of individuals between themselves."¹²⁵ Bovendien botsen bij de schandpaal de rechten uit artikel 8 EVRM met de rechten uit artikel 10 EVRM en in zo'n situatie kunnen individuele burgers de rechten uit de artikelen invoeren.¹²⁶ Ten tweede heeft het EHRM in *Dink* geoordeeld dat lidstaten een verplichting hebben om een klimaat te creëren waarin iedereen zonder angst deel kan nemen aan het maatschappelijke debat. In de digitale schandpaal wordt het slachtoffer dan wel niet altijd expliciet angst ingeboezemd, maar de schaamte die wordt veroorzaakt kan wel tot gevolg hebben dat slachtoffers (en andere mensen) terughoudend worden om deel te nemen aan het maatschappelijke debat.¹²⁷ Zo zullen journalisten bijvoorbeeld minder snel durven te schrijven over de kledingstijl van donkere vrouwen na het Rihanna-schandaal, uit angst om net als Hoeke hun baan te verliezen of bedreigd te worden. Uit de literatuur blijkt ook dat schaamte tot gevolg kan hebben dat mensen publieke afkeuring gaan vermijden en dus terughoudend kunnen worden om deel te nemen aan het maatschappelijke debat.¹²⁸ Dit blijkt in de praktijk ook te gebeuren: historicus Özdil verklaarde bijvoorbeeld dat hij zich "door alle bedreigingen niet meer vrij [voelt] grapjes te maken op Twitter."¹²⁹

Slachtoffers van de digitale schandpaal kunnen dus de rechten uit het EVRM invoeren als ze van mening zijn dat de staat haar positieve verplichting heeft geschonden. Hoe de rechter in zo'n geval oordeelt, bespreek ik verderop in dit hoofdstuk.

3.1.5 Schending 8 en 10 EVRM: drie-stappentest

Het EHRM heeft een drie-stappentest ontwikkeld op basis waarvan het EHRM oordeelt of een beperking van een recht daadwerkelijk een schending van het recht inhoudt.¹³⁰ Een beperking schendt pas een recht uit het EVRM als aan de drie stappen is voldaan. De stappen zijn voor artikel 8 hetzelfde als voor artikel 10. Daarnaast is de stappentest voor negatieve verplichtingen hetzelfde als

¹²⁴ Voor een uitgebreide discussie hiervan, zie: T. McGonagle, 'Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?', in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 30.

¹²⁵ EHRM 10 mei 2011 app. 48009/08 (*Mosley v VK*), para. 106 en EHRM 24 juni 2004, app. 59320/00 (*Hannover-1*), para. 57.

¹²⁶ EHRM 7 februari 2012, app. 40660/08 & 60641/08 (*Hannover-2*), para. 98.

¹²⁷ Zie hoofdstuk 2 voor de gevolgen die de digitale schandpaal kan hebben, zoals dreigementen en ontslag.

¹²⁸ J. Rowbottom, 'To Punish, to Inform and to Criticise: The Goals of Naming and Shaming', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 21.

¹²⁹ A. Kouwenhoven, 'De machthebbers zijn niet te vertrouwen', *NRC* 17 oktober 2015.

¹³⁰ F. Jacobs, R. White & C. Ovey, *The European Convention on Human Rights*, NY: Oxford University Press 2010, p. 223.

voor positieve verplichtingen.¹³¹ Een eerste vereiste is dat er sprake moet zijn van een beperking van het recht. Vervolgens wordt in drie stappen getoetst of de beperking (1) is voorzien bij wet, (2) een legitiem doel dient en (3) noodzakelijk is in een democratische samenleving. Daarnaast is de *margin of appreciation* van de lidstaten van belang.

Voorzien bij wet

Allereerst dient de beperking te zijn voorzien bij wet. Dit houdt in dat de beperking een juridische basis moet hebben, bijvoorbeeld een bepaling of ongeschreven recht.¹³² Er zijn twee voorwaarden waaraan dit recht moet voldoen, het moet (1) toegankelijk en (2) voorzienbaar zijn.¹³³ Toegankelijk houdt in dat een persoon een adequate indicatie moet hebben van de juridische regels die op een bepaald geval van toepassing zijn.¹³⁴ Voorzienbaar houdt in dat een persoon redelijkerwijs kan voorzien wat de consequenties zijn van een actie, desnoods met deskundig advies.¹³⁵ Dat betekent dus ook dat de bepaling met voldoende precisie is omschreven.¹³⁶ In de literatuur wordt ook gesproken van ‘bescherming tegen misbruik’ als derde voorwaarde.¹³⁷ Wanneer een bepaling onvoldoende bescherming biedt tegen misbruik is dit niet in overeenstemming met de *rule of law*, waardoor dit een schending van het EVRM oplevert.¹³⁸

Legitiem doel

Het tweede lid van artikel 8 en 10 somt enkele legitieme doelen op. Een beperking is alleen toegestaan ter bescherming van één van deze doelen. Bij artikel 10 zijn dit bijvoorbeeld nationale veiligheid, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden en – voor deze scriptie het meest relevant – de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen.

Noodzakelijk in een democratische samenleving

De beperking dient noodzakelijk te zijn in een democratische samenleving, wat in de jurisprudentie is uitgewerkt als een “pressing social need”.¹³⁹ De beperking moet proportioneel zijn aan het nagestreefde doel en de redenen die aangevoerd worden voor de beperking moeten “relevant” en “sufficient” zijn.¹⁴⁰

Margin of appreciation

De *margin of appreciation* houdt in dat lidstaten een zekere beoordelingsruimte hebben om hun eigen afweging te maken. Deze *margin of appreciation* vloeit voort uit het subsidiaire karakter van het EHRM, het EHRM controleert immers of de nationale rechter een correcte afweging heeft

¹³¹ Zie bijvoorbeeld: EHRM 7 februari 2012, app. 40660/08 & 60641/08 (*Hannover-2*), para. 99.

¹³² EHRM 26 april 1979, app. 6538/74 (*Sunday Times v VK*), para. 47.

¹³³ Idem., para. 49.

¹³⁴ Idem.

¹³⁵ Idem.

¹³⁶ Idem.

¹³⁷ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 649.

¹³⁸ EHRM 29 juni 2006, app. 54934/00 (*Weber en Saravia v Duitsland*), para. 101.

¹³⁹ EHRM 26 april 1979, app. 6538/74 (*Sunday Times v VK*), para. 59. Zie ook: F. Jacobs, R. White & C. Ovey, *The European Convention on Human Rights*, NY: Oxford University Press 2010, p. 232.

¹⁴⁰ EHRM 26 april 1979, app. 6538/74 (*Sunday Times v VK*), para. 62.

gemaakt.¹⁴¹ De nationale rechter staat weliswaar onder Europese supervisie, maar heeft daarbinnen dus wel een zekere beoordelingsvrijheid.¹⁴² De *margin of appreciation* die de lidstaten hebben is niet altijd hetzelfde. Soms is deze groot, soms is deze klein, afhankelijk van het type recht en of daarover een Europese consensus bestaat.¹⁴³ Bijvoorbeeld op het gebied van moraliteit is de Europese consensus klein en daarom is de *margin of appreciation* groter; op het gebied van journalistieke vrijheden is de Europese consensus groter en de *margin of appreciation* kleiner.¹⁴⁴

Sinds 2013 staat protocol 15 EVRM open voor ratificatie.¹⁴⁵ Dat protocol amendeert het EVRM. Zo wordt onder andere de *margin of appreciation* en het subsidiariteitsbeginsel gecodificeerd door toevoeging van de volgende tekst aan de preamble:

*"Affirming that the High Contracting Parties, in accordance with the principle of subsidiarity, have the primary responsibility to secure the rights and freedoms defined in this Convention and the Protocols thereto, and that in doing so they enjoy a margin of appreciation, subject to the supervisory jurisdiction of the European Court of Human Rights established by this Convention"*¹⁴⁶

Op het moment van schrijven van deze scriptie (najaar 2015) is het protocol door bijna alle lidstaten van de Raad van Europa ondertekend en door het merendeel geratificeerd, waaronder door Nederland.¹⁴⁷ Het protocol treedt echter pas in werking als het door alle lidstaten is geratificeerd.¹⁴⁸

Het subsidiariteitsbeginsel heeft een prominente plek in protocol 15 en in de literatuur wordt dat gezien als een uitvloeisel van het feit dat lidstaten meer nationale soevereiniteit willen.¹⁴⁹ Het protocol kreeg veel kritiek van mensenrechtenorganisaties. In een gezamenlijke verklaring bekritiseren de organisaties het protocol vanwege het feit dat het expliciet melding maakt van het subsidiariteitsbeginsel, maar andere belangrijke beginsels (zoals het 'practical and effective'-beginsel) volledig achterwege laat.¹⁵⁰ Daarnaast stellen de organisaties dat het protocol had bepalen

¹⁴¹ EHRM 7 december 1976, app. 5493/72 (*Handyside v VK*), para. 48.

¹⁴² EHRM 26 april 1979, app. 6538/74 (*Sunday Times v VK*), para. 59.

¹⁴³ F. Jacobs, R. White & C. Ovey, *The European Convention on Human Rights*, NY: Oxford University Press 2010, p. 233.

¹⁴⁴ Idem., p. 234 & 324. Vergelijk bijvoorbeeld: EHRM 20 september 1994, app. 13470/87 (*Otto-Preminger-Institut v Oostenrijk*), para. 50 en EHRM 26 november 1991, app. 13585/88 (*Observer and Guardian v VK*), para. 59.

¹⁴⁵ Voor de actuele stand van zaken, zie de 'Chart of signatures and ratifications of Treaty 213' op de website van de Raad van Europa <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/213/signatures?p_auth=maShvq8V>.

¹⁴⁶ Protocol nr. 15 tot wijziging van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden.

¹⁴⁷ zie de 'Chart of signatures and ratifications of Treaty 213' op de website van de Raad van Europa <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/213/signatures?p_auth=maShvq8V>.

¹⁴⁸ Art. 6 & 7 Protocol nr. 15 tot wijziging van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden.

¹⁴⁹ E. Rieter e.a., 'Nederland en de Ratificatie van Protocol 15 bij het EVRM', *Nederlands Juristenblad* 2013, 88(40), p. 2814.

¹⁵⁰ 'Joint NGO comments on the drafting of Protocols 15 and 16 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms', 16 november 2012 <<http://icj.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2012/11/Draft-Protocols-15-and-16-to-the-ECHR-Joint-NGO-submission-16-November-2012.pdf>>.

dat de *margin of appreciation* slechts van toepassing is op bepaalde rechten en in bepaalde situaties.¹⁵¹

3.1.6 EVRM en Twitter

Het EVRM is opgesteld in een tijd ver voor de ontwikkeling van het internet. Dat betekent echter niet dat het EVRM om die reden niet van toepassing is op internet in het algemeen of op Twitter in het bijzonder. Het EHRM heeft namelijk de “living instrument”-doctrine ontwikkeld en dat houdt in dat het Hof het EVRM moet interpreteren naar hedendaagse begrippen.¹⁵²

Volgens het EHRM is het internet zeer belangrijk voor de toegang tot nieuws.¹⁵³ In *Yildirim* noemde het Hof internet één van de voornaamste middelen voor het gebruik van de vrijheid van meningsuiting en voor de verspreiding van informatie.¹⁵⁴ In principe maakt het EHRM daarom in haar beoordeling geen onderscheid tussen uitingen die online of offline gedaan worden.¹⁵⁵

Toch maakt het Hof wel degelijk onderscheid tussen het internet en klassieke media.¹⁵⁶ Het internet vormt immers een veel grotere bedreiging voor privéleven dan de klassieke pers.¹⁵⁷ Dit komt bijvoorbeeld doordat de impact van een uiting wordt verveelvoudigd wanneer deze op internet wordt geplaatst.¹⁵⁸ Bovendien blijkt uit de literatuur dat uitingen gedaan in de digitale schandpaal in principe eeuwig online blijven.¹⁵⁹ Het Hof heeft dan ook geoordeeld dat uitingsvrijheid op internet een potentieel groot risico vormt voor de rechten van derden, met name het recht op privéleven.¹⁶⁰

Het EHRM heeft onderkend dat internet van groot belang is voor journalisten. Niet alleen voor de verspreiding van nieuws, maar ook voor het maken daarvan. Zo heeft het EHRM geoordeeld dat lidstaten een positieve verplichting hebben om de vrijheid van meningsuiting van journalisten op internet te waarborgen.¹⁶¹ Meer over de positie van journalisten in hoofdstuk 3.1.10.

Hoewel het EHRM zich (nog) niet expliciet heeft uitgesproken over de toepasbaarheid van het EVRM op social networking sites (SNSs), zoals Twitter, meen ik dat dit wel het geval is. Dat past immers in de hierboven beschreven trend van het EHRM om SNSs ook binnen de reikwijdte van het EVRM te laten vallen. Zo niet, zouden de rechten uit het EVRM niet langer “practical and effective” zijn. Bovendien heeft het EHRM in *Animal defenders international* geoordeeld dat “internet, with its social media (...) remain powerful communication tools.”¹⁶² Het EHRM oordeelt daarmee dat social media onderdeel zijn van internet en daarom ben ik van mening dat ook uitingen gedaan op Twitter binnen de reikwijdte van het EVRM vallen.

¹⁵¹ Idem.

¹⁵² EHRM 25 april 1978, app. 5856/72 (*Tyrer v VK*), para. 31.

¹⁵³ EHRM 10 maart 2009, app. 3002/03 en 23676/03 (*Times Newspaper nr 1 en 2 v VK*), para. 27.

¹⁵⁴ EHRM 18 december 2012, app. 3111/10 (*Yildirim v Turkije*), para. 54.

¹⁵⁵ EHRM 18 oktober 2005, app. 5446/03 (*Perrin v VK*).

¹⁵⁶ EHRM 13 juli 2016, app. 33846/07 (*Wegrzynowski en Smolczewski v Polen*), para. 58.

¹⁵⁷ EHRM 5 mei 2011, app. 33014/05 (*Editorial Board of Pravoye Delo & Shtetel v Oekraïne*), para. 63.

¹⁵⁸ EHRM 10 juli 2012, app. 16354/06 (*Mouvement Raëlien Suisse v Zwitserland*), para. 33.

¹⁵⁹ J. Ronson, *So you've been publicly shamed*, Londen: Picador 2015, p. 244 en H. Detel, ‘Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility’, in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 94.

¹⁶⁰ EHRM 13 juli 2016, app. 33846/07 (*Wegrzynowski en Smolczewski v Polen*), para. 58.

¹⁶¹ EHRM 5 mei 2011, app. 33014/05 (*Editorial Board of Pravoye Delo & Shtetel v Oekraïne*), para. 64.

¹⁶² EHRM 22 april 2013, app. 48876/08 (*Animal defenders international v VK*), para. 124.

3.1.7 Relatie 8 en 10 EVRM

Wanneer de vrijheid van meningsuiting van persoon A inbreuk maakt op het privéleven van persoon B, ontstaat er een botsing tussen artikel 8 en 10 EVRM. In het geval van de digitale schandpaal wordt er inbreuk gemaakt op de reputatie (oftewel op de goede naam) van het slachtoffer.¹⁶³ Reputatie ontbreekt echter als categorie die bescherming toekomt in artikel 8(1) EVRM.¹⁶⁴ Dus hoe oordeelt het Hof in een situatie waarin de vrijheid van meningsuiting van persoon A botst met de reputatie van persoon B?

Reputatie en EVRM

Het recht op eer en goede naam komt wel voor in artikel 12 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) en artikel 17 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR). Er is nadrukkelijk gekozen dit recht niet op te nemen in het EVRM.¹⁶⁵ Uit de literatuur blijkt dat de reden hiervoor onbekend is.¹⁶⁶ Wel is reputatie opgenomen in artikel 10(2) EVRM als één van de beperkingsgronden, wat inhoudt dat lidstaten de vrijheid van meningsuiting mogen inperken om schade aan iemands reputatie te voorkomen. Omdat reputatie echter geen zelfstandig recht is, maar slechts een uitzonderingsgrond van 10(2), heeft het recht geen *drittwirkung* en kunnen burgers het dus niet als recht inroepen.¹⁶⁷

Pfeifer

Lange tijd is er niks veranderd aan de positie van het recht op reputatie. In *Lingens* bevestigde het EVRM dat reputatie gezien dient te worden als beperkingsgrond op vrijheid van meningsuiting en dat er geen reden is artikel 10 te lezen in het licht van artikel 8.¹⁶⁸

Later in de rechtspraak oordeelde Het Hof toch dat reputatie onderdeel kan zijn van artikel 8. In *Pfeifer* oordeelde het Hof dat “a person's right to protection of his or her reputation is encompassed by Article 8 as being part of the right to respect for private life.”¹⁶⁹ Het Hof leest reputatie als het ware in in artikel 8: “The Court considers that a person's reputation, even if that person is criticised in the context of a public debate, forms part of his or her personal identity and psychological integrity and therefore also falls within the scope of his or her “private life”. Article 8 therefore applies.”¹⁷⁰

Karakó

¹⁶³ Zie hoofdstuk 2, 3e element werkbegrip: “wordt ‘genamed en shamed’”.

¹⁶⁴ Artikel 8 EVRM: “Een ieder heeft recht op respect voor zijn privé leven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn correspondentie.”

¹⁶⁵ Raad van Europa, 'Preparatory work on Article 8 of the European Convention on Human Rights' 9 augustus 1956 <<http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART8-DH%2856%2912-EN1674980.pdf>>, p. 5.

¹⁶⁶ H. Tomlinson, 'Strasbourg on Privacy and Reputation: Part 2 “A right to reputation?”', *Informm's blog* 9 maart 2010.

¹⁶⁷ EHRM 28 april 2009, app. 39311/05 (*Karakó v Hongarije*), para. 18. Zie ook hoofdstuk 3.1.4 wanneer een individu rechten kan inroepen.

¹⁶⁸ EHRM 8 juli 1986, app. 9815/82 (*Lingens*), para. 38 & 42.

¹⁶⁹ EHRM 15 november 2007, app. 12556/03 (*Pfeifer v Oostenrijk*), para. 35.

¹⁷⁰ Idem.

In *Karakó* nuanceerde het EHRM het oordeel uit *Pfeifer*. Het Hof oordeelde dat botsingen tussen reputatie en vrijheid van meningsuiting in principe aan de hand van artikel 10 beoordeeld dienen te worden, aangezien artikel 10 voor dat doeleinde is geschreven.¹⁷¹ Slechts in bepaalde gevallen vormt reputatie een apart recht dat wordt beschermd door artikel 8.¹⁷² Dit is in de gevallen waar de aantijgingen richting het slachtoffer “were of such a seriously offensive nature that their publication had an inevitable direct effect on the applicant’s private life.”¹⁷³ Het EHRM oordeelt dat schending van reputatie alleen inbreuk maakt op artikel 8, wanneer de schending zo zwaar is “as to undermine his personal integrity.”¹⁷⁴ In *Karakó* nuanceert het EHRM *Pfeifer* door te oordelen dat reputatie alleen ingelezen wordt in artikel 8 als het voldoet aan het criterium van het aantasten van iemands persoonlijke integriteit.

Op deze uitspraak is kritiek geweest, zo vond Dommering de benadering van het Hof ‘nogal gekunsteld’.¹⁷⁵ Ook is er kritiek op het feit dat het EHRM het bestaan van een recht op reputatie afhankelijk heeft gemaakt van een criterium, waardoor er situaties ontstaan waarin er voor persoon A een recht op reputatie bestaat en voor persoon B niet. Het zou beter geweest zijn wanneer het recht in principe zou bestaan, maar dat persoon A er wel beroep op kan doen en persoon B niet.¹⁷⁶ Bovendien is het onduidelijk wanneer aan het criterium van “undermining personal integrity” is voldaan.¹⁷⁷

In *Axel Springer* bevestigde het Hof dat een recht op reputatie alleen bestaat onder bepaalde omstandigheden: “In order for Article 8 to come into play, however, an attack on a person’s reputation must attain a certain level of seriousness and in a manner causing prejudice to personal enjoyment of the right to respect for private life.”¹⁷⁸

Huidige situatie

Concluderend, reputatie is in alle gevallen een uitzonderinggrond op de vrijheid van meningsuiting onder artikel 10(2). Wanneer de aanval op iemands reputatie echter een “certain level of seriousness” bereikt “as to undermine his personal integrity”, ontstaat er een recht op reputatie dat ingelezen kan worden in artikel 8 en dus zelfstandig door individuen ingeroepen kan worden. Het recht op reputatie kan niet ingeroepen worden wanneer het reputatieverlies het gevolg is van een “foreseeable consequence of one’s own actions such as, for example, the commission of a criminal offence.”¹⁷⁹

Digitale schandpaal

Het zal van de omstandigheden van het geval afhangen of de digitale schandpaal de persoonlijke integriteit van het slachtoffer aantast en dus of het slachtoffer een beroep kan doen op artikel 8.

¹⁷¹ EHRM 28 april 2009, app. 39311/05 (*Karakó v Hongarije*), para. 21.

¹⁷² Idem., para. 23.

¹⁷³ Idem.

¹⁷⁴ Idem.

¹⁷⁵ E.J. Dommering, 'Annotatie bij de zaak Karakó', *Nederlands Jurisprudentie* 2009, 46(552), para. 2.

¹⁷⁶ L. Peroni & S. Smet, 'The Right to Reputation under the European Convention on Human Rights' *Strasbourg Observers* 1 november 2010.

¹⁷⁷ Idem.

¹⁷⁸ EHRM 7 februari 2012, app. 39954/08 (*Axel Springer*), para. 83.

¹⁷⁹ Idem.

Karakó is een vrij recente uitspraak en biedt bovendien weinig handvatten wanneer er aan het criterium voldaan is. In het geval van agent Blok, waar een herkenbare foto met het onderschrift “moordenaar” werd gedeeld op Twitter, lijkt het me waarschijnlijk dat dit zijn persoonlijke integriteit aantast.

Een recht op reputatie kan niet ingeroepen worden wanneer het reputatieverlies een voorzienbaar gevolg is van het gedrag van het slachtoffer. Het EHRM heeft bepaald dat bij het plegen van een strafbaar feit reputatieverlies een voorzienbaar gevolg is, maar buiten dat geval is het onduidelijk wat de vereisten zijn van “voorzienbare gevolgen”. Hadden de gevolgen van het artikel van de Jackie-redacteur voorzienbaar kunnen zijn voor hoofdredacteur Hoeke? En waren de gevolgen van de actie van de treinplasser voorzienbaar? In ieder geval is het relevant of de misstap een strafbaar feit is. Mocht de treinplasser zijn veroordeeld, kan hij zich waarschijnlijk niet op zijn recht op reputatie beroepen, terwijl hoofdredacteur Hoeke – die geen strafbaar feit heeft gepleegd – dat waarschijnlijk wel kan.

Ook in het geval van Sacco is het een relevante vraag of de consequentie van haar actie te voorzien was. Naar mijn mening was het niet voorzienbaar dat haar tweet tot gevolg zou hebben dat er wereldwijd 100.000 mensen op zouden reageren, waarvan een deel haar zelfs zou bedreigen met haar naam en toenaam. Er worden immers dagelijks talloze tweets geplaatst met ongepaste of racistische grappen die geen digitale schandpaal veroorzaken. Bovendien was de schandpaal van Sacco de allereerste met zo’n grote omvang en had Sacco dat niet redelijkerwijs kunnen voorzien. Hoe het Hof echter over dergelijke gevallen oordeelt, zal uit toekomstige zaken moeten blijken.

Voor de afweging van het Hof zal het weinig uitmaken of die wordt verricht op basis van reputatie als een apart recht of op basis van reputatie als uitzonderingsgrond.¹⁸⁰ In beide gevallen wordt die afweging namelijk verricht op dezelfde wijze. Hoe het EHRM dat doet zal in de volgende paragrafen worden besproken.

3.1.8 Reikwijdte 10: type uitingen

Artikel 10 EVRM kent niet aan alle type uitingen gelijke bescherming toe. Bepaalde uitingen krijgen een grotere beschermingsomvang dan andere uitingen, afhankelijk van de inhoud. Rowbottom maakt een onderscheid tussen *high value speech*, dat een ruimere bescherming toekomt, en *low value speech*, dat minder bescherming toekomt.¹⁸¹ *High value speech* omvat uitingen die in het hart liggen van de democratische samenleving, *low value speech* daarentegen omvat uitingen die meer bij die kern vandaan liggen maar wel bescherming toekomen.¹⁸²

Volgens Rowbottom ziet het merendeel van de jurisprudentie op deze zogenaamde *high value speech*.¹⁸³ Hier zit dan ook een zwakte in het systeem, aangezien veel uitingen op Twitter (en internet in het algemeen) wellicht eerder als *low value* aangemerkt zouden worden. Over dit type uitingen is dus veel minder rechtspraak. Bovendien stelt Rowbottom dat het merendeel van de jurisprudentie

¹⁸⁰ E.J. Dommering, 'Annotatie bij de zaak Karakó', *Nederlands Jurisprudentie* 2009, 46(552), para. 5.

¹⁸¹ J. Rowbottom, 'To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech', *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 11.

¹⁸² Zie bijvoorbeeld: EHRM 8 juli 1986, app. 9815/82 (*Lingens*), para. 42.

¹⁸³ J. Rowbottom, 'To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech', *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 2.

stamt uit de tijd van voor het internet, toen de massamedia dominant waren.¹⁸⁴ Daardoor heeft de massamedia een grote stempel gedrukt op het juridische kader dat vandaag de dag nog steeds van toepassing is, terwijl die andere karakteristieken hebben dan een grote menigte twitteraars.

Waar Rowbottom het onderscheid maakt tussen *high* en *low value* speech, deelt het EHRM uitingen in in verschillende categorieën met een bijbehorende beschermingsomvang: politieke uitingen, artistieke uitingen, commerciële uitingen, hybride uitingen en *hate speech*.

Politieke uitingen

De grootste beschermingsomvang kent het EHRM toe aan uitingen die bijdragen aan het publieke debat.¹⁸⁵ Vrijheid van het publieke debat ligt in het hart van de democratische samenleving en dat staat centraal in het EVRM.¹⁸⁶ Beperkingen op die uitingen vragen dan ook om de “closest scrutiny on the part of the Court.”¹⁸⁷ Wanneer die politieke uitingen worden gedaan door volksvertegenwoordigers of journalisten dient het Hof extra kritisch te zijn.¹⁸⁸ Overigens wordt in de literatuur soms ook gesproken van “civiele uitingen” en “politieke uitingen” als aparte categorieën.¹⁸⁹ Civiele uitingen zouden dan uitingen zijn van maatschappelijke organisaties, waarvan het Hof heeft geoordeeld dat ze een “public watchdog” functie hebben.¹⁹⁰ Uit de rechtspraak blijkt dat het beschermingsniveau voor beide type uitingen hetzelfde is en daarom hanteer ik voor de overzichtelijkheid de brede term “uitingen die bijdragen aan het maatschappelijke debat”.¹⁹¹

Artistieke uitingen

Volgens het Hof bieden artistieke uitingen de mogelijkheid “to take part in the public exchange of cultural, political and social information and ideas of all kind.”¹⁹² Artistieke uitingen die “offend, shock or disturb” vallen volgens Handyside ook onder de reikwijdte van artikel 10.¹⁹³ Ook satire valt hieronder.¹⁹⁴

Artistieke uitingen zijn essentieel voor een democratische samenleving en dienen daarom niet bovenmatig te worden beperkt.¹⁹⁵ Toch krijgen deze uitingen minder bescherming dan politieke

¹⁸⁴ Idem., p. 4.

¹⁸⁵ Idem., p. 11 en D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 629.

¹⁸⁶ Zie bijvoorbeeld: EHRM 8 juli 1986, app. 9815/82 (*Lingens*), para. 42.

¹⁸⁷ EHRM 23 april 1992, app. 11798/85 (*Castells v Spanje*), para. 42.

¹⁸⁸ EHRM 24 april 2007, app. 7333/06 (*Lombardo and others v Malta*), para. 53. Zie ook: D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 630.

¹⁸⁹ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 632.

¹⁹⁰ Idem.

¹⁹¹ EHRM 15 februari 2005, app. 68416/01 (*Steel en Morris v VK*), para. 88-90.

¹⁹² EHRM 24 mei 1988, app. 10737/84 (*Müller v Zwitserland*), para. 27.

¹⁹³ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 632.

¹⁹⁴ EHRM 25 januari 2007, app. 68354/01 (*Vereinigung Bildender Künstler v Oostenrijk*), para. 33.

¹⁹⁵ EHRM 24 mei 1988, app. 10737/84 (*Müller v Zwitserland*), para. 33.

uitingen. Zo heeft het Hof in *Otto Preminger* bepaald dat een filmmaker de plichten en verantwoordelijkheden heeft om een uiting niet “gratuitously offensive” te maken.¹⁹⁶

Commerciële uitingen

Commerciële uitingen lenen zich moeilijk voor een definitie. In het algemeen gaat het om uitingen die economische belangen dienen van individuen of ondernemingen.¹⁹⁷ Puur economische uitingen worden ook beschermd onder artikel 10.¹⁹⁸ Toch komen ze minder bescherming toe dan politieke of artistieke uitingen.¹⁹⁹ De test van het Hof is dan ook een stuk minder kritisch, het Hof toetst immers alleen of de inbreuk “in principe gerechtvaardigd was en proportioneel.”²⁰⁰

Hybride uitingen

Hybride uitingen combineren verschillende van de bovengenoemde uitingen. Zo kunnen hybride uitingen bijvoorbeeld bestaan uit zowel commerciële als niet-commerciële (zoals artistieke) elementen.²⁰¹ Het Hof onderzoekt uit welke elementen de uiting bestaat en bepaalt op basis daarvan welk beschermingsniveau het moet krijgen.²⁰²

Hate speech

Helemaal onderaan de beschermingsladder staat *hate speech*.²⁰³ Deze uitingen hebben een zeer laag of helemaal geen beschermingsniveau en zullen worden besproken in hoofdstuk 3.2.

Digitale schandpaal

Onder welk type uiting de schandpaaltweets vallen, is afhankelijk van (1) het onderwerp van de schandpaal en (2) de schandpaaltweets zelf. Wat betreft het onderwerp, zal een digitale schandpaal over de nieuwe belastingverhoging van de staatssecretaris van financiën eerder onder politieke uitingen vallen en dus een ruimere bescherming krijgen. De schandpaal van hoofdredacteur Hoeke zou bijvoorbeeld ook als een politieke uiting gezien kunnen worden, omdat het hier gaat om het maatschappelijke debat over racisme en de vraag wanneer iets racisme is. Ook in het geval van de treinplasser zou er sprake kunnen zijn van een maatschappelijke debat, omdat de tweets mogelijk bijdragen aan een (maatschappelijk) debat over de verhuftering van de maatschappij of asociaal

¹⁹⁶ EHRM 20 september 1994, app. 13470/87 (*Otto-Preminger-Institut v Oostenrijk*), para. 49.

¹⁹⁷ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 635.

¹⁹⁸ In de jurisprudentie zijn weinig voorbeelden van puur economische uitingen. Zie bijvoorbeeld: EHRM 20 november 1989, app. 10572/83 (*Markt Intern v Duitsland*), para. 26.

¹⁹⁹ J. Rowbottom, ‘To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech’, *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 11 en D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 636.

²⁰⁰ EHRM 20 november 1989, app. 10572/83 (*Markt Intern v Duitsland*), para. 33.

²⁰¹ Zie bijvoorbeeld: EHRM 25 maart 1985, app. 8734/79 (*Barthold v Duitsland*), para. 53 en EHRM 28 juni 2001, app. 24699/94 (*Vgt Verein Gegen Tierfabriken v Zwitserland*), para. 70.

²⁰² EHRM 28 juni 2001, app. 24699/94 (*Vgt Verein Gegen Tierfabriken v Zwitserland*), para. 70-71 en EHRM 25 januari 2007, app. 68354/01 (*Vereinigung Bildender Künstler v Oostenrijk*), para. 26-39.

²⁰³ J. Rowbottom, ‘To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech’, *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 11.

gedrag in het openbaar vervoer. Het onderwerp van de digitale schandpaal is dus al snel een onderwerp van maatschappelijk debat.

De schandpaaltweets zelf kunnen ook uit verschillende type uitingen bestaan. Zo zijn er politieke en civiele uitingen mogelijk, bijvoorbeeld wanneer mensen tweeten dat ze het artikel van Hoeke al dan niet racisme vinden. Ook zijn er artistieke uitingen mogelijk, bijvoorbeeld door middel van grappen over de treinplanner of *gephotoshopte* foto's van Justine Sacco.²⁰⁴ Die uitingen krijgen bescherming, omdat provoceren onder artikel 10 EVRM is toegestaan, maar ze mogen niet "gratuitously offensive" zijn.²⁰⁵ De vraag is alleen hoe je beoordeelt of een *meme* die inspeelt op een digitale schandpaal daaraan voldoet? Commerciële uitingen komen ook voor, bijvoorbeeld Gogoair die inhaakt op de digitale schandpaal van Justine Sacco met een tweet om reclame te maken voor hun service. Lidstaten kunnen dergelijke tweets in principe inperken, zolang het EHRM achteraf oordeelt dat die inperking proportioneel is. Gezien de ruime interpretatie die het Hof toekent aan de vrijheid van meningsuiting, betwijfel ik of het Hof zal oordelen dat een dergelijke beperking proportioneel is. Tot slot zijn er wellicht tweets die zijn aan te merken als *Hate speech*, deze behandel ik in hoofdstuk 3.2.

Uit het bovenstaande blijkt dat het Hof snel oordeelt dat schandpaaltweets bijdragen aan het maatschappelijk debat, mits ze niet onder *hate speech* vallen. Bovendien wordt in de literatuur gesteld dat online reacties als integraal onderdeel van nieuws gezien kunnen worden.²⁰⁶ Dus wanneer een digitale schandpaal samenhangt met een nieuwsbericht, zullen ook de reacties al snel bijdragen aan een maatschappelijk debat.

Daarnaast kan een digitale schandpaal zelf ook een maatschappelijk debat creëren, puur door het feit dat er veel over wordt getweet. *Trending topics* kunnen immers zelf nieuws worden. Uit onderzoek blijkt dat bijna de helft van de *trending topics* door de traditionele media wordt opgepikt als nieuws.²⁰⁷ Zo is bijvoorbeeld het verhaal van Justine Sacco op zich weinig nieuwswaardig, maar het feit dat er zo uitzonderlijk veel over werd getweet, was zelfs voor een krant als *The Guardian* reden om er een artikel aan te wijden.²⁰⁸ Zo creëert de digitale schandpaal haar eigen maatschappelijke debat, waardoor de schandpaaltweets een grote beschermingsomvang krijgen.

Jurisprudentie met betrekking tot de beschermingsomvang van artikel 10 is de afgelopen decennia gedomineerd door zaken waar journalisten bij betrokken zijn.²⁰⁹ In die gevallen is er sprake van één enkele journalist die met een bepaalde uiting inbreuk maakt op iemands reputatie. In dergelijke gevallen is het mogelijk om de bewuste uiting in te delen in één van de uitingscategorieën en zo te bepalen hoeveel bescherming de uiting toekomt. Door *many-to-many*-communicatievormen als

²⁰⁴ Zie bijlagen 1.4, 1.5 en 3.2.

²⁰⁵ J. Rowbottom, 'To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech', *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 11.

²⁰⁶ T. McGonagle, 'User-generated content and audiovisual news: The Ups and Downs of an uncertain relationship', *IRIS plus* 2013-2, p. 19.

²⁰⁷ Overigens zou een deel van deze onderwerpen het nieuws ook gehaald hebben als ze niet *trending topic* geweest zouden zijn, omdat het onderwerp sowieso al speelde in de maatschappij. Zie: J. Carrascosa e.a., 'Quantifying the Economic and Cultural Biases of Social Media through Trending Topics', *PloS one* 2015, p. 10.

²⁰⁸ E. Pilkington, 'Justine Sacco, PR executive fired over racist tweet, 'ashamed'', *The Guardian* 22 december 2013.

²⁰⁹ J. Rowbottom, 'To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech', *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 3-4 en 23.

Twitter is er echter sprake van verschillende uitingen die elk afzonderlijk inbreuk zouden kunnen maken op iemands reputatie. Bovendien zijn er twitteraars met amper volgers en twitteraars met miljoenen volgers. Hierdoor wordt het zeer gecompliceerd om de bestaande jurisprudentie (hoofdzakelijk gebaseerd op *one-to-many*-communicatievormen) toe te passen op de digitale schandpaal.

3.1.9 Reikwijdte 10: andere factoren

Naast het type uiting zijn er andere factoren die van invloed zijn op de beschermingsomvang. Rowbottom onderscheidt op basis van de rechtspraak van het Hof enkele factoren, namelijk bereik, spontaniteit en ervaring van de uiter.²¹⁰

Bereik

Over het algemeen geldt, hoe groter het publiek, hoe groter de beschermingsomvang.²¹¹ Dit komt omdat de boodschap van een afzender met een groot bereik potentieel een grote impact heeft en er terughoudend omgesprongen dient te worden met het inperken hiervan. Zo heeft het Hof geoordeeld dat audiovisuele media een grote impact hebben omdat ze in staat zijn een groot publiek te bereiken.²¹² Ook bij websites weegt het EHRM mee hoe groot het publiek is.²¹³

Bij Twitter is het lastig om het bereik te meten. De tweet van een willekeurige twitteraar met 100 volgers heeft een klein bereik, totdat dezelfde tweet wordt geretweet door een iemand met heel veel volgers, dan heeft die tweet opeens een heel groot publiek. In het Verenigd Koninkrijk heeft de rechter zich recentelijk uitgesproken over het herplaatsen van berichten op Facebook.²¹⁴ In die zaak oordeelde de rechter dat de persoon die een bericht plaatste op haar privé Facebookpagina aansprakelijk was voor de schade die werd veroorzaakt door het herplaatsen van dat bericht door een ander persoon op diens publieke Facebookpagina. Als je die uitspraak door zou trekken naar Twitter, zou dat betekenen dat een twitteraar met een klein aantal volgers aansprakelijk blijft voor zijn tweets wanneer deze worden geretweet door twitteraars met een groot aantal volgers.

Rowbottom stelt dat dit probleem kan worden ondervangen door niet alleen naar het bereik te kijken, maar ook naar de “likely attention the comment will gain”.²¹⁵ Recentelijk heeft het Hof een soortgelijk idee toegepast op de aansprakelijkheid van tussenpersonen. In *Delfi* oordeelde het Hof dat internetplatforms een risicoanalyse dienen te maken van hun activiteiten en vervolgens dienen in te schatten wat voor gevolgen (bijvoorbeeld aantal en inhoud van de reacties) deze activiteiten redelijkerwijs zullen hebben.²¹⁶ Deze uitspraak is zeer kritisch ontvangen en het idee dat de platforms een risicoanalyse dienen te maken wordt beschreven als zeer eenzijdig en resoluut.²¹⁷ Mij lijkt het

²¹⁰ Idem., p. 14.

²¹¹ Idem.

²¹² EHRM 30 maart 2004, app. 53984/00 (*Radio France en anderen v Frankrijk*), para. 39.

²¹³ EHRM 16 juni 2015, app. 64569/09 (*Delfi v Estland*), para. 117.

²¹⁴ 'High Court Grants Judgement for libel defamation on Facebook', *Pinder Reaux Solicitors*.

²¹⁵ J. Rowbottom, 'To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech', *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 15.

²¹⁶ EHRM 16 juni 2015, app. 64569/09 (*Delfi v Estland*), para. 122 & 129.

²¹⁷ Zie voor kritiek: B. van der Sloot, 'Annotatie bij Europees Hof voor de Rechten van de Mens 16 juni 2015 (*Delfi AS/ Estland*)', *European Human Rights Cases* 2015, 9, para. 7. Zie ook: D. Voorhoof, 'De aansprakelijkheid van online nieuwsplatforms na *Delfi*', *Mediaforum* 2015, 6, p. 194-204.

ook onverstandig om een dergelijke risicoanalyse toe te passen op twitteraars. Hoe dient immers in de praktijk bepaald te worden hoeveel attentie een tweet zal genereren? En hoe dient het Hof te oordelen in een situatie waarin heel veel tweets over hetzelfde onderwerp worden gestuurd met ieder een klein bereik, maar die bij elkaar een zeer groot bereik hebben?

Spontaniteit

In hoeverre de verzender de mogelijkheid had om de inhoud van de uiting voor te bereiden dient ook te worden meegewogen, volgens Rowbottom.²¹⁸ Spontane, “on the spot” uitingen krijgen meer bescherming dan uitingen die na een langere periode van overweging gemaakt zijn.²¹⁹ Het gaat er daarbij om of de uiter de mogelijkheid had om zijn boodschap te “herformuleren, perfectioneren of terugtrekken”.²²⁰ Rowbottom beschouwt een spontane opmerking als het hardop uitspreken van een gedachte en hij meent daarom dat inperken hiervan neerkomt op inperken van de vrijheid van gedachte.²²¹

Een tweet is meestal spontaan en weinig overwogen en zal zo ook door het publiek worden opgevat. Toch is er voor het plaatsen van een tweet wel degelijk meer ruimte tot “herformuleren, perfectioneren of terugtrekken” dan tijdens een live-uitzending, zoals het geval was in de *Gündüz*. Daarnaast vermoed ik dat er ook twitteraars zoals ambtenaren en gezagsdragers zijn die de inhoud van hun tweets wel degelijk voorbereiden of doorspreken. In hoeverre een tweet een spontane uiting is, zal dus afhangen van de omstandigheden van het geval. Dan blijft het echter onduidelijk hoe je moet bewijzen dat een bepaalde tweet al dan niet spontaan is geplaatst.

Middelen en ervaring van de verzender

De middelen en ervaring die de verzender van de boodschap heeft worden ook meegewogen. Rowbottom stelt dat in principe geldt dat hoe groter de middelen en de ervaring, hoe kleiner de beschermingsomvang van artikel 10.²²² De gedachte hierachter is dat spelers met meer middelen en ervaring vaak een sterkere onderhandelingspositie hebben. Sterkere spelers hebben bovendien in het algemeen meer juridische kennis of meer mogelijkheden die kennis in huis te halen.²²³

In hoeverre de schandpalers ervaring en middelen tot hun beschikking hebben, zal sterk verschillen per schandpaler. Omdat er bij een digitale schandpaal per definitie een grote groep schandpalers betrokken is, lijkt me dat het Hof in principe zal oordelen dat deze groep veel middelen en ervaring heeft. De vraag is echter wat doorslaggevend is, de middelen en ervaring van de groep als geheel of van de individuele schandpalers? Aangezien de rechtspraak van het EHRM tot nu toe vooral is gebaseerd op *one-to-many*-communicatie, lijkt me dat het Hof in het geval van de digitale schandpaal zich zal richten op de aansprakelijkheid van individuele schandpalers. Om die reden vermoed ik dat het Hof niet zal kijken naar de middelen en ervaring van de groep als geheel maar van

²¹⁸ J. Rowbottom, ‘To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech’, *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 15.

²¹⁹ EHRM 4 december 2003, app. 35071/97 (*Müslüm Gündüz v Turkije*), para. 49.

²²⁰ Idem. Zie ook: EHRM 20 februari 2000, app. 39293/98 (*Fuentes Bobo v Spanje*).

²²¹ J. Rowbottom, ‘To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech’, *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 16.

²²² Idem.

²²³ EHRM 22 oktober 2007, app. 21279/02 en 36448/02 (*London, Otchakovsky-Laurens en July v Frankrijk*), para. 46.

de individuele schandpalers. Vervolgens zal de reikwijdte van de bescherming afhangen van de schandpaler in kwestie en omstandigheden van het geval.

3.1.10 Reikwijdte 10: journalisten

Public watchdog

Pers en journalisten vormen een aparte categorie, omdat het Hof heeft geoordeeld dat die categorie een “public watchdog” functie heeft.²²⁴ Die functie houdt in dat de pers het handelen van de overheid en zaken in het algemeen belang moet controleren.²²⁵ Deze functie is essentieel voor de gezonde werking van een democratie en voor het besluitvormingsproces van burgers.²²⁶ De pers heeft niet alleen de taak om informatie van algemeen belang te verspreiden, het publiek heeft ook “a right to receive them”.²²⁷ Daarnaast hebben journalisten het recht om tot op zekere hoogte te overdrijven en te provoceren.²²⁸

In de jurisprudentie van het EHRM hebben uitingen van de pers een zeer ruime beschermingsomvang.²²⁹ Zo dient een beperking van de vrijheid van meningsuiting van de pers te worden onderzocht met “the most careful scrutiny on the part of the Court.”²³⁰ Beperkingen zijn alleen toegestaan als er een “overriding requirement in the public interest” is.²³¹ Deze beperkingen hebben namelijk mogelijk een “chilling effect” op de journalistiek, wat inhoudt dat journalisten voorzichtiger of terughoudender worden in hun berichtgeving omdat ze bang zijn voor reprimandes.²³²

Kunnen tweets journalistiek zijn?

Uitingen van de pers krijgen dus vanwege de “public watchdog”-functie een grote beschermingsomvang. Zouden (bepaalde) tweets wellicht ook aan deze functie voldoen? Als dat het geval is, krijgen die tweets namelijk ook die uitgebreide beschermingsomvang.²³³

Het EHRM heeft geoordeeld dat journalistieke privileges niet zijn voorbehouden aan professionele journalisten.²³⁴ Volgens het EHRM kunnen allerlei verschillende organisaties bijdragen aan het

²²⁴ EHRM 23 september 1994, app. 15890/89 (*Jersild*), para. 35, EHRM 26 november 1991, app. 13585/88 (*Observer and Guardian v VK*), para. 59 en EHRM 27 maart 1996, app. 17488/90 (*Goodwin v VK*), para. 39.

²²⁵ T. McGonagle, ‘User-generated content and audiovisual news: The Ups and Downs of an uncertain relationship’, *IRIS plus* 2013-2, p. 12.

²²⁶ J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 640.

²²⁷ EHRM 26 april 1979, app. 6538/74 (*Sunday Times v VK*), para. 65 en EHRM 26 november 1991, app. 13585/88 (*Observer and Guardian v VK*), para. 59.

²²⁸ EHRM 26 april 1995, app. 15974/90 (*Prager en Oberschlick v Oostenrijk*), para. 38.

²²⁹ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 640.

²³⁰ HRM 26 november 1991, app. 13585/88 (*Observer and Guardian v VK*), para. 60.

²³¹ EHRM 21 januari 1999, app. 29183/95 (*Fressoz en Roire v Frankrijk*), para. 51.

²³² EHRM 27 maart 1996, app. 17488/90 (*Goodwin v VK*), para. 39.

²³³ Zie ook: T. McGonagle, ‘User-generated content and audiovisual news: The Ups and Downs of an uncertain relationship’, *IRIS plus* 2013-2, p. 13.

²³⁴ EHRM 14 april 2009, app. 37374/05 (*Tasz v Hongarije*), para. 27.

maatschappelijke debat.²³⁵ Waar deze functie vroeger voornamelijk was weggelegd voor de (klassieke) pers, kunnen nu andere organisaties deze rol ook vervullen. Met die ratio oordeelde het Hof bijvoorbeeld dat uitingen van NGO's - ook wel "social watchdogs" genoemd - dezelfde ruime beschermingsomvang kunnen krijgen als journalistieke uitingen.²³⁶

User-Generated Content

Over tweets is weinig geschreven, wel is er veel literatuur over "User-Generated Content" (hierna: UGC).²³⁷ Er is discussie over de exacte definitie, maar McGonagle geeft een definitie die bruikbaar is voor deze scriptie: "the term UGC covers diverse types of content that are typically created and circulated in an online environment by a range of different actors."²³⁸ UGC kan onderdeel zijn van professionele content (bijvoorbeeld een tweet voorgelezen in een nieuwsuitzending), maar McGonagle onderscheidt ook UGC "that is created via and maintained on purpose-built fora and networks and is not incorporated into professional media content."²³⁹ Op Twitter is er zowel professionele als niet-professionele media content. In het geval van de digitale schandpaal is er voornamelijk niet-professionele media content, maar ook professionele mediacontent, zoals *Gogo air* die inspeelde op de tweet van Justine Sacco. Het merendeel van de schandpaaltweets is echter geen professionele media content, dus voor het vervolg van deze scriptie ga ik ervan uit dat dat de schandpaalberichten op Twitter onder McGonagle's definitie van UGC vallen.

Tweets journalistiek?

McGonagle analyseert de impact die tweets en UGC hebben op het proces van het maken van nieuws, door McGonagle omschreven als "user generated news".²⁴⁰ Hij stelt dat commentaar van gebruikers op sites gezien kan worden als een integraal onderdeel van nieuws.²⁴¹ Als voorbeeld geeft hij hoe een enkele tweet de uitkomst van de Ierse presidentsverkiezingen heeft beïnvloed nadat de traditionele media aandacht aan die tweet hadden gegeven.²⁴² Zelfs een enkele tweet kan dus mogelijk nieuwswaarde hebben en naar mijn mening is aandacht van traditionele media aan die tweet daarvoor niet eens een vereiste.

Tweets kunnen dus in principe aangemerkt worden als journalistiek. Hieronder onderzoek ik aan welke voorwaarden de schandpaaltweets moeten voldoen om als journalistiek aangemerkt te worden.

Voorwaarden voor journalistieke bescherming

²³⁵ T. McGonagle, 'User-generated content and audiovisual news: The Ups and Downs of an uncertain relationship', *IRIS plus* 2013-2, p. 15.

²³⁶ EHRM 14 april 2009, app. 37374/05 (*Tasz v Hongarije*), para. 27. Zie ook: EHRM 15 februari 2005, app. 68416/01 (*Steel en Morris v VK*), para. 89.

²³⁷ Zie bijvoorbeeld: L. Woods, 'User generated content', in: M. Amos, J. Harrison & L. Woods (eds.), *Freedom of Expression and the Media*, Leiden: Nijhoff 2012, p. 141-168 en T. McGonagle, 'User-generated content and audiovisual news: The Ups and Downs of an uncertain relationship', *IRIS plus* 2013-2.

²³⁸ T. McGonagle, 'User-generated content and audiovisual news: The Ups and Downs of an uncertain relationship', *IRIS plus* 2013-2, p. 10.

²³⁹ Idem., p. 10.

²⁴⁰ Idem., p. 3.

²⁴¹ Idem., p. 19.

²⁴² Idem., p. 7.

Jakubowicz stelt in 'a new notion of media'? dat er drie essentiële criteria zijn die de (klassieke) nieuwsmedia organisatie kenmerken:

"1. Purpose: to exercise, and enable exercise of, freedom of expression and information, serve the public interest, provide a forum for public debate, influence public opinion, inform, educate, entertain, operate as a business (where appropriate), gain social influence and prestige, maximise the audience (where appropriate), potentially also serve sectional interests (political, religious, cultural, etc.);

2. Editorial policy and process: producing and obtaining content and then selecting, editing, structuring And packaging It to Serve the Purposes of the given media organisation, and assuming editorial responsibility for it; (...)

[3.] Conformity with normative, ethical, professional and legal standards relevant in the case of media operation."²⁴³

Hij stelt dat dezelfde criteria van toepassing zijn op nieuwe media, al ligt er daar minder nadruk op redactioneel beleid en redactionele verantwoordelijkheden.²⁴⁴ Als zowel de klassieke als de nieuwe media aan deze criteria voldoen, in hoeverre voldoen de schandpaaltweets er dan aan?

1. Doelcriterium

Jakubowicz heeft zijn doelcriterium zo ruim omschreven dat dit ook het beïnvloeden van de publieke opinie, vermaak, vergroten van sociale invloed en zelfs het maximaliseren van publiek hieronder valt. Het doel van de digitale schandpaal is om (door middel van schaamte) iemands reputatie naar beneden te halen.²⁴⁵ Oftewel, de digitale schandpaal beïnvloedt per definitie de publieke opinie over een bepaald persoon. Zodoende valt het doel van de digitale schandpaal binnen het doelcriterium van Jakubowicz.

In het werkbegrip staan drie verschillende motivaties voor de schandpaal, namelijk straffen, informeren en bekritisieren.²⁴⁶ Informeren en bekritisieren vallen onder het doelcriterium, straffen daarentegen niet. Wanneer een twitteraar dus de bedoeling heeft het slachtoffer te straffen, vallen zijn tweets niet binnen het doelcriterium en zijn daarom niet als journalistiek aan te merken. In alle overige gevallen lijkt me het doelcriterium vervuld.

2. Redactioneel beleid en proces en aanvaarden van redactionele aansprakelijkheid

Bij Twitter kan er moeilijk worden gesproken over een redactioneel beleid en proces, laat staan dat er redactionele controlemechanismen bestaan zoals bij traditionele nieuwsorganisaties.²⁴⁷ Tweets zijn immers per definitie uitingen van één persoon (of organisatie).²⁴⁸ Al kan een gebruiker natuurlijk (onbewust) zijn eigen redactionele beleid en proces hebben op basis waarvan hij beslist waarover te tweeten en hoe. In ieder geval produceren twitteraars hun eigen content, in de vorm van tweets.

²⁴³ K. Jakubowicz, *A new notion of media? Media and media-like content and activities on new communication services*, Straatsburg: Council of Europe 2009, p. 9-10. Overigens zijn er in het totaal 6 criteria, maar Jakubowicz stelt dat deze drie criteria het meest essentieel zijn. Zie ook: K. Jakubowicz, *Media revolution in Europe: ahead of the curve*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2011, p. 249.

²⁴⁴ Idem., p. 16-17.

²⁴⁵ Zie hoofdstuk 2, 3^e element werkbegrip: "wordt 'genamed en shamed'".

²⁴⁶ Idem.

²⁴⁷ K. Jakubowicz, *Media revolution in Europe: ahead of the curve*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2011, p. 256.

²⁴⁸ Uitzonderingen daargelaten. Achter tweets van organisaties kan er immers wel degelijk een vergaderproces hebben gelegen waarbij meer mensen betrokken waren.

Een ieder heeft plichten en verantwoordelijkheden. Journalisten dienen redactionele verantwoordelijkheid te dragen. Die verantwoordelijkheid kan uiteen lopen van morele verantwoording tot juridische aansprakelijkheid.²⁴⁹ Mij lijkt echter dat de meeste twitteraars niet de intentie hebben om redactionele verantwoordelijkheid van de tweets te dragen en zich wellicht niet eens daarvan bewust zijn. Bovendien stelt Woods dat het bezwaarlijk kan zijn om dergelijke tweets, die mogelijk onjuist, incompleet of roddel zijn journalistieke privileges te geven, meer hierover verderop in dit hoofdstuk.²⁵⁰

3. (Poging tot) conformeren aan normatieve, ethische, professionele en juridische standaarden.

Journalisten dienen zich aan bepaalde standaarden te houden of dienen in ieder geval te pogen zich hieraan te houden. Deze standaarden worden in artikel 10(2) EVRM aangeduid als “plichten en verantwoordelijkheden” en zijn voor journalisten verder uitgewerkt in de jurisprudentie. In hoeverre twitteraars zich daadwerkelijk aan deze standaarden willen conformeren, of hiertoe de intentie hebben, zal afhankelijk zijn van de twitteraar. Door de gebruikersvoorwaarden van Twitter dienen alle twitteraars zich wel aan een bepaalde standaard te houden, maar deze standaard (geen bedreigingen, geen intieme gegevens verspreiden) ligt veel lager dan de “plichten en verantwoordelijkheden” zoals het EHRM die tot nu toe heeft uitgewerkt.²⁵¹ Slechts enkele twitteraars zullen dus aan dit criterium voldoen.

Op basis van de theorie van Jakubowicz kan dus geconcludeerd worden dat bepaalde tweets aangemerkt zouden kunnen worden als uitingen van een nieuwsorganisatie en daardoor een ruimere beschermingsomvang krijgen. De twitteraar moet dan echter wel een zekere redactionele verantwoordelijkheid dragen en moet pogen zich te conformeren aan bepaalde journalistieke standaarden. Veel twitteraars zullen zich echter niet gebonden voelen aan deze standaarden, laat staan dat ze naar die standaarden handelen. Bovendien vallen tweets die duidelijk bedoeld zijn om het slachtoffer te straffen buiten het doelcriterium en zijn zodoende uitgesloten van journalistieke beperking.

Discussie

In de literatuur is veel geschreven over recente ontwikkelingen binnen de journalistiek, wat ook relevant is voor “twitterjournalistiek”. Schudson stelt dat door diverse crises in de journalistiek nieuwe initiatieven zijn ontstaan.²⁵² De opkomst van online journalistiek, met vaak weinig budget en een sterk lokaal karakter, en het gebruik van UGC voor journalistieke doeleinden zijn hiervan voorbeelden.²⁵³ Hoewel Schudson het niet expliciet noemt, vallen naar mijn mening de hierboven beschreven “journalistieke tweets” ook binnen deze ontwikkeling. Hij stelt dat het pluralistische karakter van de initiatieven positief zou kunnen zijn voor de journalistiek als geheel, al zou volgens hem de tijd moeten leren of dergelijke initiatieven daadwerkelijk kunnen compenseren voor het gat

²⁴⁹ K. Jakubowicz, *A new notion of media? Media and media-like content and activities on new communication services*, Straatsburg: Council of Europe 2009, p. 10-11.

²⁵⁰ L. Woods, ‘User generated content’, in: M. Amos, J. Harrison & L. Woods (eds.), *Freedom of Expression and the Media*, Leiden: Nijhoff 2012, p. 145-147.

²⁵¹ Zie: <<https://support.Twitter.com/articles/20170459#>>.

²⁵² M. Schudson, ‘Reluctant Stewards: Journalism in a Democratic Society’ *Daedalus* 2013, 2, p. 168-169.

²⁵³ Idem., p. 171-172.

dat de klassieke journalistiek achterlaat.²⁵⁴ Siapera stelt dat deze ontwikkeling in positieve zin zou kunnen leiden tot nieuwe vormen van wederzijdse journalistiek, waarbij de klassieke journalistiek en UGC elkaar ondersteunen; in negatieve zin zou het tot gevolg kunnen hebben dat journalistieke producties minder maatschappelijk nut krijgen.²⁵⁵ Ik ben het eens met Schudson dat de ontwikkeling in ieder geval de pluriformiteit ten goede komt, maar ik denk ook dat het gevaar op de loer ligt dat journalistiek wordt misbruikt als een soort dekmantel voor de digitale schandpaal.

Ook is er kritiek op het idee dat Twittergebruikers extra bescherming krijgen omdat hun uitingen journalistiek zouden zijn. Zo stelde een voormalig NBC-correspondent dat dergelijke “twitterjournalisten” een opleiding, talent en standaarden missen, waardoor nieuws vaak resulteert in roddel en achterklap.²⁵⁶ Hoewel deze bezwaren wellicht niet geheel onterecht zijn, staan deze haaks op de ontwikkeling van het EHRM, waar uitingen vrij snel als journalistiek worden aangemerkt.

Andere kritiek komt van Woods. Zij plaatst twee bezwaren bij het aanmerken van UGC (en dus ook tweets) als journalistieke uitingen: een bezwaar samenhangend met de aard van tweets en een bezwaar samenhangend met de institutionele status van journalisten.²⁵⁷ Betreffende de aard stelt Woods dat veel opmerkingen op internet onjuist, incompleet of zelfs roddel zijn.²⁵⁸ Dat geldt ook voor politieke uitingen.²⁵⁹ Betreffende de institutionele status van journalisten, stelt Woods dat er een systeem bestaat van ethische werkwijzen voor journalisten, zoals de waarheid spreken, onafhankelijke berichtgeving, hoor en wederhoor, enzovoort. Het krijgen van journalistieke privileges hangt af van de journalistieke werkwijzen die worden toegepast, niet wie het stempel journalist heeft. Woods vraagt zich af hoe terecht het is dat dit systeem, dat bovendien onvoldoende is ontwikkeld in de rechtspraak, wordt toegepast op (twitterende) individuen?²⁶⁰

Digitale schandpaal

Ondanks de kritiek, blijkt dat twitteraars onder bepaalde omstandigheden wel degelijk gebruik kunnen maken van de ruime beschermingsomvang voor journalisten. Al blijft het lastig om te bepalen aan welke criteria de twitteraar precies moet voldoen. Moet er bijvoorbeeld gekeken worden per individuele tweet of naar de toon en inhoud van meerdere tweets? En zo ja, over welke termijn? En wat als een gebruiker allemaal berichten plaatst die als journalistiek aan te merken zijn en daarnaast enkele berichten die overduidelijk niet journalistiek zijn?

Bovendien formuleert Jakubowicz het doelcriterium zo ruim dat bijna alles hier onder valt. Naar mijn mening zou doorslaggevend moeten zijn of een bericht bijdraagt aan het maatschappelijke debat, ook omdat dit in lijn is met rechtspraak van het EHRM.

²⁵⁴ Idem., p. 159, 169 en 171.

²⁵⁵ E. Siapera, ‘Journalism’s dilemmas: Internet challenges for professional journalism and media sustainability’, in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 252-253.

²⁵⁶ A. Cooper, ‘The Bigger Tent Forget Who is a journalist; the important question is, What is journalism?’, *Columbia Journalism Review* 2008, september/oktober: “What distinguishes a journalist from the average citizen who records news on his or her cell phone are educations, skills and standards. Information without journalistic standards is called gossip.”

²⁵⁷ L. Woods, ‘User generated content’, in: M. Amos, J. Harrison & L. Woods (eds.), *Freedom of Expression and the Media*, Leiden: Nijhoff 2012, p. 145.

²⁵⁸ Idem., p. 146.

²⁵⁹ Idem., p. 145-146.

²⁶⁰ Idem., p. 147.

Uiteindelijk zal er naar de omstandigheden van het geval gekeken worden om te bepalen of er sprake is van journalistieke uitingen of niet. Er kan een analogie gemaakt worden weblogs.²⁶¹ Sommige weblogs kunnen worden aangemerkt als journalistieke weblogs en andere niet. Zo geldt ook voor tweets dat sommige aangemerkt kunnen worden als journalistiek, en dus een ruimere beschermingsomvang krijgen, en andere niet.

Plichten en verantwoordelijkheden van de pers

De vrijheid van meningsuiting brengt plichten en verantwoordelijkheden met zich mee en voor journalisten hebben deze plichten en verantwoordelijkheden een aparte status die is uitgewerkt in de jurisprudentie. Zo zijn journalisten gehouden om te handelen “in good faith in order to provide accurate and reliable information in accordance with the ethics of journalism”.²⁶² Journalisten houden daarbij grote vrijheid hoe ze dit handelen precies invullen, het is immers niet aan het EHRM om te bepalen hoe journalisten dienen te handelen.²⁶³

Door de komst van nieuwe media hecht het Hof steeds meer waarde aan die journalistieke ethiek.²⁶⁴ Audio-visuele media hebben een directer en krachtiger effect dan geprinte media.²⁶⁵ Bovendien vormt het internet volgens het Hof een groot risico op inbreuken op grondrechten, zoals privacy en reputatie.²⁶⁶ Om die reden kunnen er op deze moderne media andere regels van toepassing zijn dan op klassieke media.²⁶⁷

Ethisch journalistiek handelen kan worden onderverdeeld in verschillende beginselen.²⁶⁸ Eén beginsel is de verplichting om informatie te verstrekken die accuraat en geloofwaardig is. Er is ruimte om te overdrijven of provoceren, maar deze ruimte is wel gebonden aan beperkingen.²⁶⁹ Bovendien hoeven journalisten niet systematisch en formeel afstand te nemen van hun journalistieke object als deze zelf niet-ethische uitingen doet.²⁷⁰ In *Bladet Tromso* heeft het Hof bepaald dat journalisten in bepaalde omstandigheden een verplichting hebben om onafhankelijk onderzoek te doen om de waarheid van berichtgeving te achterhalen.²⁷¹ Hiervan is wederhoor een essentieel onderdeel.²⁷² Al hebben journalisten geen algemene verplichting om het object van hun publicatie in te lichten over

²⁶¹ M. Oosterveld & M. Oostveen, ‘Van ‘public watchdog’ naar ‘public watchblog’: het EHRM en journalistieke weblogs’, *Mediaforum* 2013, 6, p. 151.

²⁶² EHRM 20 mei 1999, app. 21980/93 (*Bladet Tromso en Stensaas v Noorwegen*), para. 65 en EHRM 21 januari 1999, app. 29183/95 (*Fressoz en Roire v Frankrijk*), para. 47.

²⁶³ EHRM 23 september 1994, app. 15890/89 (*Jersild*), para. 31.

²⁶⁴ EHRM 10 december 2007, app. 69698/01 (*Stoll v Zwitserland*), para. 104.

²⁶⁵ EHRM 19 juni 2003, app. 49017/99 (*Pedersen and Baadsgaard v Denemarken*), para. 81.

²⁶⁶ EHRM 5 mei 2011, app. 33014/05 (*Editorial Board of Pravoye Delo & Shtetel v Oekraïne*), para. 63.

²⁶⁷ Idem.

²⁶⁸ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 687.

²⁶⁹ EHRM 30 maart 2004, app. 53984/00 (*Radio France en anderen v Frankrijk*), para. 37.

²⁷⁰ Idem.

²⁷¹ EHRM 20 mei 1999, app. 21980/93 (*Bladet Tromso en Stensaas v Noorwegen*), para. 66. Zie ook: D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 688.

²⁷² EHRM 29 juli 2008, app. 22824/04 (*Flux v Moldavië nr. 6*), para. 31.

het feit dat er een publicatie aankomt, ook niet wanneer deze publicatie betrekking heeft op het privéleven of zelfs seksuele leven van het onderwerp.²⁷³

De nadruk op journalistieke ethiek is wel omstreden. Het zou teveel nadruk leggen op de journalistieke werkwijze, ten koste van waarheidsvinding.²⁷⁴ Dit zou mogelijk een remmend effect kunnen hebben op de “public watchdog” functie van de pers. Daarnaast is het journalistieke proces van twitteraars anders dan dat van bijvoorbeeld kranten, wat het hanteren van universele journalistieke standaarden bemoeilijkt.²⁷⁵ Rowbottom stelt dat het niveau van plichten en verantwoordelijkheden zou moeten afhangen van het niveau van verantwoordelijkheid dat je zou mogen verwachten van de journalist op basis van zijn of haar professionaliteit.²⁷⁶ Deze oplossing van Rowbottom lijkt me echter in het geval van journalistiek op Twitter geen goed idee, omdat de professionele standaard daar lager ligt en dat zal leiden tot uitholling van de plichten en verantwoordelijkheden van journalisten. Dit zal uiteindelijk ten koste gaan van de bescherming die slachtoffers van de digitale schandpaal krijgen.

Digitale schandpaal

Wanneer een twitteraar als journalist wordt aangemerkt, dient hij zich wel te houden aan de journalistieke plichten en verantwoordelijkheden. Zo niet dan kunnen namelijk zijn privileges komen te vervallen. De informatie die de twitteraar verstrekt moet accuraat en geloofwaardig zijn, al is overdrijven toegestaan. Wanneer ontdekt werd dat agent Blok niet de bewuste agent was, had de twitteraar zijn berichten daarover dus moeten verwijderen. Bovendien hebben journalisten in bepaalde gevallen een verplichting tot onafhankelijk onderzoek, ze zouden (tot op zekere hoogte) dus zelf moeten nagaan of Blok wel de bewuste agent is. Daarnaast hebben journalisten in bepaalde situaties een verplichting tot wederhoor en in het geval van de digitale schandpaal zou ik willen stellen dat een *mention* (waarbij de persoon over wie het bericht gaat een melding krijgt) ook een vorm van wederhoor is. Door de *mention* wordt het slachtoffer namelijk automatisch op de hoogte gesteld van de uitingen en krijgt hij de gelegenheid om te reageren. In het geval van Hoeke werd ze in veel tweets van de schandpalers (waaronder Rihanna) *gementioned*, waardoor er aan dat deel van de journalistieke plichten en verantwoordelijkheden is voldaan.

Sommige twitteraars hebben een bepaalde twitterbeschrijving die gezien zou kunnen worden als hun (redactionele) twitterbeleid, zoals “RTs ≠ endorsements”²⁷⁷ (retweets zijn geen goedkeuring) en “tweets are my own and should never be taken seriously”.²⁷⁸ Ondanks deze *disclaimers* behouden de twitteraars echter hun plichten en verantwoordelijkheden. Bovendien heeft het Hof in *Lindon* bepaald dat de auteur een boek dat werkelijke feiten opvoert niet kan worden gevrijwaard van zijn plichten en verantwoordelijkheden met betrekking tot het recht op reputatie van derden door een

²⁷³ EHRM 10 mei 2011, app. 48009/08 (*Mosley v VK*), p. 125-9.

²⁷⁴ Dissenting opinion in EHRM 29 juli 2008, app. 22824/04 (*Flux v Moldavië nr. 6*). Zie ook: D. Voorhoof, ‘Europees Mensenrechtenhof in de knoei met recht en journalistieke ethiek’, *Mediaforum* 2008, 11/12, p. 421.

²⁷⁵ T. McGonagle, ‘User-generated content and audiovisual news: The Ups and Downs of an uncertain relationship’, *IRIS plus* 2013-2, p. 20.

²⁷⁶ J. Rowbottom, ‘To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech’, *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 23.

²⁷⁷ Zie bijlage 5.2.

²⁷⁸ Zie bijlage 5.3.

disclaimer dat het boek eigenlijk fictie is.²⁷⁹ Een *disclaimer* dat tweets niet serieus genomen moeten worden, zal een twittergebruiker dus ook niet vrijwaren van zijn plichten en verantwoordelijkheden als hij in zijn tweets vervolgens bepaalde feitelijke beweringen presenteert die inbreuk kunnen maken op de het recht op reputatie van anderen. Wat betreft retweeten heeft bijvoorbeeld het Amerikaanse persbureau *Associated Press* in haar stijlguide opgenomen dat “Retweets, like tweets, should not be written in a way that looks like you’re expressing a personal opinion on the issues of the day. A retweet with no comment of your own can easily be seen as a sign of approval of what you’re relaying.” Al hoeven journalisten niet systematisch en formeel afstand te nemen van niet-ethische uitspraken van hun interviewobject en heeft het Hof in *London* het effect van *disclaimers* ingeperkt, lijkt me het opnemen van “RTs ≠ endorsements” in de biografie wel een indicatie dat je je als twitteraar aan je aan je plichten en verantwoordelijkheden wil houden.²⁸⁰

In het geval van de digitale schandpaal lijken veel schandpalers niet te voldoen aan de plichten en verantwoordelijkheden waar journalisten zich aan dienen te houden.²⁸¹ Wellicht voldoen enkele tweets in het geval van Hoeke, waar ze in wordt *gementioned*, hier wel aan. Wellicht dat bepaalde schandpalers in die casus daarom een beroep kunnen doen op de ruimere bescherming voor journalisten.

3.1.11 Afweging 8 & 10

In hoofdstuk 3.1.7 beschreef ik de relatie tussen artikel 8 en 10 EVRM. In de jurisprudentie van het EHRM zijn diverse factoren ontwikkeld die betrekking hebben op de afweging tussen beide rechten. Deze factoren zijn: of er sprake is van feitelijke uitlatingen of waardeoordelen, bewijs, inhoud, vorm en consequenties van de publicatie, de persoon in kwestie en de ernst van de opgelegde sanctie.

Feitelijke uitlatingen, waardeoordelen en bewijs

Het Hof maakt onderscheid tussen feitelijke uitlatingen (*statements of fact*) en waardeoordelen (*value statements*). Het is onmogelijk om waardeoordelen te bewijzen en een dergelijk vereiste druist dan ook in tegen artikel 10.²⁸² Feitelijke uitlatingen kunnen wel worden bewezen en dienen dan ook aan een bewijsstandaard te voldoen.²⁸³ Voor de beoordeling of er sprake is van een waardeoordeel of feitelijke uitlating, kijkt het EHRM naar de gehele publicatie en in welke context de uiting is gedaan. Zo wordt een waardeoordeel in een politieke context gezien als een politieke uiting en krijgt daarom een ruimere beschermingsomvang.²⁸⁴ Daarnaast kijkt het Hof bij een onduidelijk

²⁷⁹ EHRM 22 oktober 2007, app. 21279/02 en 36448/02 (*London, Otchakovsky-Laurens en July v Frankrijk*), para. 57. Zie ook: A. Nieuwenhuis & S. Koning, 'Kunst in Straatsburg: Een analyse van jurisprudentie van het EHRM', *mediaforum* 2010, 3, p. 72.

²⁸⁰ EHRM 30 maart 2004, app. 53984/00 (*Radio France en anderen v Frankrijk*), para. 37.

²⁸¹ Rapper Appa geeft wel aan dat hij zijn tweet heeft verwijderd (zie bijlage 2.2), maar hij heeft klaarblijkelijk nagelaten om van tevoren onderzoek te doen naar de juistheid van die tweet. De tweet van de KRO-NCRV (zie bijlage 3.5) zal wellicht wel als journalistiek aan te merken zijn, omdat het hier louter gaat om een citaat over de situatie.

²⁸² EHRM 22 oktober 2007, app. 21279/02 en 36448/02 (*London, Otchakovsky-Laurens en July v Frankrijk*), para. 55.

²⁸³ EHRM 8 juli 1986, app. 9815/82 (*Lingens*), para. 46.

²⁸⁴ EHRM 13 november 2003, app. 39394/98 (*Scharsach en News Verlagsgesellschaft mBH v Oostenrijk*), para. 48.

onderscheid naar de hoeveelheid feitelijk bewijs en oordeelt op basis daarvan of de uiting al dan niet rechtmatig was.²⁸⁵

Feitelijke uitlatingen vereisen een sterkere onderbouwing.²⁸⁶ Deze verplichting neemt toe naarmate de aantijgingen ernstiger zijn.²⁸⁷ Om te beoordelen of de feitelijke uitlatingen voldoende onderbouwd zijn, gebruikt het EHRM de afwegingen met betrekking tot journalistieke ethiek zoals besproken in hoofdstuk 3.1.10.

Het begrip waardeoordeel dient ruim te worden opgevat.²⁸⁸ Wanneer uitingen spontaan of in een emotionele reactie worden gedaan, is de kans groot dat zulke uitingen als waardeoordelen gelden.²⁸⁹ Ook humoristische en satirische opvattingen dienen opgevat te worden als waardeoordelen en krijgen dus een ruimere beschermingsomvang.²⁹⁰ Wanneer er sprake is van waardeoordelen, dient het Hof nog vast te stellen of er voldoende feitelijke basis is om die te onderbouwen.²⁹¹ Het feit dat waardeoordelen niet (of moeilijk) onderbouwd kunnen worden, betekent namelijk niet dat uitingen daardoor altijd binnen de vrijheid van meningsuiting vallen.²⁹² Wanneer er geen feitelijke onderbouwing is, kan dit de extra bescherming voor waardeoordelen doen wegnemen.²⁹³

In hoeverre het waardeoordeel onderbouwd dient te worden, hangt af van de omstandigheden van het geval.²⁹⁴ Onderbouwing is bijvoorbeeld niet nodig wanneer het waardeoordeel berust op feitelijke informatie die algemeen bekend is.²⁹⁵ Verder neemt het Hof in haar overweging mee in hoeverre de journalistieke ethiek in acht is genomen.²⁹⁶

Digitale schandpaal

Bij de digitale schandpaal kunnen zowel feitelijke uitlatingen als waardeoordelen voorkomen. Het onderscheid tussen die twee zal niet altijd even makkelijk te maken zijn. Als rapper Appa agent Blok een ‘moordenaar’ noemt, is dit dan – als het niet onwaar was geweest – een waardeoordeel of een feitelijke uitlating? Het Hof kijkt of er voldoende feitelijke basis is en op basis daarvan zou de tweet – als Blok ook daadwerkelijk de dader was geweest – aangeduid kunnen worden als een feitelijke uitlating die voldoende onderbouwd is. Aan de andere kant dient ook de context van de uiting te

²⁸⁵ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 698.

²⁸⁶ Idem., p. 697-698.

²⁸⁷ EHRM 14 februari 2008, app. 36207/03 (*Rumyana Ivanova v Bulgarije*), para. 64.

²⁸⁸ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 698-699.

²⁸⁹ Idem.

²⁹⁰ EHRM 22 februari 2007, app. 5266/03 (*Nikowitz and Verlagsgruppe news v Oostenrijk*), para. 25.

²⁹¹ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 700.

²⁹² EHRM 26 april 1995, app. 15974/90 (*Prager en Oberschlick v Oostenrijk*), para. 33.

²⁹³ EHRM 27 februari 2001 app. 26958/95 (*Jerusalem v Oostenrijk*), para. 43.

²⁹⁴ EHRM 12 juli 2001, app. 29032/95 (*Feldek v Slowakije*), para. 86 en EHRM 27 oktober 2005, app. 58547/00 (*Wirtschafts-Trend Zeitschriften-Verlags GMBH v Oostenrijk*), para. 45.

²⁹⁵ EHRM 12 juli 2001, app. 29032/95 (*Feldek v Slowakije*), para. 86

²⁹⁶ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 702.

worden meegenomen en uit de andere tweets van Appa kan wellicht blijken dat er daarentegen sprake is van een waardeoordeel.

Bij de digitale schandpaal zal een feitelijke basis in bepaalde gevallen worden aangenomen, wanneer de vermeende misstap daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. Bovendien is deze misstap in bepaalde gevallen van algemene bekendheid, waardoor de bewijsvereisten nog lager zijn. Echter, ook zonder of met een onjuiste feitelijke basis kan de digitale schandpaal voorkomen, zoals blijkt uit het geval van agent Blok.²⁹⁷ In dergelijke situatie vinden de schandpaaltweets geen steun in het bewijs en zal een beperking eerder gerechtvaardigd zijn.

Inhoud, vorm en consequenties van de publicatie

Relevante criteria zijn verder hoe de uiting is vormgegeven, op welke wijze de persoon in kwestie wordt afgeschilderd en wat het bereik (lokaal, nationaal, mondiaal) van de uiting is.²⁹⁸

Nieuws is per definitie vergankelijkheid en dat dient dan ook te worden meegewogen.²⁹⁹ De pers heeft een grotere verantwoordelijkheid om te waarborgen dat historische informatie klopt, dan dat vergankelijke informatie (je zou kunnen zeggen: het vlugge nieuws) klopt.³⁰⁰ Bij historische informatie is er namelijk geen urgentie (meer) om dit zo snel mogelijk naar buiten te brengen.³⁰¹ Daarnaast dient te worden meegewogen of de informatie al publiekelijk bekend is. Mocht dit het geval zijn, dan zou dat een aanwijzing kunnen zijn dat aanvullende (inbreuk makende) publicaties niet nodig zijn en daardoor eerder onrechtmatig zijn.³⁰²

Digitale schandpaal

In het geval van de digitale schandpaal wordt de persoon per definitie negatief afgeschilderd, omdat het doel van de digitale schandpaal is om door middel van schaamte iemands reputatie naar beneden te halen.³⁰³ De persoon die de digitale schandpaal aansticht heeft de mogelijkheid om de digitale schandpaal te *framen*. McQuail definieert *framing* als “a way of giving some overall interpretation to isolated items of fact”.³⁰⁴ Dat het artikel in tijdschrift Jackie werd bestempeld als racistisch is een vorm van *framing*, het had immers ook bestempeld kunnen worden als onprofessioneel of wellicht zelfs als een vorm van straattaal.³⁰⁵ In de laatste twee gevallen was de digitale schandpaal waarschijnlijk anders verlopen. Hoe meer volgers iemand heeft, hoe makkelijker het zal zijn om de digitale schandpaal te *framen*, aangezien meer mensen het *frame* zullen zien en eventueel zullen overnemen. Bij Twitter is de *hashtag* een krachtig middel om te *framen*. *Hashtags* dienen als trefwoord om discussies over bepaalde onderwerpen - en dus ook een digitale schandpaal - terug te vinden en blijven in principe voor eeuwig aan die schandpaal verbonden.³⁰⁶

²⁹⁷ Zie hoofdstuk 2, 2^e element werkbegrip: “die een misstap maakt of verdacht wordt een misstap gemaakt te hebben”.

²⁹⁸ EHRM 7 februari 2012, app. 39954/08 (*Axel Springer*), para. 94.

²⁹⁹ EHRM 26 november 1991, app. 13166/87 (*Sunday Times v VK nr. 2*), para. 51.

³⁰⁰ EHRM 10 maart 2009, app. 3002/03 en 23676/03 (*Times Newspaper nr 1 en 2 v VK*), para. 45.

³⁰¹ Idem.

³⁰² EHRM 18 januari 2011, app. 39401/04 (*MGN Limited v VK*), para. 147.

³⁰³ Zie hoofdstuk 2, 3^e element werkbegrip: “wordt ‘genamed en shamed’”.

³⁰⁴ D. McQuail, *Mass Communication Theory*, Londen: Sage publications 2010, p. 380.

³⁰⁵ Zie bijlage 4.8.

³⁰⁶ M. Zappavigna, *Discourse of Twitter and Social Media*, Londen: Continuum 2012, p. 85.

Er is een heel spectrum aan *frames* mogelijk: van een neutrale uiteenzetting van de misstap van het slachtoffer tot een *hate speech*-achtig *frame*. De eerste zal meer bescherming toekomen dan de laatste. Daarnaast is het bereik van de digitale schandpaal zeer groot. Niet alleen vanwege het feit dat tweets in principe wereldwijd te lezen zijn, maar ook omdat per definitie een grote groep mensen deelneemt aan de digitale schandpaal. Bovendien blijft alles wat is geschreven in de schandpaal in principe eeuwig bewaard.³⁰⁷ Hierdoor zal het recht op reputatie eerder prevaleren over het recht op vrijheid van meningsuiting.

Bij de digitale schandpaal gaat het niet om historische informatie. De schandpaal is immers vaak een reactie op het naar buiten komen van de misstap.³⁰⁸ Daarom is de urgentie groter om berichten over deze misstap te publiceren, wat in het voordeel is van de vrijheid van meningsuiting. In andere gevallen kan de misstap al publiekelijk bekend zijn voordat de schandpaal plaatsvindt, in dergelijke gevallen zal de schandpaal minder urgent zijn en zullen schandpaaltweets eerder inbreuk maken op het recht op reputatie.

Persoon in kwestie

Bepaalde categorieën personen hebben meer te dulden dan andere. Zo moeten Politici bijvoorbeeld veel kritiek kunnen aanvaarden.³⁰⁹ Zelfs privé-aspecten van politici kunnen onder omstandigheden onder de loep worden gelegd door de pers.³¹⁰ De ratio hierachter is dat politici zich bewust hebben begeven in een positie waar ze onder de loep liggen.³¹¹ De reputatie van politici komt wel een zekere bescherming toe, zelfs wanneer de politicus zakelijk handelt, maar dient wel te worden afgewogen tegen de vrijheid van meningsuiting van anderen.³¹²

Naast politici moeten ook staatshoofden meer kritiek dulden dan gewone burgers.³¹³ Ook publieke figuren (zoals politieagenten en Officieren van Justitie) moeten meer dulden dan gewone burgers.³¹⁴ Deze groep krijgt in principe wel een ruimere bescherming dan politici, omdat zij immers – in tegenstelling tot politici – niet bewust in het publieke domein zijn gestapt.³¹⁵ Wanneer mensen met een publieke functie ervoor kiezen om zich te profileren in het maatschappelijke debat, dienen ze wel meer te moeten incasseren.³¹⁶ Al geldt ook voor deze groep dat er beperkingen zijn aan

³⁰⁷ J. Ronson, *So you've been publicly shamed*, Londen: Picador 2015, p. 244 en H. Detel, 'Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 94.

³⁰⁸ Zie hoofdstuk 2, 2^e element werkbegrip: "die een misstap maakt of verdacht wordt een misstap gemaakt te hebben".

³⁰⁹ EHRM 8 juli 1986, app. 9815/82 (*Lingens*), para. 42.

³¹⁰ EHRM 16 november 2004, app. 53678/00 (*Karuvaara en Iltalehti v Finland*), para. 53.

³¹¹ Idem.

³¹² EHRM 15 maart 2011, app. 2034/07 (*Otegi Mondragon v Spanje*), para. 50.

³¹³ Idem., para. 53-7.

³¹⁴ EHRM 28 oktober 2003, app. 39657/98 (*Steur v Nederland*), para. 40.

³¹⁵ EHRM 21 januari 1999, app. 25716/94 (*Janowski v Polen*), para. 33.

³¹⁶ EHRM 25 november 1999, app. 23118/93 (*Nilson en Johnsen v Noorwegen*), para. 52.

aanvaardbare kritiek, bijvoorbeeld wanneer het gaat om pure belediging.³¹⁷ In hoeverre mensen in een publieke functie meer te dulden hebben hangt ook af van hun functie en rol.³¹⁸

Bekende mensen hebben ook meer te dulden. Daarbij is het relevant of de uitingen bijdragen aan het maatschappelijke debat of dat ze louter bedoeld zijn om de nieuwsgierigheid van de lezer te bevredigen over het privéleven van een bekend persoon.³¹⁹ In het laatste geval komt een uiting weinig bescherming toe.³²⁰

Ook neemt het Hof in haar afweging mee hoe iemand in het verleden is omgegaan met de media.³²¹ Dat iemand in het verleden heeft meegewerkt met de media, betekent echter niet dat de persoon daardoor al zijn rechten heeft opgegeven.

Digitale schandpaal

De digitale schandpaal kan zich in principe op elke persoon richten.³²² Hoe groot de bescherming van de schandpaaltweet is, zal mede afhangen van de persoon waar de tweet over gaat. Eva Hoeke heeft als hoofdredacteur van Jackie een publieke functie, waardoor de vrijheid van meningsuiting eerder prevaleert over haar recht op reputatie. Daarbij is het wel relevant dat het hier gaat om haar publieke functionering. Als de schandpaal betrekking zou hebben op het privéleven van Hoeke, zou de bescherming voor de vrijheid van meningsuiting beduidend minder zijn.

In het geval van de treinplasser is er geen sprake van een publiek of bekend persoon. Hier zal het Hof dus meer waarde hechten aan het recht op reputatie van de treinplasser. Bovendien zou je kunnen stellen dat het verspreiden van de identiteit van de treinplasser louter bedoeld is om de nieuwsgierigheid van de lezers te bevredigen. Aan de andere kant had de treinplasser geen redelijke verwachting van privacy, aangezien hij in een publieke trein op een bank stond te plassen en zich – waarschijnlijk – bewust was van het feit dat er (meerdere) foto's werden gemaakt.³²³ Mocht bovendien blijken dat de treinplasser de foto zelf heeft verspreid, zou dat ten koste gaan van zijn recht op reputatie.

Het voorbeeld van Blok is in dit opzicht ook interessant. Als agent heb je meer te dulden dan een onbekend individu, maar reikt dat ook zo ver dat je als privépersoon aan de schandpaal genageld mag worden als je iemand doodt?

Ernst van de opgelegde sancties³²⁴

Als er sprake is dat de nationale autoriteiten een sanctie hebben opgelegd om de inbreuk te stoppen, toetst het Hof of deze sanctie proportioneel was. Gevangenisstraf is een zeer zwaar middel om aan

³¹⁷ F. Jacobs, R. White & C. Ovey, *The European Convention on Human Rights*, NY: Oxford University Press 2010, p. 325.

³¹⁸ EHRM 28 oktober 2003, app. 39657/98 (*Steur v Nederland*), para. 40.

³¹⁹ EHRM 18 januari 2011, app. 39401/04 (*MGN Limited v VK*), para. 143.

³²⁰ EHRM 7 februari 2012, app. 39954/08 (*Axel Springer*), para. 91.

³²¹ Idem., para. 92.

³²² Zie hoofdstuk 2, 1^e element werkbegrip: “een persoon”

³²³ EHRM 7 februari 2012, app. 39954/08 (*Axel Springer*), para. 101.

³²⁴ Idem., para. 95.

een journalist op te leggen, vanwege het *chilling effect* dat hiervan uitgaat.³²⁵ Hetzelfde geldt voor grote geldbedragen als maatregel.³²⁶ Ook heeft het Hof geoordeeld dat zelfs zonder een formele straf, een reprimande al een inbreuk kan zijn op artikel 10.³²⁷ Een dergelijke reprimande heeft immers ook een *chilling effect* op de vrijheid van meningsuiting. Een *ex ante* publicatieverbod leidt tot de “most careful scrutiny on the part of the Court” en zal niet snel zijn toegestaan.³²⁸ Verder weegt het Hof mee of er alternatieve (lichtere) maatregelen mogelijk waren en of er een zekere consistentie bestaat in de maatregelen die de lidstaten opleggen.³²⁹

Digitale schandpaal

Maatregelen die genomen worden tegen de schandpalers dienen proportioneel te zijn. Gevangenisstraffen en grote geldboetes zijn daarom waarschijnlijk niet toegestaan. Ook een verbod vooraf lijkt me, los van de praktische bezwaren, niet toegestaan. Het verwijderen van inbreuk makende schandpaaltweet(s) lijkt me wel proportioneel, evenals een lichte geldboete in extreme gevallen.

3.1.12 Evaluatie

De balans tussen de vrijheid van meningsuiting en het recht op privéleven is afhankelijk van de wisselwerking tussen vele factoren, zoals het type uiting, de bekendheid van de persoon in kwestie en eventuele journalistieke privileges.³³⁰ Daarnaast is de digitale schandpaal zelf ook een ruim begrip dat een breed scala aan situaties omvat. Om deze twee redenen is het onmogelijk om één concreet antwoord te geven op de vraag hoe het Hof digitale schandpaalgevallen afweegt in dit regime. Toch heb ik geprobeerd om in dit hoofdstuk de (uiteenlopende) factoren te schetsen die het Hof meeneemt in haar afweging.

In sommige gevallen zal het regime effectief zijn, bijvoorbeeld wanneer de schandpaaltweets commerciële uitingen zijn, het slachtoffer onbekend is en er geen feitelijke basis voor de tweets bestaat. Die situaties lijken me echter vrij zeldzaam en in veel gevallen zal het regime dan ook niet effectief zijn. Daarom zal ik enkele zwakke punten uit het regime uitlichten en bespreken waarom die ten koste gaan van de effectiviteit van het regime.

Een zwak punt van dit regime is dat de grote meerderheid van de hierboven behandelde jurisprudentie ziet op traditionele media. In die zaken gaat om *one-to-many*-uitingen in plaats van de *many-to-many*-uitingen die centraal staan bij de digitale schandpaal. De gevolgen van de digitale schandpaal zitten hem niet in het feit dat één tijdschrift of één televisie-uitzending iemands reputatie aantast, maar dat een grote groep twitteraars iemands reputatie aantast. Deze groep kan zo groot

³²⁵ EHRM 6 april 2006, app. 43797/98 (*Malisiewicz-Gqsior v Polen*), para. 68 en EHRM 17 december 2007, app. 33348/96 (*Cumpana and Mazare v Roemenië*), para. 113-115.

³²⁶ EHRM 15 februari 2005, app. 68416/01 (*Steel en Morris v VK*), para. 96.

³²⁷ EHRM 28 oktober 2003, app. 39657/98 (*Steur v Nederland*), para. 29.

³²⁸ EHRM 26 november 1991, app. 13585/88 (*Observer and Guardian v UK*), para. 60 en EHRM 18 december 2012, app. 3111/10 (*Yildirim v Turkije*), para. 47.

³²⁹ EHRM 23 september 1998, app. 24662/94 (*Lehideux en Isorni v Frankrijk*), para. 57-58.

³³⁰ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 707.

zijn dat er sprake is van “worldwide embarrassment”.³³¹ Het Hof is zich bewust van het gemak, de omvang en de snelheid waarmee uitingen op internet zich verspreiden.³³² Daarnaast komen deze uitingen van allerlei verschillende personen met allemaal hun eigen beschermingsomvang. Dat zou betekenen dat Hof in bepaalde gevallen 100.000 uitingen elk afzonderlijk zou moeten beoordelen.

Een ander zwak punt is dat in het huidige regime de vrijheid van meningsuiting een voorkeursbehandeling krijgt over het recht op reputatie. Ten eerste omdat het maatschappelijk debat centraal staat bij de afweging.³³³ Daardoor krijgen de media automatisch een voordeel, als hoeders van het maatschappelijk debat die als doel hebben informatie naar buiten te brengen. Ten tweede past het EHRM het criterium van het maatschappelijk debat zeer ruim toe en kadert het onvoldoende in.³³⁴ Bovendien is in de jurisprudentie bepaald dat overdrijven en provoceren ook is toegestaan, waardoor nagenoeg alles onder het maatschappelijk debat valt.³³⁵ De vraag of de digitale schandpaal is toegestaan wordt vaak gereduceerd tot een maatschappelijk belangvraag, wat vaak ten gunste komt van de vrijheid van meningsuiting en ten koste gaat van de rechten van het slachtoffer van de schandpaal.

De journalistieke privileges die zijn ontwikkeld in de jurisprudentie van het EHRM vormen het derde zwakke punt. Het onderscheid tussen tweets die wel en niet journalistieke privileges krijgen is lastig te maken. Door alleen naar het doel van de tweets te kijken, zouden nagenoeg alle tweets als journalistiek aan te merken zijn. Daarnaast blijkt in de praktijk dat er onvoldoende informatie voor handen is om te onderzoeken of er op basis van redactionele processen en standaarden van de twitteraar sprake is van tweets die journalistieke privileges krijgen.³³⁶

Een punt van aandacht is de leer van het *chilling effect*. Het Hof haalt die aan in gevallen waar lidstaten maatregelen nemen en waar het Hof van mening is dat dergelijke maatregelen mensen zouden kunnen afschrikken hun vrijheid van meningsuiting te gebruiken. Ik vind dit een belangrijk leerstuk dat essentieel is voor de vrijheid van meningsuiting. Er bestaat echter naast het hierboven omschreven *chilling effect* nog een andere variant daarvan, die ik omschrijf als ‘het omgekeerde *chilling effect*’. Het omgekeerde *chilling effect* houdt in dat personen juist door de vrijheid van meningsuiting van anderen afgeschrikt worden om hun eigen vrijheid van meningsuiting te gebruiken. De digitale schandpaal kan een dergelijk omgekeerd *chilling effect* veroorzaken.³³⁷ In Nederland geven bijvoorbeeld historicus Özdil, publicist Benali en Antropoloog De Koning aan last te

³³¹ K. Hess & L. Waller, ‘The digital pillory: media shaming of ‘ordinary’ people for minor crimes’, *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies* 2014, 1, p. 102.

³³² EHRM 16 juni 2015, app. 64569/09 (*Delfi v Estland*), para. 147.

³³³ Zie ook: J. Rowbottom, ‘To Punish, to Inform and to Criticise: The Goals of Naming and Shaming’, in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 29.

³³⁴ D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 708.

³³⁵ Met uitzondering van *hate speech*, dat ik in hoofdstuk 3.2 zal bespreken.

³³⁶ Op nationaal niveau heeft de rechter wel criteria gegeven. Zo heeft in het Verenigd Koninkrijk de rechter in *McAlpine v Berrow* bepaald dat er in het geval van tweets geoordeeld dient te worden op basis van de context, letterlijke en de impliciete bewoording van de tweet. Zie: EWHC 24 mei 2013, 1342, (*McAlpine v Berrow*) en zie ook: S. van Velze, ‘Not so Social Defamation Law?’ 3 juni 2015 (ongepubliceerd), p. 11-12.

³³⁷ Hetzelfde effect zien we in de offline-wereld, bijvoorbeeld tijdens de inspraakavonden over Vluchtelingen, zie bijvoorbeeld: S. Geuze, ‘AZC, weg ermee’, *Volkskrant* 23 oktober 2015.

hebben van omgekeerde *chilling effect*.³³⁸ In de literatuur wordt deze waarneming ondersteund: “I was talking with (...) a journalist, who told me he had so many jokes, little observations, potentially risqué thought, that he wouldn’t dare to post online anymore”.³³⁹

Een ander punt van aandacht is dat het weinig zoden aan de dijk zet om alleen tweets te verwijderen waar het recht op reputatie prevaleert over het recht op vrijheid van meningsuiting. In het geval van Sacco waar 100.000 keer over haar wordt getweet, zal het verwijderen van enkele tweets weinig uitmaken. Dit punt is meer praktisch van aard dan juridisch . Toch is het een zeer belangrijk punt omdat het de effectiviteit van het regime in zijn geheel aantast en het daarmee indruist tegen de “practical and effective”-doctrine van het EHRM.

³³⁸ A. Kouwenhoven, 'De machthebbers zijn niet te vertrouwen', *NRC* 17 oktober 2015.

³³⁹ J. Ronson, *So you've been publicly shamed*, Londen: Picador 2015, p. 268.

3.2 Hate speech

In het vorige hoofdstuk onderzocht ik de digitale schandpaal in het kader van de afweging tussen het recht op privéleven en de vrijheid van meningsuiting. In een groot deel van de gevallen, zal het EHRM dit regime gebruiken om een afweging met betrekking tot de digitale schandpaal te maken. In dit hoofdstuk onderzoek ik hoe het EHRM zal oordelen over een categorie uitingen die niet in dit kader valt, namelijk uitingen die beschouwd worden als *hate speech*. In dit hoofdstuk onderzoek ik wat *hate speech* is, hoe het EHRM omgaat met *hate speech* en wat dit betekent voor de digitale schandpaal. Net als in het vorige hoofdstuk sluit ik af met een evaluatie van het regime.

3.2.1 Wat is *hate speech*?

De term *hate speech* wordt veelvuldig gebruikt in de juridische en academische wereld, maar de term heeft nog geen definitie die waterdicht is of autoriteit heeft.³⁴⁰ In ieder geval wordt de term gebruikt om een breed scala aan zeer negatieve uitingen aan te duiden.³⁴¹ Waar Rowbottom onderscheid maakt tussen *high value* en *low value speech* (zie hoofdstuk 3.1.8), ligt *hate speech* nog onder *low value speech*.³⁴²

Het is lastig om het punt te bepalen waar scherp geformuleerde meningen in het maatschappelijke debat eindigen en *hate speech* begint. Deze moeilijkheid komt onder andere doordat *hate speech* bestaat uit een scala van verschillende typen uitingen variërend van licht tot ernstig. Bovendien kan er nog onderscheid gemaakt worden in bijvoorbeeld de intentie van de spreker, de impact van de *hate speech* en of de *hate speech* direct of indirect wordt geuit.³⁴³ In de rest van dit hoofdstuk onderzoek ik hoe het EHRM *hate speech* definieert en hoe dit van toepassing is op de digitale schandpaal.

De grenzen van vrijheid van meningsuiting

Waar legt het EHRM het punt waar “robust debate, contestation or criticism” eindigt en *hate speech* begint?³⁴⁴ Zoals ik in het vorige hoofdstuk heb besproken, kent het EHRM veel belang toe aan de vrijheid van meningsuiting. Zo oordeelde het EHRM in *Handyside* dat de vrijheid van meningsuiting zo breed uitgelegd dient te worden dat deze ook uitingen omvat die “offend, shock or disturb.”³⁴⁵ Bovendien beschermt de vrijheid van meningsuiting ook de vorm waarin de uiting wordt gedaan.³⁴⁶

³⁴⁰ T. McGonagle, ‘The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges’, *MCM2013(005)*, p. 4.

³⁴¹ Idem.

³⁴² J. Rowbottom, ‘To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech’, *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 12.

³⁴³ T. McGonagle, ‘The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges’, *MCM2013(005)*, p. 45

³⁴⁴ Idem.

³⁴⁵ EHRM 7 December 1976, app. 5493/72 (*Handyside v UK*), para. 49.

³⁴⁶ EHRM 23 september 1994 app. 15890/89 (*Jersild*), para. 34. Zie ook: T. McGonagle, ‘The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges’, *MCM2013(005)*, p. 10.

In een democratische samenleving moet immers ruimte zijn voor een pluralistisch publiek debat en dit debat moet op het scherpst van de snede gevoerd kunnen worden.³⁴⁷

De eerste keer dat het EHRM de term *hate speech* gebruikte was in 1999.³⁴⁸ Tot op heden heeft het EHRM echter geen definitie gegeven van *hate speech*. Wel bestaat er een definitie van het Comité van Ministers van de Raad van Europa.³⁴⁹ Die definitie is niet juridisch bindend, maar is later wel in vergelijkbare bewoordingen overgenomen in de jurisprudentie van het EHRM.³⁵⁰ Sinds 1999 heeft het EHRM ietwat verhelderd wat er onder *hate speech* valt. Zo oordeelde het EHRM dat bijvoorbeeld racisme³⁵¹, oproepen tot geweld³⁵², Holocaustontkenning³⁵³, opwekken van moslimhaat³⁵⁴ en homofobe acties³⁵⁵ aangemerkt kunnen worden als *hate speech*. In zijn algemeenheid gaat het om alle vormen van uitingen die haat verspreiden, opwekken, versterken of goedpraten.³⁵⁶ Het Hof legt echter niet eenduidig uit wanneer dit het geval is.³⁵⁷

Het EHRM lijkt de voorkeur te geven aan een open benadering van de term om te voorkomen dat bepaalde zaken in de toekomst te snel buiten de definitie vallen.³⁵⁸ In de literatuur wordt echter gesteld dat het belangrijk is dat het EHRM duidelijkheid geeft omtrent de definitie van *hate speech*, omdat dergelijke uitingen wellicht niet onder het reguliere beschermingsregime van artikel 10 EVRM vallen en daardoor weinig bescherming krijgen.³⁵⁹

3.2.2 *Hate speech* onder het EHRM.

Er zijn twee verschillende werkwijzen die het EHRM gebruikt met betrekking tot *hate speech* en de vrijheid van meningsuiting.³⁶⁰ De eerste werkwijze sluit de *hate speech* uiting geheel uit van bescherming van het EVRM door middel van artikel 17 EVRM. Dat gebeurt op een directe of indirecte manier. De tweede werkwijze beperkt de bescherming die de uiting toekomt onder het EVRM door middel van artikel 10(2) EVRM.

De oorsprong van dit onderscheid is terug te leiden op het feit dat *hate speech* een spectrum aan uitingen bevat: van zware gevallen (ontkennen van de Holocaust) tot "lichtere" gevallen (negatieve

³⁴⁷ T. McGonagle, 'The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges', *MCM2013(005)*, p. 10.

³⁴⁸ Zie o.a. EHRM 8 juli 1999, app. 23927/94 en 24277/94 (*Sürek en Özdemir v Turkije*), para. 17.

³⁴⁹ "the term 'hate speech' shall be understood as covering all forms of expression which spread, incite, promote or justify racial hatred, xenophobia, anti-Semitism or other forms of hatred based on intolerance, including: intolerance expressed by aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination and hostility against minorities, migrants and people of immigrant origin."

³⁵⁰ EHRM 6 juli 2006, app. 59405/00 (*Erkaban v Turkije*), para. 56.

³⁵¹ EHRM 23 september 1998, app. 24662/94 (*Lehideux en Isorni v Frankrijk*), para. 2.

³⁵² EHRM 8 juli 1999, app. 23556/94 (*Ceylan v Turkije*), para. 34.

³⁵³ EHRM 24 juni 2003, app. 65831/01 (*Garaudy v Frankrijk*).

³⁵⁴ EHRM 16 november 2004, app. 23131/03 (*Norwood*).

³⁵⁵ EHRM 9 februari 2012, app. 1813/07 (*Vejdeland en anderen v Zweden*), para. 55.

³⁵⁶ EHRM 4 december 2003, app. 35071/97 (*Müslüm Gündüz v Turkije*), para. 40.

³⁵⁷ F. Jacobs, R. White & C. Ovey, *The European Convention on Human Rights*, NY: Oxford University Press 2010, p. 321.

³⁵⁸ Zie ook: T. McGonagle, 'The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges', *MCM2013(005)*, p. 11.

³⁵⁹ Idem., p. 12.

³⁶⁰ EHRM Press Unit, *Factsheet Hate Speech*, juni 2015, p. 1.

stereotypering van minderheden).³⁶¹ Het Hof sluit (op basis van artikel 17) deze zware gevallen uit van bescherming onder artikel 10 EVRM, maar weegt de lichtere gevallen af binnen het kader van artikel 10. Ik zal eerst ingaan op de eerste werkwijze, daarna zal ik de tweede werkwijze bespreken.

Artikel 17

Artikel 17 bepaalt:

“Geen der bepalingen van dit Verdrag mag worden uitgelegd als zou zij voor een Staat, een groep of een persoon een recht inhouden enige activiteit aan de dag te leggen of enige daad te verrichten met als doel de rechten of vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld teniet te doen of deze verdergaand te beperken dan bij dit Verdrag is voorzien.”

Artikel 17 is opgenomen in het EVRM omdat het verdrag kort na de Tweede Wereldoorlog is geschreven en is opgenomen als middel om de Europese democratie te beschermen tegen de dreiging van totalitaire regimes.³⁶² Het is altijd gekoppeld aan een ander recht, namelijk het recht dat wordt misbruikt om een ander recht uit het EVRM “teniet te doen of deze vergaand te beperken dan bij dit Verdrag is voorzien.”³⁶³

De wijze waarop het EHRM artikel 17 toepast is niet consistent.³⁶⁴ In de literatuur worden er twee manier onderscheiden hoe het Hof het artikel toepast: een directe en een indirecte manier.³⁶⁵

De directe manier houdt in dat het EHRM bepaalde uitingen categorisch uitsluit van bescherming onder artikel 10. De uiting komt dan helemaal geen bescherming onder het EVRM toe en daarom wordt dit ook wel het ‘guillotine-effect’ genoemd.³⁶⁶ In zo’n geval onderzoekt het EHRM niet of nauwelijks de context, maar beoordeelt slechts op basis van de inhoud van de uitingen dat deze niet onder de beschermingsomvang van artikel 10 vallen.³⁶⁷ Oorspronkelijk was artikel 17 bedoeld om te voorkomen dat totalitaire groeperingen misbruik zouden maken van het EHRM en werd het alleen in uitzonderlijke gevallen toegepast.³⁶⁸ inmiddels is de omvang veel groter geworden.³⁶⁹ Zo heeft het

³⁶¹ T. McGonagle, ‘Minorities and Online ‘Hate Speech’: A Parsing of Selected Complexities’, *European Yearbook of Minority Issues* 2010, 9, p. 420.

³⁶² D. Keane, ‘Attacking Hate Speech under Article 17 of the European Convention on Human Rights’, *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2007, 25(4), p. 649.

³⁶³ H. Cannie & D. Voorhoof, ‘The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection’, *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2011, 29(1), p. 58.

³⁶⁴ T. McGonagle, ‘The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges’, *MCM2013(005)*, p. 11.

³⁶⁵ D. Keane, ‘Attacking Hate Speech under Article 17 of the European Convention on Human Rights’, *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2007, 25(4), p. 650-651.

³⁶⁶ F. Tulkens, ‘When to say is to do: Freedom of expression and hate speech in the case-law of the European Court of Human Rights’, in: J. Casdevall, E. Myjer, M. O’Boyle & A. Austin (eds.) *Freedom of Expression: Essays in honour of Nicolas Bratz*, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers 2012, p. 284.

³⁶⁷ H. Cannie & D. Voorhoof, ‘The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection’, *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2011, 29(1), p. 58.

³⁶⁸ Idem., p. 83.

³⁶⁹ A. Buyse, ‘Contested counters: the limits of freedom of expression from an abuse of rights perspective - Articles 10 and 17 ECHR’, in: E. Brems & J. Gerards (eds.), *Shaping Rights in the ECHR*, New York: Cambridge University Press 2013, p. 197.

EHRM de directe manier bijvoorbeeld ook toegepast in gevallen van Holocaustontkenning³⁷⁰ en aanvallen op etnische en religieuze groepen.³⁷¹

De indirecte manier houdt in dat het Hof artikel 17 gebruikt om te beoordelen of een inbreuk onder artikel 10 noodzakelijk was.³⁷² In tegenstelling tot de directe manier, valt bij de indirecte manier de uiting dus wel binnen de reikwijdte van artikel 10. In de praktijk blijkt echter dat artikel 17 zo'n sterke invloed heeft op de belangenafweging, dat het EHRM bijna altijd zal oordelen dat er geen inbreuk op artikel 10 was.³⁷³ Bovendien past het EHRM het onderscheid tussen de directe en indirecte manier niet consequent toe.³⁷⁴ In de literatuur wordt dan ook gesteld dat het verschil tussen de directe en indirecte benadering vrijwel nihil is.³⁷⁵ Daarom wordt ook wel geopperd dat het Hof artikel 17 zou moeten zien als een symbolische bepaling en *hate speech* altijd zou moeten beoordelen binnen het reguliere kader van artikel 10.³⁷⁶

Artikel 10

De tweede en meest gebruikte werkwijze die het EHRM hanteert bij *hate speech* is door de bescherming onder het EHRM te beperken door middel van artikel 10(2) EVRM. In tegenstelling tot de eerste werkwijze valt de uiting hier dus wel onder de beschermingsomvang van artikel 10 EVRM.

Het EHRM past deze werkwijze toe in gevallen waar de uiting "is not apt to destroy the fundamental values of the Convention."³⁷⁷ Voorbeelden hiervan zijn "spreading hatred based on religious intolerance"³⁷⁸ en uitingen die "incite to violence".³⁷⁹

De voorbeeldzaken van de digitale schandpaal zullen waarschijnlijk alle drie binnen artikel 10 worden afgewogen. In die zaken was er immers geen sprake van uitingen die "[were] apt to destroy the fundamental values of the convention."³⁸⁰ Zo was er geen sprake van bijvoorbeeld holocaustontkenning of aanvallen op etnische minderheden. Overigens is het natuurlijk wel mogelijk

³⁷⁰ EHRM 24 juni 2003, app. 65831/01 (*Garaudy v Frankrijk*).

³⁷¹ EHRM 20 februari 2007, app. 35222/04 (*Ivanov v Rusland*) en EHRM 16 november 2004, app. 23131/03 (*Norwood*).

³⁷² H. Cannie & D. Voorhoof, 'The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection', *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2011, 29(1), p. 58.

³⁷³ A. Buyse, 'Contested counters: the limits of freedom of expression from an abuse of rights perspective - Articles 10 and 17 ECHR', in: E. Brems & J. Gerards (eds.), *Shaping Rights in the ECHR*, New York: Cambridge University Press 2013, p. 198 en H. Cannie & D. Voorhoof, 'The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection', *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2011, 29(1), p. 67-8.

³⁷⁴ A. Buyse, 'Contested counters: the limits of freedom of expression from an abuse of rights perspective - Articles 10 and 17 ECHR', in: E. Brems & J. Gerards (eds.), *Shaping Rights in the ECHR*, New York: Cambridge University Press 2013, p. 199-200.

³⁷⁵ D. Keane, 'Attacking Hate Speech under Article 17 of the European Convention on Human Rights', *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2007, 25(4), p. 661.

³⁷⁶ H. Cannie & D. Voorhoof, 'The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection', *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2011, 29(1), p. 83.

³⁷⁷ EHRM Press Unit, *Factsheet Hate Speech*, juni 2015, p. 1.

³⁷⁸ EHRM 4 december 2003, app. 35071/97 (*Müslüm Gündüz v Turkije*), para. 32.

³⁷⁹ EHRM 8 juli 1999, app. 26682/95 (*Sürek v Turkije nr 1*), para. 61.

³⁸⁰ EHRM Press Unit, *Factsheet Hate Speech*, juni 2015, p. 1.

dat in een digitale schandpaal bijvoorbeeld holocaustontkenning een onderdeel is. Het Hof zal in zo'n geval vermoedelijk wel artikel 17 toepassen. Omdat het Hof echter de voorbeelden uit hoofdstuk 2 waarschijnlijk afweegt binnen artikel 10, zal ik in het vervolg van dit hoofdstuk onderzoeken hoe het EHRM *hate speech* afweegt binnen dat artikel en wat dit betekent voor de digitale schandpaal.

3.2.3 *Hate speech* en de digitale schandpaal

Beperkingen op *hate speech* vormen mogelijk een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting. Zoals ik in het vorige hoofdstuk heb besproken, beoordeelt het Hof een inbreuk op artikel 10 EVRM op basis van de drie-stappen test (voorzien bij wet, legitiem doel en noodzakelijk in een democratische samenleving). De belangrijkste stap is of de inbreuk noodzakelijk is in een democratische samenleving. Dit doet het Hof door te onderzoeken of er een “pressing social need” is om de *hate speech* uiting in te perken.³⁸¹ Het Hof toetst dat op een “case by case basis” en doet dat niet altijd even consistent.³⁸² Uit de jurisprudentie blijkt dat er drie elementen belangrijk zijn voor deze afweging: Het doel, de inhoud en de context van de uiting.³⁸³

Doel

De meest fundamentele vraag voor de afweging is wat het doel is van de uiting.³⁸⁴ Wanneer het EHRM meent dat het doel is om racistische denkbeelden te verspreiden, zal een beperking eerder gerechtvaardigd zijn.³⁸⁵ Wanneer echter het doel is om bij te dragen aan het maatschappelijke debat (bijvoorbeeld door het publiek te informeren over de denkbeelden die bestaan in de maatschappij), is een beperking waarschijnlijk niet gerechtvaardigd.³⁸⁶

De uitspraak van het EHRM in *Jersild* is in dit verband zeer invloedrijk geweest.³⁸⁷ Jersild was een Deense journalist die een reportage maakte over de Groenjassen, die in de reportage racistische en xenofobe uitingen deden. Hij werd vervolgens veroordeeld voor medeplichtigheid aan en assisteren bij het verspreiden van racistische denkbeelden.³⁸⁸ Het Hof oordeelde echter dat het doel van de reportage niet was “the propagation of racist views and idea”, maar “to expose, analyse and explain (...) specific aspects of a matter (...) of great public concern.”³⁸⁹ Daarom was de veroordeling van Jersild niet noodzakelijk in een democratische samenleving.

Ter beoordeling van het doel onderzoekt het Hof dus of de persoon in kwestie “[is] seeking to inform the public about a matter of great interest” of dat de uiting bedoeld is om geweld en haat te verspreiden.³⁹⁰ In het eerste geval is een inbreuk waarschijnlijk niet noodzakelijk in een

³⁸¹ A. Weber, *Manual of hate speech*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2009, p. 32.

³⁸² Idem., p. 33 en A. Buyse, ‘Dangerous expressions: The ECHR, violence and free speech’, *International and Comparative Law Quarterly* 2014, 63(2), p. 497.

³⁸³ A. Weber, *Manual of hate speech*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2009, p. 33.

³⁸⁴ Idem.

³⁸⁵ EHRM 23 september 1994, app. 15890/89 (*Jersild*), para. 33.

³⁸⁶ Idem, para. 36.

³⁸⁷ Idem. Zie ook: T. McGonagle, ‘The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges’, *MCM2013(005)*, p. 13.

³⁸⁸ EHRM 23 september 1994, app. 15890/89 (*Jersild*), para. 14.

³⁸⁹ Idem., para. 31 en 33.

³⁹⁰ EHRM 4 december 2003, app. 35071/97 (*Müslüm Gündüz v Turkije*), para. 44. Zie ook: A. Weber, *Manual of hate speech*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2009, p. 34.

democratische samenleving; in het tweede geval hebben de lidstaten een grotere *margin of appreciation* om de vrijheid van meningsuiting in te perken en zal artikel 10 EVRM waarschijnlijk niet zijn geschonden.³⁹¹

Volgens de definitie van de digitale schandpaal is het doel ervan “om door middel van schaamte iemands reputatie naar beneden te halen.”³⁹² Volgens Rowbottom kunnen hier diverse motivaties aan ten grondslag liggen: om te straffen, te informeren of te bekritisieren.³⁹³ Deze motivaties zou je ook kunnen zien als onderliggende doelen van de schandpaal. In de laatste twee gevallen (informeren en bekritisieren) zou er volgens mij dan eerder sprake zijn van een bijdrage aan het maatschappelijke debat dan in het eerste geval (straffen). Bij straffen als doel van de schandpaal zal een beperking op de vrijheid van meningsuiting dus sneller gerechtvaardigd zijn dan bij informeren of bekritisieren.

Het zal van de omstandigheden van het geval afhangen wat het doel van de tweet is. Tweets waarin gegevens van het slachtoffer worden verspreid en wordt opgeroepen die persoon op te zoeken, hebben waarschijnlijk eerder een *hate speech* doel dan tweets waarin een nieuwsorganisatie informeert over het aantal treinplassers afgelopen jaar.

In de voorbeelden van de schandpaalzaken zijn enkele tweets te vinden die wellicht een *hate speech*-doel hebben en andere die dat waarschijnlijk niet hebben. De Tweet “Is #Joramtollenaar al gekruisigd ??” waarin de achternaam van de treinplasser wordt gepubliceerd met een – wellicht insinuerende – vraag of hij al gekruisigd is, zal wellicht als doel hebben de treinplasser te straffen.³⁹⁴ De tweet van de KRO-NCRV met een quote van WNL-directeur Huisjes zal daarentegen eerder tot doel hebben te informeren.³⁹⁵ In veel gevallen is dit onderscheid echter lastig te maken. Hoe dient bijvoorbeeld de tweet van Rapper Appa waarin hij “moordenaar” plaatst onder agent Marius Blok te worden beoordeeld?³⁹⁶ Is dat om het publiek te informeren over de agent of is dat om hem te straffen? En op basis waarvan dient het Hof dat te beoordelen?

Inhoud

Politieke en religieuze uitingen

Op uitingen die gedaan worden binnen het maatschappelijke debat of die een “general public interest” hebben, staat het EHRM zelden restricties toe.³⁹⁷ Bij religieuze uitingen daarentegen, geeft het EHRM de lidstaten juist een ruime margin of appreciation.³⁹⁸

Wat het effect hiervan is op de digitale schandpaal, zal afhangen van de omstandigheden van het geval. Wanneer de schandpaal een general public interest heeft, zal het EHRM minder restricties

³⁹¹ A. Weber, *Manual of hate speech*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2009, p. 34.

³⁹² Zie hoofdstuk 2, 3^e element werkbegrip: “wordt ‘genamed en shamed’”.

³⁹³ J. Rowbottom, ‘To Punish, to Inform and to Criticise: The Goals of Naming and Shaming’, in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 21-24.

³⁹⁴ Zie bijlage 3.8.

³⁹⁵ Zie bijlage 3.5.

³⁹⁶ Zie bijlage 2.2.

³⁹⁷ A. Weber, *Manual of hate speech*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2009, p. 35.

³⁹⁸ Idem., p. 36.

toestaan.³⁹⁹ Wanneer bijvoorbeeld een Staatsecretaris van Veiligheid en Justitie aan de digitale schandpaal wordt genageld, omdat mensen van mening zijn dat hij onvoldoende adequaat heeft gehandeld tijdens het vluchtelingenprobleem, zal het Hof vermoedelijk van oordeel zijn dat dit plaats vindt binnen het politieke en maatschappelijke debat.⁴⁰⁰ Restricties zullen in dat geval niet snel toegestaan zijn.

Feitelijke uitlatingen en waardeoordelen

Zoals ik in hoofdstuk 3.1.11 heb behandeld, kan er van waardeoordelen niet worden verlangd dat deze worden bewezen, maar moeten die wel voldoende feitelijke basis hebben. Dat bewijs is er bijvoorbeeld niet in het geval van Holocaustontwenning.⁴⁰¹ Daarnaast zijn ook niet alle waardeoordelen toegestaan. Zo heeft het Hof geoordeeld dat de vrijheid van meningsuiting in een religieuze context geen uitingen dekt die “gratuitously offensive” zijn.⁴⁰² Zo werd een “abusive attack on the Prophet of Islam” niet beschermd onder artikel 10, hoewel het Hof oordeelde dat dit waardeoordeel een feitelijke basis had.⁴⁰³ Ook uitingen die opgevat worden als “gratuitous personal attacks” krijgen zeer weinig bescherming onder artikel 10 EVRM, afhankelijk van de feitelijke basis.⁴⁰⁴

Schandpaaltweets die gezien worden als *gratuitous personal attacks* krijgen dus zeer weinig bescherming. Het essentiële criterium om te bepalen of er sprake is van zo’n attack is in hoeverre er een feitelijke basis is voor de uiting. Bij de digitale schandpaal heeft het slachtoffer vermoedelijk een misstap begaan en wanneer dit ook daadwerkelijk het geval is, zal er dan ook een feitelijke basis zijn.⁴⁰⁵ Wanneer een persoon wordt beschuldigd van zaken waar geen feitelijke basis voor is (bijvoorbeeld in het geval van agent Blok) kan er sprake zijn van een *gratuitous personal attack* en krijgt die uiting zeer weinig bescherming.⁴⁰⁶

Aan de andere kant zou ik willen stellen dat bepaalde tweets beschouwd kunnen worden als een vorm van *breaking news*. De ontdekking van de persoon die Henriquez heeft gedood, zou in mijn ogen *breaking news* kunnen zijn. Aangezien het Hof heeft bepaald dat nieuws vergankelijk is en er bovendien weinig tijd was voor het “herformuleren, perfectioneren of terugtrekken” van een dergelijke *breaking news* tweet, lijkt me dat de uiting niet als “gratuitous” beschouwd kan worden mits de schandpalers een gegrond vermoeden hebben dat de feitelijke basis juist is.⁴⁰⁷

Context

Rol in de maatschappij

³⁹⁹ Zie hoofdstuk 2, 2^e element werkbegrip: “die een misstap maakt of verdacht wordt een misstap gemaakt te hebben”.

⁴⁰⁰ Zie bijlage 5.1.

⁴⁰¹ EHRM 24 juni 2003, app. 65831/01 (*Garaudy v Frankrijk*).

⁴⁰² EHRM 20 september 1994, app. 13470/87 (*Otto-Preminger-Institut v Oostenrijk*), para. 49.

⁴⁰³ EHRM 13 september 2005, app. 42571/98 (*I.A. v Turkije*), para. 29.

⁴⁰⁴ EHRM 5 juni 2007, app. 12979/04 (*Gorelighvili v Georgië*), para. 40 en D.J. Harris, M. O’Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, p. 692.

⁴⁰⁵ Overigens zijn er ook schandpaalzaken waarin de misstap niet begaan is: Zie hoofdstuk 2, 2^e element werkbegrip: “die een misstap maakt of verdacht wordt een misstap gemaakt te hebben”.

⁴⁰⁶ Voor een verdere discussie van de relevantie van het onderscheid tussen feitelijke uitlatingen en waardeoordelen voor de digitale schandpaal, zie hoofdstuk 3.1.11.

⁴⁰⁷ EHRM 4 december 2003, app. 35071/97 (*Müslüm Gündüz v Turkije*), para. 49 en EHRM 26 november 1991, app. 13166/87 (*Sunday Times v VK nr. 2*), para. 51. Zie ook hoofdstuk 3.1.11 & 3.1.9.

Zoals ik in hoofdstuk 3.1.10 heb behandeld, is het relevant wat voor rol de persoon in de maatschappij heeft omdat bepaalde functies (zoals journalisten) bepaalde privileges krijgen. Dit geldt ook voor *hate speech*.⁴⁰⁸ Aan de andere kant heeft het Hof geoordeeld dat lidstaten een grote *margin of appreciation* hebben om beperkingen op te leggen wanneer een journalist in een brievenrubriek “an outlet for stirring up violence and hatred” biedt, zelfs als de journalist in kwestie zich daar zelf niet associeert.⁴⁰⁹ Bovendien moeten de media ervoor waken dat ze door het bieden van een podium aan bepaalde personen of organisaties niet verworden tot “a vehicle for the dissemination of hate speech and the promotion of violence.”⁴¹⁰

In hoofdstuk 3.1.10 heb ik al besproken wat deze journalistieke privileges en plichten en verantwoordelijkheden betekenen in het geval van de digitale schandpaal. Zo dienen de media waakzaam te zijn dat ze geen “vehicle” worden voor het verspreiden van haat of aansporen van geweld richting de slachtoffers van de digitale schandpaal. Wanneer media tweets zouden plaatsen waarin ze oproepen de treinplasser thuis op te zoeken, krijgen ze vermoedelijk weinig bescherming. Zoals ik in hoofdstuk 3.1.10 heb besproken kunnen retweets – waarin geen afstand wordt genomen van de oorspronkelijk tweet – ook worden opgevat als een vorm van goedkeuring. In het Verenigd Koninkrijk heeft de rechter geoordeeld dat een persoon die een bericht retweet aansprakelijk kan zijn voor de schade die door de retweet wordt veroorzaakt.⁴¹¹ Volgens het EHRM worden journalisten (en andere twitteraars) niet gevrijwaard van hun plichten en verantwoordelijkheden door een disclaimer waarin staat dat retweets geen goedkeuring zijn.⁴¹²

Persoon tot wie de uitingen zijn gericht

Zoals ik in hoofdstuk 3.1.11 heb behandeld, geldt dat uitingen die gericht zijn op politici, agenten en andere publieke personen minder snel beperkt zullen worden dan uitingen richting onbekende individuen.⁴¹³ Het effect hiervan op *hate speech* uitingen is hetzelfde als op het recht op privéleven en de vrijheid van meningsuiting, zoals ik heb besproken in hoofdstuk 3.1.11.

Medium en impact

Net zoals ik in hoofdstuk 3.1.11 heb behandeld, kijkt het EHRM ook in het geval van *hate speech* naar het medium dat is gebruikt. In *Karatas* woog het Hof mee dat de uiting gedaan was in een poëtische vorm, die slechts bestemd was voor een kleine groep lezers. En zelfs al spoorde die uiting de lezers aan tot haat en geweld, dan nog heeft poëzie een kleine impact omdat het zo’n beperkt medium is.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ EHRM 23 september 1994, app. 15890/89 (*Jersild*), para. 31.

⁴⁰⁹ EHRM 8 juli 1999, app. 26682/95 (*Sürek v Turkije nr 1*), para. 63. Zie ook: A. Weber, *Manual of hate speech*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2009, p. 38.

⁴¹⁰ EHRM 8 juli 1999, app. 23927/94 en 24277/94 (*Sürek en Özdemir v Turkije*), para. 63.

⁴¹¹ 'High Court Grants Judgement for libel defamation on Facebook', *Pinder Reaux Solicitors*. Zie ook hoofdstuk 3.1.9.

⁴¹² EHRM 22 oktober 2007, app. 21279/02 en 36448/02 (*Lindon, Otchakovsky-Laurens en July v Frankrijk*), para. 57. Zie ook: A. Nieuwenhuis & S. Koning, 'Kunst in Straatsburg: Een analyse van jurisprudentie van het EHRM', *mediaforum* 2010, 3, p. 72.

⁴¹³ A. Weber, *Manual of hate speech*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2009, p. 39.

⁴¹⁴ EHRM 8 juli 1999, app. 23168/94 (*Karatas v Turkije*), para. 49.

In *Jersild* woog het Hof mee dat de uiting gedaan werd in een serieus nieuwsprogramma voor een goedgeïnformeerd publiek en dat de journalist zich distantieerde van de uitspraken van de Groenjassen.⁴¹⁵ In een live-uitzending is in principe meer toegestaan, omdat deelnemers daar geen mogelijkheid hebben om hun uitspraken te herformuleren of terug te nemen.⁴¹⁶ Ook in het geval van satire is meer toegestaan, omdat dit “naturally aims to provoke and agitate”.⁴¹⁷

Wanneer bepaalde uitingen kunnen aanzetten tot geweld, weegt het Hof ook mee wat het moment en locatie van de uiting is.⁴¹⁸ Op basis hiervan kan het Hof beoordelen of sprake is van een reëel risico op gevaar.⁴¹⁹

Het Hof heeft geoordeeld dat SNSs (zoals Twitter) krachtige media zijn.⁴²⁰ Twitter is een medium waarop uitingen in principe openbaar zijn en dus een groot bereik hebben. Begin 2015 waren er 2,8 miljoen geregistreerde twittergebruikers in Nederland en ook voor niet-geregistreerde gebruikers zijn de berichten zichtbaar.⁴²¹ Bovendien is er bij de digitale schandpaal per definitie een grote groep mensen betrokken. De digitale schandpaal kan op Twitter *trending topic* worden en zo de media halen. Dit laatste is in alle drie de voorbeeldzaken dan ook gebeurd.⁴²² De impact van het medium Twitter is dus behoorlijk groot. Daarnaast is het publiek op Twitter vrij divers en kan iedereen in principe de schandpaaltweets lezen. Er is dus geen sprake van een goedgeïnformeerd publiek zoals bij *Jersild*.

Spontane uitingen komen extra bescherming toe. Berichten op Twitter worden vaak ook spontaan en weinig weloverwogen gedaan. Zo geeft rapper Appa aan dat zijn tweet was geplaatst in de “heat of the moment”.⁴²³ Al zit er voor het plaatsen van een tweet wel meer ruimte tot reflectie dan het plaatsen van een opmerking in een live-uitzending.

Daarnaast is het moment en de locatie van de tweet relevant. De tweet van Appa was geplaatst tijdens de rellen in de Schilderswijk in een situatie waar, volgens journalist Weghts, “honderden jongeren al bereid zijn gebleken geweld te gebruiken.”⁴²⁴ In die omstandigheid is een digitale schandpaal richting de agent een “reëel risico op gevaar” voor zijn veiligheid, waardoor een beperking van de vrijheid van meningsuiting eerder gerechtvaardigd is.

Aard en impact van de maatregel

⁴¹⁵ EHRM 23 september 1994, app. 15890/89 (*Jersild*), para. 34.

⁴¹⁶ EHRM 4 december 2003, app. 35071/97 (*Müslüm Gündüz v Turkije*), para. 49. Zie ook: A. Weber, *Manual of hate speech*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2009, p. 42.

⁴¹⁷ EHRM 25 januari 2007, app. 68354/01 (*Vereinigung Bildender Künstler v Oostenrijk*), para. 33.

⁴¹⁸ EHRM 2 oktober 2008, app. 36109/03 (*Leroy v Frankrijk*), para. 45. Zie ook: A. Buyse, ‘Dangerous expressions: The ECHR, violence and free speech’, *International and Comparative Law Quarterly* 2014, 63(2), p. 500.

⁴¹⁹ A. Buyse, ‘Dangerous expressions: The ECHR, violence and free speech’, *International and Comparative Law Quarterly* 2014, 63(2), p. 500. Zie ook: EHRM 8 juli 2008, app. 33629/06 (*Vajnai v Hongarije*), para. 49.

⁴²⁰ EHRM 22 april 2013, app. 48876/08 (*Animal defenders international v VK*), para. 124.

⁴²¹ L. Turpijn, S. Kneefel & N. van der Veer, *Nationale Social Media Onderzoek 2015*, Amsterdam: Newcom Research & Consultancy 2015, p. 5.

⁴²² Zie de aangehaalde krantenberichten uit hoofdstuk 2.

⁴²³ Zie bijlage 2.5.

⁴²⁴ Zie bijlage 2.5.

Wat ik in hoofdstuk 3.1.11 heb behandeld over deze factoren, geldt ook voor *hate speech*. Zo is een verbod vooraf, een zware geldboete of een gevangenisstraf waarschijnlijk niet proportioneel. Het verwijderen van bepaalde, inbreuk makende tweets is een maatregelen waarvan de aard en impact waarschijnlijk wel proportioneel is.

3.2.4 Evaluatie

Hate speech is een verzamelterm die een spectrum aan uitingen omvat die zeer weinig bescherming van de vrijheid van meningsuiting toekomen. Ook bij de digitale schandpaal kunnen uitingen aangemerkt worden als *hate speech*, op basis waarvan ze ingeperkt kunnen worden. In het geval van de digitale schandpaal onderzoekt het Hof het doel, de inhoud en de context van de schandpaaluitingen om te bepalen of een tweet *hate speech* is en zodoende ingeperkt mag worden. De omstandigheden van het geval zullen bepalen in hoeverre het *hate speech* regime effectief is.

In sommige gevallen zal het regime effectief zijn, bijvoorbeeld wanneer in de schandpaaltweets wordt opgeroepen om geweld te gebruiken tegen het slachtoffer. Bij de digitale schandpaal komen deze tweets echter slechts uitzonderlijk voor en in de meeste gevallen zal het regime dan ook niet effectief zijn. Hieronder zal ik daarom enkele zwakke punten uit het regime uitlichten en bespreken waarom deze ten koste gaan van de effectiviteit van het regime.

Een zwak punt van het *hate speech* regime is dat het onduidelijk is wat er onder de definitie van *hate speech* valt en dat het Hof het begrip niet consequent toepast. Daarnaast heeft het Hof afgelopen jaren de omvang van het begrip uitgebreid, bijvoorbeeld door homofobe acties eronder te laten vallen. Omdat bepaalde *hate speech* uitingen op basis van artikel 17 geen bescherming krijgen onder het EVRM, is het zeer ongewenst dat dit begrip zo'n onduidelijke omvang heeft.

Een ander zwak punt van het regime is dat lastig is om een doel van een bepaalde uiting te bepalen. Wanneer is het doel van een schandpaaltweet om haat te zaaien en wanneer om het publiek te informeren? De tweet van rapper Appa toont aan dat dit onderscheid lastig te maken is, terwijl dit onderscheid essentieel is. Bovendien is het onduidelijk welke criteria het Hof gebruikt voor het maken van dit onderscheid.

Net als in hoofdstuk 3.1 is ook bij dit regime het journalistieke privilege een zwak punt. Journalisten dienen waakzaam te zijn dat ze geen "vehicle" worden voor de verspreiding van *hate speech* en promotie van geweld. Problematisch is echter dat informeren automatisch extra aandacht genereert, waardoor de schandpaal wellicht nog actiever wordt. In hoeverre dienen journalisten dan waakzaam te zijn dat de berichtgeving niet te tendentius is? En op basis van welke criteria bepaalt het Hof of hiervan sprake is?

Een punt van aandacht is dat het relevant is of een uiting een "reëel risico op gevaar" vormt, waarbij het Hof let op het moment en de locatie. Wanneer de schandpaal plaatsvindt in een situatie die al gespannen is, zijn beperkingen eerder toegestaan. Ik vraag me af of je dit wellicht ook zou kunnen extrapoleren naar de persoonlijke situatie van het slachtoffer. Wanneer algemeen bekend is dat een persoon zich in een kwetsbare of labiele situatie bevindt, zouden beperkingen dan wellicht ook eerder toegestaan zijn? Daarnaast zijn er groepen, zoals minderheden, die sowieso in een kwetsbare

situatie zitten.⁴²⁵ Zou *hate speech* richting die groepen ook harder of anders aangepakt dienen te worden?

Een ander punt van aandacht heb ik al besproken in hoofdstuk 3.1.12, maar is ook hier van toepassing. Bij de digitale schandpaal gaat het om een groot aantal tweets (over Justine Sacco is 100.000 keer getweet). Dit grote aantal tweets draagt bij aan wat Delgado en Stefanci het “incessant and compounding” effect noemen, wat inhoudt dat slachtoffers van *hate speech* herhaaldelijk met dezelfde *hate speech* uitingen geconfronteerd worden waardoor de schade daarvan opstapelt.⁴²⁶ Dat effect is ook van toepassing op de digitale schandpaal, omdat die in principe ook eeuwig en gemakkelijk doorzoekbaar blijft.⁴²⁷ Daarnaast zal het verwijderen van berichten weinig tot niet effect zijn, aangezien het bij de digitale schandpaal gaat om een groot aantal tweets (over Justine Sacco is 100.000 keer getweet). Bovendien kunnen de lidstaten pas achteraf maatregelen treffen, waardoor het kwaad al geschied is. Hierdoor is het regime minder “practical and effective” om de rechten van de slachtoffers van de digitale schandpaal te beschermen.

⁴²⁵ T. Moring & T. McGonagle, 'Access of National Minorities to the Media: New Challenges', *DH-MIN(2006)015*, p. 10.

⁴²⁶ R. Delgado & J. Stefanci, 'Four observations about hate speech', *Wake Forest Law Review* 2009, 44, 367-368.

⁴²⁷ T. McGonagle, 'The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges', *MCM2013(005)*, p. 32.

4. Hoe zouden (onderdelen van) de regimes effectiever kunnen worden zodat ze een betere bescherming bieden aan de slachtoffers?

In hoofdstuk 3 heb ik twee juridische regimes met betrekking tot de digitale schandpaal onderzocht, namelijk (1) de balans tussen de bescherming privésfeer en de vrijheid van meningsuiting en (2) *hate speech*. Ik heb deze regimes geanalyseerd door de meeste relevante factoren in kaart te brengen en te kijken wat die betekenen voor de digitale schandpaal. Vervolgens heb ik beide regimes geëvalueerd door te onderzoeken welke zwakke punten de regimes minder effectief maken. Uit de evaluaties van hoofdstuk 3.1 en 3.2, blijkt dat er zwakke punten in de regimes zitten die de rechten uit het EVRM weinig “practical and effective” maken voor de slachtoffers van de schandpaal. In dit hoofdstuk geef ik enkele concrete aanbevelingen hoe beide regimes effectiever gemaakt kunnen worden in het bestrijden van de digitale schandpaal.

Suggesties ter verbetering

Ik heb vier suggesties ter verbetering opgesteld. Deze zal ik hieronder bespreken.

1. Aanscherpen van de omvang van het maatschappelijk debat

Of een uiting bijdraagt aan het maatschappelijk debat is een essentieel criterium, zowel voor de balans tussen de bescherming van privésfeer en vrijheid van meningsuiting als voor *hate speech*. De definitie van het maatschappelijk debat is echter onvoldoende duidelijk en het begrip wordt niet consequent gehanteerd. Bovendien heeft het EHRM het maatschappelijk debat dermate ruim geformuleerd dat de overgrote meerderheid van de uitingen hier onder valt. De schandpaaltweets worden dan ook al snel geacht bij te dragen aan het maatschappelijk debat, waardoor deze zoveel bescherming toekomen dat ze slechts ingeperkt kunnen worden als er andere, zeer zwaarwegende factoren zijn.

Ter bescherming van de slachtoffers van de digitale schandpaal, zou het Hof de definitie van het maatschappelijke debat moeten aanscherpen en daarbij duidelijker moeten maken welke uitingen wel en niet bijdragen aan het maatschappelijk debat. In *Hannover-1* heeft het Hof bepaald dat uitingen die louter bedoeld zijn om de nieuwsgierigheid van bepaalde lezers te bevredigen betreffende iemands privéleven niet bijdragen aan het maatschappelijk debat. In *Mosley v VK* oordeelde het Hof dat dit betrekking heeft op “sensational and, at times, lurid news, intended to titillate and entertain.”⁴²⁸ Het Hof past dat onderscheid tussen uitingen in het kader van het maatschappelijk debat en uitingen die de nieuwsgierigheid van bepaalde lezers bevredigen echter niet consistent toe.⁴²⁹

Ik zou willen aanbevelen dat het Hof meer nuancering in haar rechtspraak omtrent het maatschappelijk debat aanbrengt. Op dit moment maakt het Hof nog een strikt onderscheid tussen uitingen die bijdragen aan het maatschappelijk debat en uitingen die dat niet doen (zoals “uitingen die louter bedoeld zijn om de nieuwsgierigheid van lezers te bevredigen”). Ik zou willen aanbevelen

⁴²⁸ EHRM 10 mei 2011, app. 48009/08 (*Mosley v VK*), para. 114.

⁴²⁹ R. Moosavian, 'Deconstruction 'Public Interest' in the Article 8 vs Article 10 Balancing Exercise', *Journal of Media Law* 2014, 6(2), p. 267-8.

dat het Hof het maatschappelijk debat beschouwd als spectrum waarbinnen verschillende gradaties mogelijk zijn. De twee uitersten van dat spectrum zijn dan “uitingen die bijdragen aan het maatschappelijke debat” en “uitingen die louter bedoeld zijn om de nieuwsgierigheid van lezers te bevredigen”. Des te meer een uiting bijdraagt aan het maatschappelijk debat, des te meer bescherming het krijgt. Zo vallen bijvoorbeeld uitingen die zowel bijdragen aan het maatschappelijk debat als nieuwsgierigheid bevredigen in het midden van het spectrum en krijgen zo een gemiddelde beschermingsomvang. Omdat de benadering van het Hof sterk casuïstisch is, is deze aanbeveling eenvoudig te realiseren omdat het Hof haar bestaande rechtspraak slechts hoeft te nuanceren in plaats van ervan af te wijken.

Wanneer de intentie van een tweet voornamelijk is om iemands reputatie naar beneden te halen (wat gezien kan worden als een vorm van het bevredigen van nieuwsgierigheid) en die een zeer beperkte bijdrage levert aan het maatschappelijk debat, zal die tweet een kleine beschermingsomvang toekomen. De overige factoren (zoals de bekendheid van het slachtoffer, spontaniteit van de tweet en eventuele journalistieke privileges) die ik in deze scriptie heb besproken, dienen daarnaast nog gewoon te worden meegewogen.

Deze aanbeveling zal ervoor zorgen dat het maatschappelijk debat niet langer een vrijbrief (of wellicht beter gezegd: dekmantel) is voor tweets die eigenlijk puur bedoeld zijn om iemand aan de schandpaal te nagelen. Aan de andere kant zal de beschermingsomvang hetzelfde blijven voor uitingen die voornamelijk tot doel hebben om bij te dragen aan het maatschappelijk debat, ook wanneer deze provoceren of overdrijven.⁴³⁰

In het geval van Justine Sacco zal deze aanbeveling het Hof beter in staat stellen om onderscheid te maken tussen de verschillende schandpaaltweets. Hierbij dient het Hof zoals in *Jersild* te kijken naar het doel van de tweets.⁴³¹ Tweets die het racistische karakter van Sacco's actie benadrukken zullen bijvoorbeeld een zeer ruime beschermingsomvang krijgen, omdat die bijdragen aan het maatschappelijke debat. Tweets die daarentegen de seksuele voorkeur van Sacco verspreiden krijgen een beperkte beschermingsomvang, omdat die alleen de nieuwsgierigheid van de lezers bevredigen. Tweets die bijvoorbeeld stellen dat Sacco alleen maar blanke vrienden heeft, krijgen een gemiddelde bescherming, omdat deze zowel bijdragen aan het maatschappelijk debat als de nieuwsgierigheid bevredigen.

2. Aanscherpen van de plichten en verantwoordelijkheden, in het algemeen en voor journalisten

Het Hof zou meer nadruk moeten leggen op de plichten en verantwoordelijkheden die komen met de vrijheid van meningsuiting. Concreet heb ik hiervoor twee voorstellen: een specifieke uitwerking van de algemene plichten en verantwoordelijkheden voor de aanstichters van de digitale schandpaal en zwaardere plichten en verantwoordelijkheden voor de pers.

Op basis van artikel 10(2) EVRM brengt de vrijheid van meningsuiting plichten en verantwoordelijkheden met zich mee. Mijn eerste voorstel houdt in dat het aanstichten van een digitale schandpaal een specifieke uitwerking van die plichten en verantwoordelijkheden met zich mee zou moeten brengen die zwaarder is dan de algemene regel. De gedachte hierachter is dat er een onderscheid gemaakt dient te worden tussen de aanstichter(s) en de meelopers. Zonder de

⁴³⁰ EHRM 26 april 1995, app. 15974/90 (*Prager en Oberschlick v Oostenrijk*), para. 38.

⁴³¹ EHRM 23 september 1994, app. 15890/89 (*Jersild*), para. 33.

aanstichter(s) zou de schandpaal namelijk niet hebben plaatsgevonden en bovendien heeft die groep de mogelijkheid om de schandpaal te *framen*, vooral wanneer de aanstichter(s) veel volgers heeft/hebben.⁴³²

Om te beoordelen of een bepaalde uiting een digitale schandpaal sticht, hoeft het Hof geen nieuwe set criteria te ontwikkelen. Het Hof zou bijvoorbeeld gebruik kunnen maken van dezelfde criteria als bij de beoordeling of een uiting aanspoort tot geweld. Nou zullen uitingen die aansporen tot geweld al snel aangemerkt worden als *hate speech* en daardoor weinig tot geen bescherming toekomen, terwijl het beschermingsniveau van uitingen die een digitale schandpaal stichten waarschijnlijk hoger ligt. Toch zijn zowel uitingen die aansporen tot geweld als uitingen die een digitale schandaal stichten performatieve uitingen, wat inhoudt dat ze een bepaald effect teweeg brengen bij de toehoorder.⁴³³ De criteria die het Hof hanteert bij het aansporen tot geweld zijn niet consistent en helder, maar het Hof kijkt in ieder geval naar de inhoud en context van de uiting, timing, plek, medium, positie van de uiter, begeleidende acties en ruime context van de veiligheidssituatie.⁴³⁴ Daarnaast dient het Hof mee te wegen dat tweets in bepaalde gevallen gezien kunnen worden als een vorm van *breaking news*.⁴³⁵ Deze criteria zou het Hof ook kunnen gebruiken om te bepalen of een bepaalde uiting aangemerkt kan worden als het stichten van een digitale schandpaal en dus of die persoon in kwestie als aanstichter aangemerkt kan worden.

Wanneer iemands uiting als het aanstichten van een digitale schandpaal aangemerkt kan worden, zou die persoon bepaalde zwaardere plichten en verantwoordelijkheden moeten hebben. Zo zou de aanstichter bijvoorbeeld een onderzoeksplicht moeten hebben om na te gaan of zijn aantijgingen correct zijn en of hij zich wel richt op de juiste persoon. In dat geval had rapper Appa waarschijnlijk zijn onderzoeksplicht geschonden door agent Blok aan te wijzen als schuldige.⁴³⁶ Daarnaast zou de aanstichter een verplichting moeten hebben om onjuistheden in zijn aantijgingen te corrigeren en om de andere schandpalers te wijzen op die onjuistheden. Als deze niet worden nageleefd, mag de vrijheid van meningsuiting van de aanstichter sneller worden ingeperkt, bijvoorbeeld door het verwijderen van de tweet.⁴³⁷

Ten tweede ziet het Hof toe dat de media geen “vehicle” worden voor de verspreiding van geweld en *hate speech*. Daaraan zou ik willen toevoegen dat media ook geen “vehicle” van een digitale schandpaal dienen te worden. Berichtgeving over de digitale schandpaal mag nooit ingeperkt worden, maar wanneer journalisten aansporen tot of actief deelnemen aan de digitale schandpaal

⁴³² Zie ook hoofdstuk 3.1.11.

⁴³³ Meer over performative speech in: J.L. Austin, *How To Do Things With Words*, Oxford: Clarendon Press 1975. Zie ook: I. Sluiter, 'Taaltheorie en de vrijheid van meningsuiting' (oratie Universiteit Leiden op vrijdag 28 april 2000), p. 4. en T. McGonagle, 'The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges', *MCM2013(005)*, p. 15.

⁴³⁴ A. Buyse, 'Dangerous expressions: The ECHR, violence and free speech', *International and Comparative Law Quarterly* 2014, 63(2), p. 502.

⁴³⁵ Zie ook hoofdstuk 3.2.3.

⁴³⁶ Daarnaast zouden de uitingen van Appa kunnen botsen met artikel 6 EVRM (het recht op een eerlijk proces), al valt dit buiten de reikwijdte van deze scriptie. Zie bijvoorbeeld: EHRM 7 juni 2007, app. 1914/02 (*Dupuis en anderen v Frankrijk*), para. 35.

⁴³⁷ Hier zou ook een rol kunnen liggen voor tussenpersonen, al valt dit buiten de reikwijdte van deze scriptie. Zie bijvoorbeeld: P. Leerssen, 'Cut Out By The Middle Man: The Free Speech Implications Of Social Network Blocking and Banning In The EU', *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law* 2015, 6, p. 99-119.

(bijvoorbeeld bij *campaign journalism*)⁴³⁸ dient dit met uiterste zorgvuldigheid te gebeuren. De naleving van journalistieke plichten en verantwoordelijkheden dient dan ook zeer streng te worden getoetst en bij niet-naleving hiervan moet de pers de journalistieke privileges dan ook verliezen.

3. Meewegen van het risico op een omgekeerde *chilling effect*

Het EHRM zou zich meer bewust moeten worden van het omgekeerde *chilling effect* en zou dit ook moeten meenemen in haar afwegingen. Een ineffectief beschermingsregime van het recht op reputatie zal personen immers afschrikken om hun vrijheid van meningsuiting te gebruiken. Daarom dient het Hof in te zien dat het recht op reputatie de vrijheid van meningsuiting ook kan stimuleren.

Het Hof dient daarbij extra aandacht te besteden aan de positie van minderheden en vrouwen. In de literatuur wordt stereotypering van deze groepen beschouwd als controlemechanisme om de bestaande machtsverhoudingen in de maatschappij te behouden.⁴³⁹ Bovendien hebben minderheden over het algemeen minder toegang tot nieuwe media wegens barrières als beperkte kennis en de materiële situatie.⁴⁴⁰ Het omgekeerde *chilling effect* houdt deze bestaande machtsverhouding in stand. Daar komt bij dat minderheden en vrouwen bij de digitale schandpaal meestal harder worden aangepakt dan andere groepen, waardoor het omgekeerde *chilling effect* bij die groepen groter is.⁴⁴¹ Het Hof dient dus in gevallen waarbij het slachtoffer tot die groep behoort dan ook met de *closest scrutiny* te beoordelen.

4. (Her)definiëren van *hate speech* en dit anders benaderen

Een heldere definitie van *hate speech* is nodig om effectief op te kunnen treden tegen nieuwe vormen van online *hate speech* en de rechtszekerheid te bevorderen. Momenteel haalt het EHRM soms de definitie van het Comité van Ministers van de Raad van Europa aan. Deze definitie komt echter uit een tijd dat internet nog in de kinderschoenen stond en SNSs en de digitale schandpaal nog niet bestonden. Een nieuwe definitie dient dan ook betrekking te hebben op SNSs als Twitter en dient te garanderen dat maatregelen tegen *hate speech* op Twitter zowel de vrijheid van meningsuiting als de rechten van de slachtoffers voldoende beschermen.⁴⁴²

Momenteel is er nog geen volledige duidelijkheid over de werkwijze die het Hof toepast bij *hate speech*, de werkwijze onder artikel 10 of artikel 17. Daarom zou ik in navolging van Cannie en

⁴³⁸ Bij *campaign journalism* gaat het om situaties waar journalisten “rather than report impartially on situations, (...) package constructed issues and representations of public opinion into a recognisable campaign format” Zie: J. Matthews & A. Brown, ‘Negatively shaping the asylum agenda? The representational strategy and impact of a tabloid news campaign’, *Journalism* 2011, 13(6), p. 803. Schudson stelt dat de journalistiek tegenwoordig voornamelijk poogt objectief te zijn en moeite heeft met het aannemen van een rol als “steward” (het bieden van een moreel kompas). Die rol moet de journalistiek wel aannemen bij *campaign journalism*, aangezien die vorm van journalistiek per definitie niet objectief is. Zie M. Schudson, ‘Reluctant Stewards: Journalism in a Democratic Society’ *Daedalus* 2013, 2, p. 159 & 164.

⁴³⁹ A. Timmer, ‘Toward an Anti-Stereotyping Approach for the European Court of Human Rights’, *Human Rights Law Review* 2011, 11(4), p. 715.

⁴⁴⁰ T. Moring & T. McGonagle, ‘Access of National Minorities to the Media: New Challenges’, *DH-MIN(2006)015*, p. 10.

⁴⁴¹ Zie hoofdstuk 2, 1^e element werkbegrip: “een persoon”.

⁴⁴² Zie ook: T. McGonagle, ‘The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges’, *MCM2013(005)*, p. 38.

Voorhoof willen aanbevelen dat het Hof digitale schandpaalzaken altijd afweegt onder artikel 10 EVRM en niet onder artikel 17.⁴⁴³ In verband met de ontwikkeling van jurisprudentie met betrekking tot de digitale schandpaal en rechtszekerheid, lijkt het me immers van groot belang dat het EHRM schandpaalzaken inhoudelijk behandelt en niet bij voorbaat uitsluit van bescherming.

Om de aanpak van de digitale schandpaal effectiever te maken, zou ik willen aanbevelen om *hate speech* op een andere manier te benaderen. In *Dink* heeft het EHRM bepaald dat lidstaten een verplichting hebben om een klimaat te creëren waarin iedereen zonder angst deel kan nemen aan het maatschappelijke debat.⁴⁴⁴ Lidstaten zouden deze verplichting kunnen invullen met behulp van *counterspeech*. In de literatuur herconceptualiseerde Gelber *counterspeech* als alternatieve aanpak tegen *hate speech*. Ze stelt dat de huidige benadering van *hate speech* is gericht op de aanname dat vrijheid van meningsuiting en *hate speech* lijnrecht tegenover elkaar staan: waar de één wint, verliest de ander automatisch.⁴⁴⁵ Hierdoor ligt de focus voornamelijk op het beperken van *hate speech*.⁴⁴⁶ Volgens Gelber is het nadeel van deze aanpak dat de situatie van de slachtoffers er niet op vooruit gaat, zij blijven namelijk evenveel (of even weinig) ruimte hebben om deel te nemen aan het maatschappelijk debat.⁴⁴⁷ Daarom komt ze met een alternatieve benadering die zich richt op het slachtoffer en het wegnemen van de negatieve gevolgen van de *hate speech* door middel van *counterspeech*.⁴⁴⁸ *Counterspeech* is “a supported, enabled response to hate speech, (...) that enables speakers both to contradict the message contained within hate speech acts and to counteract the silencing and disempowering effects of hate speech acts.”⁴⁴⁹ Een voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld de *No Hate Speech Movement*, een initiatief van de Raad van Europa dat zich richt op het maken en verzamelen van verhalen die dominante *hate speech* verhalen tegenspreken met als doel deze te ontkrachten of delegitimeren.⁴⁵⁰ Ook UNESCO heeft in 2015 een rapport gepubliceerd met daarin een overzicht van effectieve manieren om *hate speech* aan te pakken.⁴⁵¹

In het geval van de digitale schandpaal kan *counterspeech* betekenen dat lidstaten de gevallen van *hate speech* monitoren en analyseren.⁴⁵² Mocht uit de analyse blijken dat mensen uit bepaalde groepen (bijvoorbeeld minderheden of vrouwen) consequent het slachtoffer worden van de digitale

⁴⁴³ Zie ook: H. Cannie & D. Voorhoof, ‘The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection’, *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2011, 29(1), p. 54-83.

⁴⁴⁴ EHRM 14 september 2010, app. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 en 7124/09 (*Dink*), para. 137.

⁴⁴⁵ K. Gelber, ‘Reconceptualizing Counterspeech in Hate Speech Policy (with a Focus on Australia)’, in: M. Herz & P. Molnar (eds.), *The Content and Context of Hate Speech*, Cambridge: Cambridge University 2012, p. 198 & 208.

⁴⁴⁶ Idem., p. 205 & 208.

⁴⁴⁷ Idem., p. 213.

⁴⁴⁸ Idem., p. 214.

⁴⁴⁹ Idem., p. 215.

⁴⁵⁰ ‘Producing counter-narratives’ 19 October 2015, DDCP-YD/NHSM (2015) 19

<http://nohate.ext.coe.int/content/download/40056/309393/file/Counter-narratives_Call_for_experts.docx>, p. 2. Zie ook: <http://www.nohatespeechmovement.org/>.

⁴⁵¹ I. Gagliardone, D. Gal, T. Alves & G. Martinez, *Countering Online Hate Speech*, Parijs: UNESCO 2015.

⁴⁵² Deze werkwijze wordt ook toegepast in: G. Titley, E. Keen & L. Földi, *Starting Points for Combating Hate Speech Online*, Straatsburg: Council of Europe 2014, p. 39-40.

schandpaal, dient de overheid deze groepen actief te ondersteunen bij het publiceren van *counter stories* die de schandpaalverhalen weerleggen.⁴⁵³

Een combinatie van een negatieve benadering (waarin *hate speech* uitingen worden beperkt) en een *counterspeech* benadering (waarin het slachtoffer de kans krijgt de schandpaalverhalen tegen te spreken), zou het *hate speech* regime een stuk effectiever maken.

⁴⁵³ Dit zou naar mijn mening ook een uitwerking zijn van *Dink*, die lidstaten verplicht een klimaat te creëren waarin iedereen zonder angst deel kan nemen aan het maatschappelijke debat. Zie: EHRM 14 september 2010, app. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 en 7124/09 (*Dink*), para. 137.

5. Vervolgonderzoek en Conclusie

In deze scriptie heb ik onderzocht in welke opzichten de huidige Europese juridische regimes, die zien op de bescherming van de slachtoffers van de digitale schandpaal, effectief zijn ter bescherming van de rechten van die slachtoffers en hoe (onderdelen van) deze regimes effectiever zouden kunnen worden zodat ze een betere bescherming bieden aan de slachtoffers. Ik zal eerst in het verlengde van de aanbevelingen enkele suggesties voor vervolgonderzoek geven om vervolgens af te sluiten met de conclusie.

Vervolgonderzoek

In deze scriptie heb ik twee regimes onderzocht. Vervolgonderzoek is nodig om de effectiviteit van andere regimes te onderzoeken die wellicht beter in staat zijn de digitale schandpaal aan te pakken. Voorbeelden van andere regimes zijn portretrecht, recht op de bescherming van persoonsgegevens en de aansprakelijkheid van tussenpersonen. Ik verwacht vooral dat de aansprakelijkheid van tussenpersonen effectief zou kunnen zijn, omdat dat regime de digitale schandpaal op een geheel andere manier aanpakt (namelijk door het aanspreken van de tussenpersonen) dan de regimes besproken in deze scriptie.⁴⁵⁴

Daarnaast is vervolgonderzoek nodig naar het omgekeerde *chilling effect*. Wat wordt hierover geschreven in de literatuur, zijn er al zaken waarin het Hof dit (impliciet) meeweegt en wat zal het effect van het meewegen hiervan zijn op de digitale schandpaal?

Vervolgonderzoek zou ook nodig zijn om te kijken hoe nationale rechters omgaan met digitale schandpaal en in hoeverre dit in lijn is met de rechtspraak van het EHRM. Wellicht kunnen er *best practices* gedestilleerd worden uit de nationale rechtspraak die als aanbeveling gebruikt kunnen worden op Europees niveau.

Conclusie

Mijn ambitie was om de morele oproep van Monica Lewinsky - “Er moet een einde komen aan publieke vernedering als bloedsport” - te vertalen naar de juridische wereld en te kijken welke rol het recht hierin kan spelen. Om dit te onderzoeken heb ik het werkbegrip “digitale schandpaal” ontwikkeld en gedefinieerd. Vervolgens heb ik gekeken hoe twee juridische regimes, bescherming van de privésfeer en het recht op vrijheid van meningsuiting en *hate speech* deze digitale schandpaal kunnen tegengaan.

De conclusie van deze scriptie bevat weinig goed nieuws voor Lewinsky, Sacco, Blok en de vele andere slachtoffers van de digitale schandpaal. Slechts in uitzonderlijke gevallen, bijvoorbeeld bij het oproepen tot geweld, zal het mogelijk zijn om in te grijpen tegen individuele tweets in een digitale schandpaal. Op de 100.000 tweets over Justine Sacco, zal het effect hiervan echter minimaal zijn.

Wel heb ik enkele aanbevelingen gegeven die de regimes effectiever zouden maken. Bovendien hoop ik met deze scriptie een onderwerp in kaart te hebben gebracht waar meer onderzoek naar gedaan

⁴⁵⁴ Zie bijvoorbeeld: P. Leerssen, ‘Cut Out By The Middle Man: The Free Speech Implications Of Social Network Blocking and Banning In The EU’, *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law* 2015, 6, p. 99-119.

dient te worden. Hopelijk krijgt dit onderzoek een vervolg en kunnen we de schandpaal snel weer beschouwen als strafmethode van vervolgen tijden.

Literatuurlijst

Literatuur

ARTICLE 19, 'Defining defamation: Principles on Freedom of Expression and Protection of Reputation', 1 juli 2000 <<https://www.article19.org/resources.php/resource/1802/en/defining-defamation:-principles-on-freedom-of-expression-and-protection-of-reputation>>.

J.L. Austin, *How To Do Things With Words*, Oxford: Clarendon Press 1975.

A. Buyse, 'Contested counters: the limits of freedom of expression from an abuse of rights perspective - Articles 10 and 17 ECHR', in: E. Brems & J. Gerards (eds.), *Shaping Rights in the ECHR*, New York: Cambridge University Press 2013, p. 183-210.

A. Buyse, 'Dangerous expressions: The ECHR, violence and free speech', *International and Comparative Law Quarterly* 2014, 63(2), p. 491-503.

H. Cannie & D. Voorhoof, 'The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection', *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2011, 29(1), p. 54-83.

J. Carrascosa e.a., 'Quantifying the Economic and Cultural Biases of Social Media through Trending Topics', *PloS one* 2015
<<https://www.plosone.org/article/fetchObject.action?uri=info:doi/10.1371/journal.pone.0134407>>.

A. Cooper, 'The Bigger Tent Forget Who is a journalist; the important question is, What is journalism?', *Columbia Journalism Review* 2008, september/oktober
<http://www.cjr.org/essay/the_bigger_tent_1.php>.

G.J.M. Corstens & M.J. Borgers (ed.), *Het Nederlands Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2011, 7^e editie.

R. Delgado & J. Stefancic, 'Four observations about hate speech', *Wake Forest Law Review* 2009, 44, 353-370.

H. Detel, 'Disclosure and Public Shaming in the Age of New Visibility', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 80-96.

E.J. Dommering, 'Annotatie bij de zaak Karakó', *Nederlands Jurisprudentie* 2009, 46(552), p. 5162-5167.

EHRM Press Unit, *Factsheet Hate speech*, juni 2015
<http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf>.

EHRM Press Unit, *Positive obligations on member states under article 10 to protect journalists and prevent impunity*, december 2011 <
http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_article_10_ENG.pdf>.

I. Gagliardone, D. Gal, T. Alves & G. Martinez, *Countering Online Hate Speech*, Parijs: UNESCO 2015.

K. Gelber, 'Reconceptualizing Counterspeech in Hate Speech Policy (with a Focus on Australia)', in: M. Herz & P. Molnar (eds.), *The Content and Context of Hate Speech*, Cambridge: Cambridge University 2012, p. 198-217.

D.J. Harris, M. O'Boyle, C. Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2014, 3e editie.

J. Harrison, 'freedom of expression: the BBC and User Generated Content', in: M. Amos, J. Harrison & L. Woods (eds.), *Freedom of Expression and the Media*, Leiden: Nijhoff 2012, p. 169-199.

K. Hess & L. Waller, 'The digital pillory: media shaming of 'ordinary' people for minor crimes', *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies* 2014, 1, p. 101-111.

J. de Hullu, *Materieel Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2012, 5^e editie.

F. Jacobs, R. White & C. Ovey, *The European Convention on Human Rights*, NY: Oxford University Press 2010, 5e editie.

K. Jakubowicz, *A new notion of media? Media and media-like content and activities on new communication services*, Straatsburg: Council of Europe 2009
<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/New_Notion_Media_en.pdf>

K. Jakubowicz, *Media revolution in Europe: ahead of the curve*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2011.

D. Keane, 'Attacking Hate Speech under Article 17 of the European Convention on Human Rights', *Netherlands Quarterly of Human Rights* 2007, 25(4), p. 641-663.

S.A. Kohm, 'Naming, shaming and criminal justice: Mass-mediated humiliation as entertainment and punishment', *Crime Media Culture* 2009, 5(2), p. 188-205.

P. Leerssen, 'Cut Out By The Middle Man: The Free Speech Implications Of Social Network Blocking and Banning In The EU', *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law* 2015, 6, p. 99-119.

K. Lin & H. Lu, 'Why people use social networking sites: An empirical study integrating network externalities and motivation theory', *Computers in Human Behavior* 2011, 27, p. 1152-1161.

J. Matthews & A. Brown, 'Negatively shaping the asylum agenda? The representational strategy and impact of a tabloid news campaign', *Journalism* 2011, 13(6), p. 802-817.

M. McGonagle, *Media Law*, Dublin: Thomson Round Hall 2003, 2e editie.

T. McGonagle, 'Minorities and Online 'Hate speech': A Parsing of Selected Complexities', *European Yearbook of Minority Issues* 2010, 9, p. 419-440.

T. McGonagle, 'User-generated content and audiovisual news: The Ups and Downs of an uncertain relationship', *IRIS plus* 2013-2 <<http://www.ivir.nl/publicaties/download/1107>>.

T. McGonagle, 'The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges', *MCM2013(005)* <<http://hdl.handle.net/11245/1.407945>>.

T. McGonagle, 'Positive Obligations Concerning Freedom of Expression: Mere Potential or Real Power?', in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 9-35.

D. McQuail, *Mass Communication Theory*, Londen: Sage Publications 2010, 6e editie.

A. Mills, 'The law applicable to cross-border defamation on social media: whose law governs free speech in 'Facebookistan'' *Journal of Media Law* 2015, 7(1), p. 1-35.

R. Moosavian, 'Deconstruction 'Public Interest' in the Article 8 vs Article 10 Balancing Exercise', *Journal of Media Law* 2014, 6(2), p. 234-268.

T. Moring & T. McGonagle, 'Access of National Minorities to the Media: New Challenges', *DH-MIN(2006)015* <<http://www.ivir.nl/publicaties/download/731> >.

A. Mowbray, *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*, Oxford: Hart Publishing 2004.

A. Nieuwenhuis & S. Koning, 'Kunst in Straatsburg: Een analyse van jurisprudentie van het EHRM', *mediaforum* 2010, 3, p. 70-78.

M.C. Nussbaum, 'Objectification and Internet Misogyny', in: L. Nussbaum, S. Levmore & M.C. Nussbaum (eds.), *The Offensive Internet*, Londen: Harvard University Press 2010, p. 68-90.

M. Oosterveld & M. Oostveen, 'Van 'public watchdog' naar 'public watchblog': het EHRM en journalistieke weblogs', *Mediaforum* 2013, 6, p. 146-153.

L. Peroni & S. Smet, 'The Right to Reputation under the European Convention on Human Rights' *Strasbourg Observers* 1 november 2010 <<http://strasbourgobservers.com/2010/11/01/the-right-to-reputation-under-the-european-convention-on-human-rights/>>

J. Petley, 'Introduction', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 13-20.

J. Petley, 'Public Interest or Public Shaming', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 35-53.

E. Rieter e.a., 'Nederland en de Ratificatie van Protocol 15 bij het EVRM', *Nederlands Juristenblad* 2013, 88(40), p. 2814-2816.

J. Ronson, *So you've been publicly shamed*, Londen: Picador 2015.

J. Rowbottom, 'To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech', *Cambridge Law Journal* 2012, 17(2), p. 1-23.

J. Rowbottom, 'To Punish, to Inform and to Criticise: The Goals of Naming and Shaming', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 21-34.

H. Rui & A. Whinston, 'Information or attention? An empirical study of user contribution on Twitter', *Information Systems and e-Business Management* 2012, 10(3), p. 309-324.

- M. Schudson, 'Reluctant Stewards: Journalism in a Democratic Society' *Daedalus* 2013, 2, p. 159-176.
- E. Siapera, 'Journalism's dilemmas: Internet challenges for professional journalism and media sustainability', in: O. Andreotti (ed.), *Journalism at risk: Threats, challenges and perspectives*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2015, p. 223-259.
- B. van der Sloot, 'Annotatie bij Europees Hof voor de Rechten van de Mens 16 juni 2015 (Delfi AS/Estland)', *European Human Rights Cases* 2015, 9.
- I. Sluiter, 'Taaltheorie en de vrijheid van meningsuiting' (oratie Universiteit Leiden op vrijdag 28 april 2000) <<http://hdl.handle.net/1887/2371>>.
- A. Timmer, 'Toward an Anti-Stereotyping Approach for the European Court of Human Rights', *Human Rights Law Review* 2011, 11(4), p. 707-738.
- G. Titley, E. Keen & L. Földi, *Starting Points for Combating Hate Speech Online*, Straatsburg: Council of Europe 2014.
- H. Tomlinson, 'Strasbourg on Privacy and Reputation: Part 2 "A right to reputation?"' *Informm's blog* 9 maart 2010 <<https://informm.wordpress.com/2010/03/09/strasbourg-on-privacy-and-reputation-part-2-a-right-to-reputation/>>
- D. Trottier & C. Fuchs, 'Theorising politics, social media and the state', in: D. Trottier & C. Fuchs (eds.), *Social media, politics and the state*, New York: Routledge 2014, p. 7-43.
- F. Tulkens, 'When to say is to do: Freedom of expression and hate speech in the case-law of the European Court of Human Rights', in: J. Casdevall, E. Myjer, M. O'Boyle & A. Austin (eds.) *Freedom of Expression: Essays in honour of Nicolas Bratz*, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers 2012, p. 279-295.
- L. Turpijn, S. Kneefel & N. van der Veer, *Nationale Social Media Onderzoek 2015*, Amsterdam: Newcom Research & Consultancy 2015 <http://www.c-works.be/cw1/sites/default/files/Newcom%20-%20Nationale%20Social%20Media%20Onderzoek%202015_2.pdf>.
- S. van Velze, 'Not so Social Defamation Law?' 3 juni 2015 (ongepubliceerd).
- J. Vitak, 'The Impact of Context Collapse and Privacy on Social Network Site Disclosures', *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 2012, 56(4), p. 451-470.
- D. Voorhoof, 'Europees Mensenrechtenhof in de knoei met recht en journalistieke ethiek', *Mediaforum* 2008, 11/12, p. 421.
- D. Voorhoof, 'De aansprakelijkheid van online nieuwsplatforms na Delfi' *Mediaforum* 2015, 6, p. 194-204.
- A. Weber, *Manual of hate speech*, Straatsburg: Council of Europe Publishing 2009.
- P. de Win, 'De schandstraffen in het wereldlijk strafrecht in de Zuidelijke Nederlanden van de middeleeuwen tot de Franse tijd', Brussel: Paleis der academieën', In: A. Huussen, 'Recensies', *Low Countries Historical Review* 1994, 2, p. 268-269.

L. Woods, 'User generated content', in: M. Amos, J. Harrison & L. Woods (eds.), *Freedom of Expression and the Media*, Leiden: Nijhoff 2012, p. 141-168.

J. Wu & H. Lu, 'Cultural and Gender Differences in Self-Disclosure on Social Networking Sites', in: J. Petley (ed.), *Media and Public Shaming: Drawing the Boundaries of Disclosure*, Oxford: Reuters 2013, p. 97-112.

M. Zappavigna, *Discourse of Twitter and Social Media*, Londen: Continuum 2012.

(online) Kranten- en blogberichten:

S. Biddle, 'And Now, a Funny Holiday Joke from IAC's PR Boss', *Gawker* 20 december 2013
<<http://valleywag.gawker.com/and-now-a-funny-holiday-joke-from-iacs-pr-boss-1487284969>>.

A. Van den Breemer, 'Over het racistische randje', *Volkskrant* 23 februari 2012
<<http://www.volkskrant.nl/archief/over-het-racistische-randje~a3197036/>>.

R. Eg, 'Treinplasser mag not altijd met de trein', *Metro* 27 mei 2015
<<http://www.metronieuws.nl/binnenland/2015/05/treinplasser-mag-nog-altijd-met-de-trein>>.

S. Geuze, 'AZC, weg ermee', *Volkskrant* 23 oktober 2015 <www.volkskrant.nl/binnenland/-azc-weg-ermee~a4168978/>

S. Kouters, 'Die Vrouw', *VK Magazine* 20 juni 2015, p. 29.

A. Kouwenhoven, 'De machthebbers zijn niet te vertrouwen', *NRC* 17 oktober 2015
<<http://www.nrc.nl/handelsblad/2015/10/17/de-machthebbers-zijn-niet-te-vertrouwen-1545979>>.

M. Lewinsky, 'De Prijs van Schaamte', *TEDtalk* maart 2015
<https://www.ted.com/talks/monica_lewinsky_the_price_of_shame?language=nl>.

E. Pilkington, 'Justine Sacco, PR executive fired over racist tweet, 'ashamed'', *The Guardian* 22 december 2013 <<http://www.theguardian.com/world/2013/dec/22/pr-exec-fired-racist-tweet-aids-africa-apology>>.

A. Vingiano, 'This Is How A Woman's Offensive Tweet Became The World's Top Story', *Buzzfeed* 22 december 2013 <<http://www.buzzfeed.com/alisonvingiano/this-is-how-a-womans-offensive-tweet-became-the-worlds-top-s#.tjb4nO9Qv>>.

J. Visser, 'Bedreigde agent Schilderswijk: 'Ik wilde van de aardbodem verdwijnen'', *Volkskrant* 7 juli 2015 <<http://www.volkskrant.nl/binnenland/bedreigde-agent-schilderswijk-ik-wilde-van-de-aardbodem-verdwijnen~a4096214/>>.

T. Voetmans, 'Ondanks excuses doet NS aangifte tegen treinplasser', *AD* 11 mei 2015
<<http://www.ad.nl/ad/nl/1012/Nederland/article/detail/4014097/2015/05/11/Ondanks-excuses-doe-NS-aangifte-tegen-treinplasser.dhtml>>.

P. Zantingh, 'Nederlands magazine krijgt Rihanna pissig: ze is geen 'niggabitch'', *NRC* 20 december 2011 <<http://www.nrc.nl/nieuws/2011/12/20/nederlands-magazine-krijgt-rihanna-pissig-ze-is-geen-niggabitch/>>.

'Eva Hoeke zocht toevlucht in drank na 'niggabitch'-affaire', *Telegraaf* 21 juni 2012
<http://www.telegraaf.nl/prive/20093776/_Hoeke_aan_de_drank_na_affaire_.html>.

'High Court Grants Judgement for libel defamation on Facebook', *Pinder Reaux Solicitors*
<<http://www.pinderreaux.com/news/high-court-grants-judgement-for-libel-defamation-on-facebook>>.

'NS doet aangifte tegen 'treinplasser', *Volkskrant* 10 mei 2015
<<http://www.volkskrant.nl/binnenland/ns-doet-aangifte-tegen-treinplasser~a4012121/>>.

'Treinplasser wordt niet vervolgend', *Telegraaf* 15 oktober 2015
<http://www.telegraaf.nl/binnenland/24620946/___Treinplasser_niet_vervolgd_.html>.

'Vijf agenten verdacht na dood Henriquez', *Volkskrant* 1 juni 2015
<<http://www.volkskrant.nl/binnenland/vijf-agenten-verdacht-na-dood-henriquez~a4092097/>>.

Jurisprudentie EHRM

EHRM 7 december 1976, app. 5493/72 (*Handyside v VK*).
EHRM 25 april 1978, app. 5856/72 (*Tyrer v VK*).
EHRM 26 april 1979, app. 6538/74 (*Sunday Times v VK*).
EHRM 13 juni 1979, app. 6833/74 (*Marckx v België*).
EHRM 9 oktober 1979, app. 6289/73 (*Airey*).
EHRM 13 mei 1980, app. 6694/74 (*Artico v Italië*).
EHRM 25 maart 1985, app. 8734/79 (*Barthold v Duitsland*).
EHRM 26 maart 1985, app. 8978/80 (*X en Y v Nederland*).
EHRM 8 juli 1986, app. 9815/82 (*Lingens*).
EHRM 17 oktober 1986, app. 9532/81 (*Rees v VK*).
EHRM 24 mei 1988, app. 10737/84 (*Müller v Zwitserland*).
EHRM 7 juli 1989, app. 10454/83 (*Gaskin v VK*).
EHRM 20 november 1989, app. 10572/83 (*Markt Intern v Duitsland*).
EHRM 26 november 1991, app. 13585/88 (*Observer and Guardian v VK*).
EHRM 26 november 1991, app. 13166/87 (*Sunday Times v VK nr. 2*).
EHRM 23 april 1992, app. 11798/85 (*Castells v Spanje*).
EHRM 16 december 1992, app. 13710/88 (*Niemietz v Duitsland*).
EHRM 25 maart 1993, app. 13134/87 (*Costello Roberts v VK*).
EHRM 20 september 1994, app. 13470/87 (*Otto-Preminger-Institut v Oostenrijk*).
EHRM 23 september 1994, app. 15890/89 (*Jersild*).
EHRM 26 april 1995, app. 15974/90 (*Prager en Oberschlick v Oostenrijk*).
EHRM 27 maart 1996, app. 17488/90 (*Goodwin v VK*).
EHRM 23 september 1998, app. 24662/94 (*Lehideux en Isorni v Frankrijk*).
EHRM 21 januari 1999, app. 29183/95 (*Fressoz en Roire v Frankrijk*).
EHRM 21 januari 1999, app. 25716/94 (*Janowski v Polen*).
EHRM 20 mei 1999, app. 21980/93 (*Bladet Tromso en Stensaas v Noorwegen*).
EHRM 8 juli 1999, app. 23556/94 (*Ceylan v Turkije*).
EHRM 8 juli 1999, app. 26682/95 (*Sürek v Turkije nr 1*).
EHRM 8 juli 1999, app. 23927/94 en 24277/94 (*Sürek en Özdemir v Turkije*).
EHRM 8 juli 1999, app. 23168/94 (*Karatas v Turkije*).
EHRM 25 november 1999, app. 23118/93 (*Nilson en Johnsen v Noorwegen*).
EHRM 20 februari 2000, app. 39293/98 (*Fuentes Bobo v Spanje*).
EHRM 16 maart 2000, app. 23144/93 (*Özgür Gündem v Turkije*).
EHRM 6 februari 2001, app. 41205/98 (*Tammer v Estland*).
EHRM 27 februari 2001 app. 26958/95 (*Jerusalem v Oostenrijk*).

EHRM 28 juni 2001, app. 24699/94 (*Vgt Verein Gegen Tierfabriken v Zwitserland*).
 EHRM 12 juli 2001, app. 29032/95 (*Feldek v Slowakije*).
 EHRM 29 april 2002, app. 2346/02 (*Pretty v VK*).
 EHRM 28 januari 2003, app. 44647/98 (*Peck v VK*).
 EHRM 6 mei 2003, app. 44306/98 (*Appleby en anderen v VK*).
 EHRM 19 juni 2003, app. 49017/99 (*Pedersen and Baadsgaard v Denemarken*).
 EHRM 24 juni 2003, app. 65831/01 (*Garaudy v Frankrijk*).
 EHRM 10 juli 2003, app. 44179/98 (*Murphy v Ierland*).
 EHRM 28 oktober 2003, app. 39657/98 (*Steur v Nederland*).
 EHRM 13 november 2003, app. 39394/98 (*Scharsach en News Verlagsgesellschaft mBH v Oostenrijk*).
 EHRM 4 december 2003, app. 35071/97 (*Müslüm Gündüz v Turkije*).
 EHRM 30 maart 2004, app. 53984/00 (*Radio France en anderen v Frankrijk*).
 EHRM 24 juni 2004, app. 59320/00 (*Hannover-1*).
 EHRM 29 juni 2004, app. 64915/01 (*Chauvy en anderen v Spanje*).
 EHRM 16 november 2004, app. 23131/03 (*Norwood*).
 EHRM 16 november 2004, app. 53678/00 (*Karuvaara en Iltalehti v Finland*).
 EHRM 18 oktober 2005, app. 5446/03 (*Perrin v VK*).
 EHRM 15 februari 2005, app. 68416/01 (*Steel en Morris v VK*).
 EHRM 13 september 2005, app. 42571/98 (*I.A. v Turkije*).
 EHRM 27 oktober 2005, app. 58547/00 (*Wirtschafts-Trend Zeitschriften-Verlags GMBH v Oostenrijk*).
 EHRM 6 april 2006, app. 43797/98 (*Malisiewicz-Gqsior v Polen*).
 EHRM 29 juni 2006, app. 54934/00 (*Weber en Saravia v Duitsland*).
 EHRM 6 juli 2006, app. 59405/00 (*Erkaban v Turkije*).
 EHRM 17 december 2007, app. 33348/96 (*Cumpana and Mazare v Roemenië*).
 EHRM 25 januari 2007, app. 68354/01 (*Vereinigung Bildender Künstler v Oostenrijk*).
 EHRM 22 februari 2007, app. 5266/03 (*Nikowitz and Verlagsgruppe news v Oostenrijk*).
 EHRM 24 april 2007, app. 7333/06 (*Lombardo and others v Malta*).
 EHRM 5 juni 2007, app. 12979/04 (*Gorelishvili v Georgië*).
 EHRM 7 juni 2007, app. 1914/02 (*Dupuis en anderen v Frankrijk*).
 EHRM 22 oktober 2007, app. 21279/02 en 36448/02 (*Lindon, Otchakovsky-Laurens en July v Frankrijk*).
 EHRM 15 november 2007, app. 12556/03 (*Pfeifer v Oostenrijk*).
 EHRM 10 december 2007, app. 69698/01 (*Stoll v Zwitserland*).
 EHRM 14 februari 2008, app. 36207/03 (*Rumyana Ivanova v Bulgarije*).
 EHRM 8 juli 2008, app. 33629/06 (*Vajnai v Hongarije*).
 EHRM 29 juli 2008, app. 22824/04 (*Flux v Moldavië nr. 6*).
 EHRM 2 oktober 2008, app. 36109/03 (*Leroy v Frankrijk*).
 EHRM 10 maart 2009, app. 3002/03 en 23676/03 (*Times Newspaper nr 1 en 2 v VK*).
 EHRM 14 april 2009, app. 37374/05 (*Tasz v Hongarije*).
 EHRM 28 april 2009, app. 39311/05 (*Karakó v Hongarije*).
 EHRM 1 december 2009, app. 5380/07 (*Karsai v Hongarije*).
 EHRM 14 september 2010, app. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 en 7124/09 (*Dink*).
 EHRM 18 januari 2011, app. 39401/04 (*MGN Limited v VK*).
 EHRM 15 maart 2011, app. 2034/07 (*Otegi Mondragon v Spanje*).
 EHRM 5 mei 2011, app. 33014/05 (*Editorial Board of Pravoye Delo & Shtekel v Oekraïne*).

EHRM 10 mei 2011, app. 48009/08 (*Mosley v VK*).
EHRM 7 februari 2012, app. 40660/08 & 60641/08 (*Hannover-2*).
EHRM 7 februari 2012, app. 39954/08 (*Axel Springer*).
EHRM 9 februari 2012, app. 1813/07 (*Vejdeland en anderen v Zweden*).
EHRM 10 juli 2012, app. 16354/06 (*Mouvement Raëlien Suisse v Zwitserland*).
EHRM 18 december 2012, app. 3111/10 (*Yildirim v Turkije*).
EHRM 22 april 2013, app. 48876/08 (*Animal defenders international v VK*).
EHRM 13 juli 2013, app. 33846/07 (*Wegrzynowski en Smolczewski v Polen*).
EHRM 16 juni 2015, app. 64569/09 (*Delfi v Estland*).

Overige jurisprudentie

EWHC 24 mei 2013, 1342, (*McAlpine v Bercow*).
Rb. Amsterdam 12 september 2014, ECLI:NL:RBAMS:2014:5938 (*nationaal wanbetalersregister*)

Europese instrumenten:

Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden.

Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie.

Protocol nr. 15 tot wijziging van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden.

Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie.

Verdrag van Lissabon tot wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap.

Bijlagen⁴⁵⁵

Bijlage 1: Justine Sacco

Bijlage 1.1:

Bijlage 1.2:

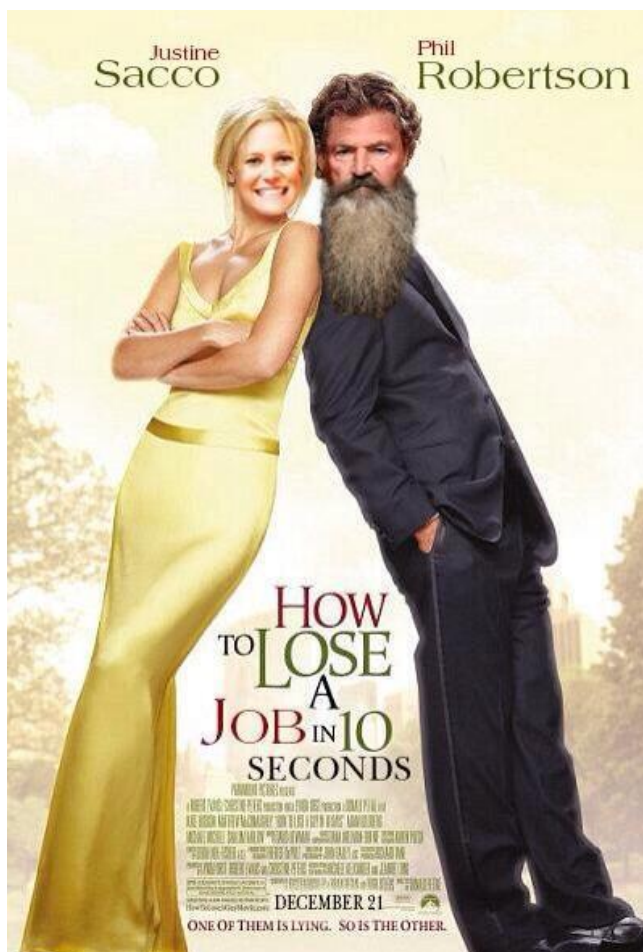

⁴⁵⁵ De volgorde van de bijlagen is willekeurig. Sommige bijlagen worden vermeld in de scriptie, andere zijn slechts ter illustratie van de digitale schandpaal.

Bijlage 1.3:

Bijlage 1.4:

Bijlage 1.5:

Bijlage 2: Marius Blok

Bijlage 2.1:

Bijlage 2.2⁴⁵⁶:

⁴⁵⁶ De *blur* over de foto is toegevoegd door Ron de Weerd, die een screenshot maakte van de tweet van Appa. zie: https://twitter.com/Lord_Wanhoop/status/618372085656780800

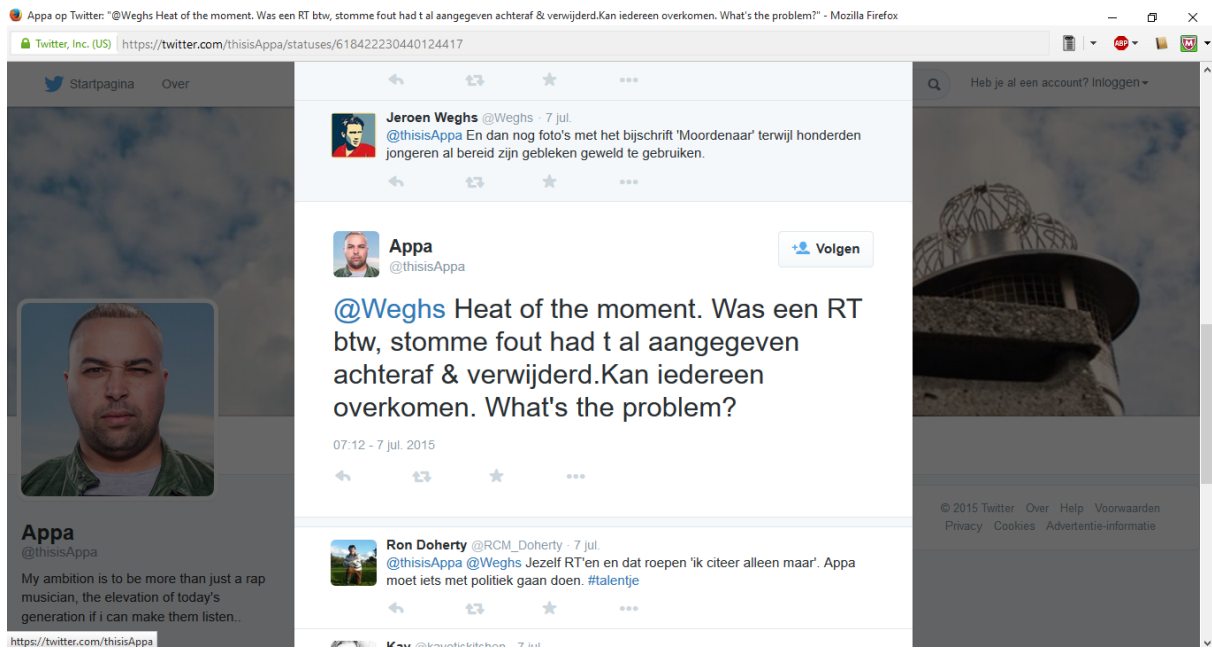
Bijlage 2.3:

Bijlage 2.4:

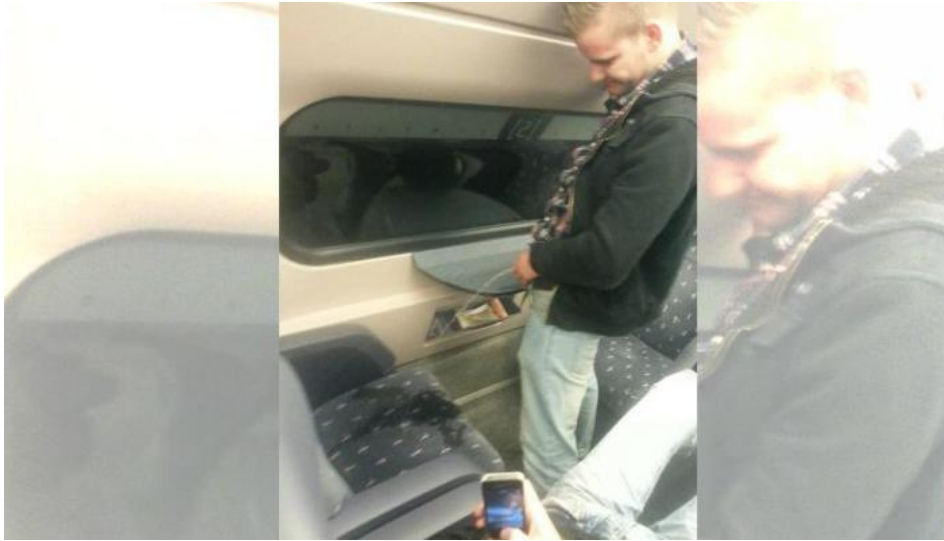

Bijlage 2.5:

Bijlage 3: Treinplasser

Bijlage 3.1:

Bijlage 3.2:

ESlingerland
@ErikSlingerInd

De stoel die je leven veranderde.
[#treinplasser](#) [#treinleven](#)

Bijlage 3.3:

Ron De Weerd @Lord_Wanhoop · 11 mei

Nou **Joram Tollenaar** uit Ederveen, veel succes bij een sollicitatie: [google.com](https://www.google.com/search?q=Joram...)
/search?q=Joram...

Bijlage 3.4:

Ramona Beemsterboer @Ramoon_74 · 10 mei

#**Joram Tollenaar** #treinpiesser Dat je hier nog heel lang last van houdt.. Ik gun je
jeuk...met te korte armpjes

Bijlage 3.5:

KRO NCRV De Ochtend @DeOchtend · 11 mei
"Mooi dat op de social media de NLse moraal sterk tot uiting komt en men de **#treinplasser** veroordeelt", zegt @BertHuisjes. #Mediaforum

Anja @A_n_j_a_a · 11 mei
De **#treinplasser** maakte enkel een grapje. En dat moet dan maar meteen aan de schandpaal op social media :-)))

Bijlage 3.6:

Bart Pastoor @bartpastoor · 10 mei
Hoe je jezelf een **hoop** gezeik op de hals haalt. **#treinplasser** #eencellige

 1

Harjo Thijs @HarjoThijs · 10 mei
ik **hoop** toch zo dat die randdebiel van een '**treinplasser**' heel snel wordt opgepakt. de straf die ik in m'n hoofd heb zal ik jullie besparen

Chris Thome @stuiter1982 · 9 mei
Als het goed is de identiteit bekend, ik **hoop** dat ze hem goed straffen **#treinplasser**

 2

Bijlage 3.7:

Bijlage 3.8:

Bijlage 4: Eva Hoeke

Bijlage 4.1:

Bijlage 4.2:

Zarayda Groenhart

@Zaraydaatje

+ Volgen

Sorry, maar dit soort nonsense verdient
inderdaad een BITCHSLAP #jackie

RETWEETS

2

FAVORIETEN

2

06:06 - 18 dec. 2011

Bijlage 4.3:

KINAH_

@KINAH_

RT @EvaJackie: @samraweed Volgens mij ligt de grap er duimendik bovenop. Wie dat niet ziet, is extreem gevoelig op onderwerp. Maar indien gekwetst: excuus!

2011-12-18

Bijlage 4.4:

rihanna

@rihanna

@evajackie I hope u can read english, because your magazine is a poor representation of the evolution of human rights! I find you disrespectful, and rather desperate!! You ran out of legit, civilized information to print! There are 1000's of Dutch girls who would love to be recognized for their contributions to your country, you could have given them an article. Instead, u paid to print one degrading an entire race! That's your contribution to this world! To encourage segregation, to mislead the future leaders to act in the past! You put two words together,

2011-12-20

rihanna

@rihanna

@evajackie with the intent of abasement, that made no sense..."NIGGA BITCH"?!....Well with all respect, on behalf of my race, here are my two words for you...FUCK YOU!!!

2011-12-20

Bijlage 4.5:

Floor Klinkhamer @dutchflora · 20 dec. 2011

Blad #jackie ... not done! **Shame** on you! ilovefashionnews.nl/2011/12/20/new...

↩ ↲ ★ ⋮

Christa vd voort @KayChrista · 19 dec. 2011

It goes worldwide... @evajackie "**niggabitch**" @rihanna ik zou niet in Eva haar schoenen willen staan ! #**Shame**

↩ ↲ ★ ⋮

Mark Pauwels @mpauwels · 19 dec. 2011

what a **shame**, this is what they teach the youth RT @questlove N****s In Netherlands bit.ly/rJCpzU

↩ ↲ ★ ⋮

Bijlage 4.6:

Marcel van Kanten @Belanda · 21 dec. 2011

Arme **Eva Hoeke**. Een nieuwe werkgever die haar naam gaat googlen komt op de 1ste 30 Google pages vrijwel uitsluitend de #**niggabitch** rel tegen

↩ ↲ ★ 1 ⋮

Bijlage 4.7:

Juanita Walls @Sw33tH3art666 · 23 Dec 2011
@EvaJackie You are obviously not a student of American History...and in that spirit, you shall now be called "Rodenek-**hoer**".

← ↻ ❤ ...

Nate S @domiNate314 · 20 Dec 2011
@EvaJackie het artikel is niet eens een poging om subtiel in zijn racisme je nazi-**hoer**

← ↻ ❤ ...

Shaheera Mohamad @ShaheeraMohamad · 20 Dec 2011
ur a fucking disrespectful nasty **cunt**! u racist mutha fuckaaa!!! @evajackie

← ↻ ❤ ...

Bruno. @brunoxfonseca · 20 Dec 2011
First of all; You're a **cunt**. End of discussion @evajackie

← ↻ ❤ ...

DOPEY ROTTEN @dopedoddope · 20 Dec 2011
@evajackie lets anal **rape** this whitebitch

← ↻ ❤ ...

Bijlage 4.8:

StarryT @StarryTaurie · 20 dec. 2011
Nu @EvaJackie hopen dat het geld maakt het de moeite waard. Liefde of haat ... Ik denk dat je je nemen wat je kunt krijgen **#racist**

← ↻ ❤ ...

Bijlage 5: Overig

Bijlage 5.1:

Bijlage 5.2

Bijlage 5.3:

Max Galkin

@yacoder

Yet Another Coder: moving Mt Fuji, but slowly, slowly! I work for @tableau, but all tweets are my own and should never be taken seriously.

📍 Pacific North West

🔗 yacoder.net

📅 Geregistreerd in februari 2013